

HADİS İLMİ AÇISINDAN İLK İNEN ÂYETLERLE İLGİLİ RİVÂYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

ABDULĞAFUR SEYİDOĞLU

Şarkiyat

BİLİM VE HİKMET VAKFI YAYINLARI

HADİS İLMİ AÇISINDAN
İLK İNEN ÂYETLERLE İLGİLİ RİVÂYETLERİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Abdulğafur SEYİDOĞLU

Diyarbakır 2025

Bu kitabın yayın hakkı Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları'na aittir. Yayınevi ve yayıncısının izni olmaksızın çoğaltılamaz, kopyalanamaz ya da yayınlanamaz.

Hadis İلمي Açısından İlk İnen Âyetlerle İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Yazar: Abdülğafur SEYİDOĞLU

Editör: Doç. Dr. Abdulvasıf ERASLAN

ISBN: 978-625-93026-1-4

© Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları

E-Yayın/Aralık 2025, Diyarbakır

Tüm Hakkı Saklıdır.

Kapak ve Mizanpaj: Şarkiyat Yayınları

Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları

Sertifika No: 52468

Ali Paşa Mah. Bölüm Sok. No: 3

Kayapınar/DİYARBAKIR

<https://www.sarkiyat.com>

sarkiyat@gmail.com

ÖN SÖZ

İnsanlığa inen son vahiy olan Kur'ân-ı Kerim, ilmi ve akademik düzeyde pek araştırma konu olmuştur. Başta nüzûl süreci-tarihi olmak üzere dil ve edebiyat açısından çalışmalar yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Bunun yanı sıra muhteva açısından geçmişten ve gelecekte bahsedışı, insan ve onu çevreleyen fizik ve metafizik âleme yaptığı vurgular açısından da araştırmalara konu olan ilahi bir kitap olması hasebiyle hayata yön veren hükümleri cihetiyle de ulema ve araştırmacılarını dikkatlerini çekmeye devam etmektedir. Öyle görülüyor ki bu çalışmalar kıyamete değin devam edecektir

İnsanlığın hidâyet rehberi olan Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'e 23 yılda parça parça tedrici olarak nazil olan âyetler, sahâbe ve sonraki nesiller aracılığıyla bize ulaştırılmıştır. Söz konusu ayetlerin nazil olma süreciyle alakalı sahâbeden pek çok rivayet aktarılmıştır. Bu rivayetlerin anlatımına göre nüzûlün ilk ve son inen âyetleri vardır. Ayetlerin geliş sırası, hangilerinin önce hangilerinin sonra indirildiği hususu içerdiği muhteva açısından önem arz etmektedir. Bunun tespiti de ancak hadis rivayetleriyle mümkün olabilmektedir. Bundan ötürü bu çalışmada rivâyet açısından ilk inen âyetlerin hangileri olduğu tespit edilmeye çalışılacak ve bunlar muhteva açısından değerlendirilmeye tabi tutulacaktır.

Yüksek lisan tezi olarak hazırlanmış ve kabul gören bu çalışmanın bazı ilave ve düzeltmeler yapılması suretiyle kitap olarak yayınlanmasının faydalı olacağı kanaati bizi bu çalışmaya sevk etmiştir. Çalışmamız giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde öncelikle ilk inen Kur'ân âyetleriyle ilgili rivâyetler tespit edilmiştir.

Çalışmada ele alınan rivâyetlerin tespiti için -her ne kadar rivâyet tefsirleri ve siyer eserlerinde çokça bulunsa da- ilk dönem hadis kaynakları esas alınmıştır. İlk dönem rivâyet tefsirleri ile siyer kaynaklarında geçen rivâyetlere ise dipnotta yer vermeye gayret gösterilmiştir. Bed'ul-Vahy ve Müddessir sûresi ile ilgili rivâyetler sadece temel hadis kaynaklarından alınmıştır. Konuya dair diğer rivâyetlerin çeşitli kaynaklardan yararlanmak suretiyle tahrirleri yapılmıştır. Temel hadis kaynaklarından tahriri yapılan bu rivâyetler, cerh ve ta'dil lafızlarına göre ricalleri hakkında yapılan değerlendirmeler ışığında sahîh ve zayıf diye nitelendirilmeye çalışılmıştır. Bu nitelendirme söz konusu rivayetlerin senediyle alakalı bir hüküm olacaktır. Bunun yanı sıra çalışmanın her aşamasında ilk dönem hadis âlimlerinin rivâyetler hakkındaki değerlendirmelerinden genişçe istifade edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, birinci bölümde genişçe yer verilen rivâyetlerin lafız açısından taşıdıkları farklılıkları üzerinde durulmuştur. Daha sonra inen ilk âyetlerin hangileri olduğu hususu Kur'ân'a, sahîh sünnete ve akla uygunluk açısından incelenmiş ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Tezin her aşamasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Sami şAHİN'e, değerli görüşleriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Mustafa CANLI'ya, tashih ve düzenleme konusunda emeği geçen Hüseyin ÖZDEMİR ve M. Remzi BAYDAR'a teşekkür ediyorum. Gayret bizden muvaffakiyet Allah'tandır.

Abdulğafur SEYİDOĞLU
2025 BATMAN

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	3
İÇİNDEKİLER	5
GİRİŞ	6
BİRİNCİ BÖLÜM	12
İLK İNEN ÂYETLERLE İLGİLİ RİVÂYETLER VE İSNAD TAHLİLLERİ	12
A. ALAK SÛRESİ İLE İLGİLİ RİVÂYETLER VE İSNAD TAHLİLLERİ	14
Birinci Rivâyet ve İsnad Tahlili	14
İkinci Rivâyet ve İsnad Tahlili	27
Üçüncü Rivâyet ve İsnad Tahlili	34
Dördüncü Rivâyet ve İsnad Tahlili	39
Beşinci Rivâyet ve İsnad Tahlili.....	42
Altıncı Rivâyet ve İsnad Tahlili	46
Yedinci Rivâyet ve İsnad Tahlili.....	48
Sekizinci Rivâyet ve İsnad Tahlili	50
Dokuzuncu Rivâyet ve İsnad Tahlili.....	53
B. MÜDESSİR SÛRESİ İLE İLGİLİ RİVÂYETLER VE İSNAD TAHLİLLERİ.....	55
Birinci Rivâyet ve İsnad Tahlili	55
İkinci Rivâyet ve İsnad Tahlili	61
C. FATİHA SÛRESİ İLGİLİ RİVÂYET VE İSNAD TAHLİLİ	67
D. BESMELE İLE İLGİLİ RİVÂYET VE İSNAD TAHLİLİ.....	70
İKİNCİ BÖLÜM	76
İLK İNEN ÂYETLERLE İLGİLİ HADİS RİVÂYETLERİNİN METİN TAHLİLLERİ	76
A. RİVÂYETLERİN KEYFİYETİ	77
B. KUR'AN'A UYGUNLUK	80
C. SAHİH SÛNNETE UYGUNLUK	82
D. AKLA UYGUNLUK	88
SONUÇ	89
KAYNAKÇA.....	91

GİRİŞ

I. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Hız. Peygamber (s.a.v), söyledikleri ve yaptıklarıyla Müslümanlar için tartışmasız en güzel örnektir. Çünkü İslam onun şahsında şekillenip hayata geçirilen ve yaşam bulan bir dindir. Bundan dolayı onun meselelere bakışının, izahının ve uygulamasının en güzel bir şekilde tespit edilmesi gerekir. Hız. Peygamber'in (s.a.v) amacı Kur'ân ve sünnete rehberliğinde her bir ferдин huzur ve mutluluk iççerinde yaşayabileceği bir toplum inşa etmek olmuştur. Bu durumda insanın, hayatının her alanında hem Kur'ân'a hem de sünnete göre hareket etmesi gerekir.

Kur'ân, Hız. Peygamber'e tedricen yirmi üç yıllık süre zarfında inmiştir. Her bir sure ve ayet çeşitli amaçlar doğrultusunda belirli bir sıraya göre farklı tarihlerde nazil olmuştur. Bu farklılığın gerek ilmi gerekse hikmet boyutuyla araştırmayı, kafa yormayı ve incelemeyi gerektirmektedir. Hem nüzul ortamı hem de muhteva açısından merakı calip olan ayetlerden bir kısmı da ilk inenler olduğu hususu merakı caliptir. Bu ayetlerin tespiti de İslam'ın altın nesli olan sahabenin aktardığı bilgiler ile mümkün olabilmektedir. Bunun için de hadis kaynaklarının incelenmesi ve bu minvalde aktarılan rivayetlerin tespiti bir zorunluluk arz etmektedir.

Hadis kaynaklarında ilk inen âyetlerle ilgili rivâyetler çokça yer almaktadır. Bu rivâyetler arasında sahîh olanları olduğu gibi zayıf olanlarının da bulunması ihtimal dahilindedir. Sahih olan hadislerin de doğru olarak anlaşılmasında söz ve uygulamaların gerekçesinin bilinmesinin büyük bir öneme sahip olduğu ehli ilimce bilinen bir husustur. Bu sebeple rivâyetlerin sıhhati tespit edilmeden, hadisin verdiği mesajın gerçek manada tespit edilemeyeceği de aşıkardır. Bundan mütevellid bu araştırmada ilk inen âyetlerle ilgili rivâyetler temel kaynaklardan tespit edilmiş ardından senedleri analize tabi tutulmuş akabinde de muhtevalarının anlaşılması hususu irdelenmeye çalışılmıştır.

Hadiseler, Kur'ân'ın inen ayetlerinin sıralaması ve sebebi nüzülü hakkında bilgi sağlayan en önemli kaynaklardandır. Çalışmamızın kapsamına giren rivayetlerin tespiti hadis kaynaklarının incelenmesiyle mümkün olabilmektedir. Bunların içerisinde özellikle birincil hadis kaynakları olarak ifade edilen eserler çalışmanın başvuru kaynakları olacaktır.

Klasik hadis kaynaklarımızda, ilk inen âyetlerle ilgili pek çok rivâyet bulunmaktadır. Çalışmanın ilgili bölümlerinde de görüleceği üzere konuya ilişkin rivâyetler ve bunların değerlendirmesi hadis ve tefsir kaynaklarında genişçe ele alınmıştır. Ancak bu rivâyetlerden hangilerinin ilk inen âyetler kategorisinde yer aldığı âlimler tarafından tartışılmıştır. Kimi âlimler rivâyetlerin sıhhatine bakarak bunları tespit ederken, kimi âlimler de ilgili âyetlerin manasından yola çıkarak bu rivâyetleri tespit etmeye çalışmışlardır. Bu rivâyetlerin haber değeri açısından durumunu inceleyen önemli bir çalışma bugüne kadar yapılmamıştır.

Bu açıdan çalışmamızda başlıca hedeflerimiz şunlardır:

İlk inen âyetlerle ilgili bütün rivâyetleri tespit etmek.

İlk inen âyetlerle ilgili rivâyetleri tahriç etmek ve değerlendirmek.

İlk inen âyetlerle ilgili rivâyetler hakkında muhaddislerin görüş ve delillerini ortaya koymak.

İslam kaynaklarında aktarılan bilgiler ışığında ilk inen âyetlerin hangisi olduğunu tespit etmek.

II. Çalışmanın Önemi ve Metodu

Allah Teâlâ insanları doğru yola iletmek, hakk ve batılın ne olduğunu onlara göstermek, dünya-ahiret hayatını huzurlu ve mutlu bir şekilde geçirmeleri için peygamberler göndermiştir. Bu elçileri, peygamberlikle görevlendirirken onlara suhûf ve kitaplar indirmiştir. Söz konusu suhûf ve kitaplar, içindeki bilgilerle peygamberlerden sonra da insanlara doğru yolu göstermiş ve onların hidâyetine vesile olmuş ve olmaya da devam edecektir. Bu doğrultuda son gönderilen elçi olan Hz. Muhammed (s.a.v) ve Allah kelamı olan Kur'ân- ı Kerim, insanlara neleri yapması ve nelerden uzak durması gerektiği konusunda onlara yol göstermiş ve göstermeye de devam edecektir.

Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'e (s.a.v) yirmi üç senede parça parça yüz on dört sure şeklinde nazil olmuştur. Kur'ân'ın nazil olma süreci, Kur'ân'ın insanları nasıl doğru yola ilettiğini ve onun üslubunun nasıl olduğunu bize göstermektedir. Bu süreç, Allah'ın ilk indirdiği âyetten başlayarak müşrik olan bir toplumun hidâyetine vesile olan Kur'ân'ı daha iyi anlamımıza yardımcı olacaktır. Bu doğrultuda Kur'ân'ın ilk inen ayetlerinin hangileri olduğu hususu önem kazanmaktadır. Bu minvalde aktarılan rivayetler anlamsal açıdan farklılıklar içermektedir. Bu da ilk inen ayetlerinin hangisi veya hangileri olduğu konusunda farklı görüşlerinin varlığını beraberinde getirmiştir. İlk inen âyetlerle ilgili rivâyetler, geçmişten günümüze farklı değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Ancak ilgili rivâyetler, sened ve metin tenkidi kriterleri çerçevesinde değerlendirilerek nihai bir sonuca ulaştırılamamıştır. Konuyla alakalı ihtilaflar günümüzde de devam ederek canlılığını korumaya devam etmektedir. Bu çalışmanın önemi bu ihtilafı rivâyet açısından gidermeye ışık tutmaya yardımcı olacak bir neticeyi ilim ehline kazandırmak olacaktır.

İslam âlimleri, sünnetin daha iyi anlaşılması ve yorumlanması için belli kurallar koymuşlardır. Bunlardan en önemlisi, rivâyetlerin Kur'ân'ın rehberliğinde anlaşılmasıdır. Bunun yanı sıra rivâyetlerin akla, tecrübeye ve tarihi bilgilere uygunluk arz etmesi şart koşulan diğer kurallar arasında yer almaktadır.

İlk inen âyetlerle ilgili rivâyetlerin ilmî dokümanını oluşturmak amacıyla ilk hadis kaynakları, rical kitapları ve tefsir usulü kaynaklarında yer alan konuya dair bilgiler incelenecektir. Özellikle ilk dönem hadis kaynaklarına ulaşılmaya çalışılacaktır. Tespit edilen rivâyetler sened ve metin açısından incelenecek, aralarında tearuz (çelişki) bulunan rivâyetler hakkında âlimlerin değerlendirmelerine yer verilip bunların hem senet hem metin yönünden kritiği yapılacaktır. Bununla beraber senetlerde bulunan râvîler hakkında rical ilmine dair yazılan kitaplardan yararlanmak sûretiyle hadislerin isnatları sahîhlik ve zayıflık yönleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca

hadisler metin yönünden tenkide tabi tutulacak, metin tenkidi ilkelerine göre anlaşılmaya çalışılacak ve en doğru sonuca ulaşılması hedeflenecektir.

III. Kavramsal Çerçeve

Konunun önemi açısından metin içerisinde sık kullandığımız *vahiy* ve buna bağlı olarak *âyet* kelimelerinin etimolojik karşılıklarını ve din dilinde oluşan kavramsal anlamlarını ortaya koymak yararlı olacaktır.

A. *Vahiy* (الوحي)

Sözlükte “*hızlı bir şekilde ve gizlice söylemek, işaret etmek, ilham etmek*” anlamlarına gelen *vahiy*, terim olarak; “*Allah’ın bir emri, bir hükmü ve bilgiyi peygamberine gizli olarak bildirmesi*” demektir.¹ *Vahiy* kelimesi, Kur’an-ı Kerim’de yetmiş aşkın yerde fiil kalıplarıyla, altı yerde de masdar şeklinde geçer ve bu âyetlerin çoğunda Allah’a, şeytana ve yardımcılara nisbet edilir. Allah’a izafe edilen vahyetme fiili peygamberlerin yanı sıra Hz. Musa’nın annesine, insanlara, meleklerle, arılara, yer küreye ve göklere yöneliktir. Şeytanlara atfedilen vahiy sözlük anlamında olup şeytanın dostları olan insanlara ve cinlere, peygamberlerle müminlere düşmanlık etmeleri için gizlice telkinde bulunmasına² yöneliktir.³

Kur’an’da Allah’ın insanlara emirlerini tebliğ etme yolları üç çeşittir: Bunlar; vasıtasız vahyetme, perde arkasından hitap etme ve elçi gönderip sözlerini bildirme şeklindedir.⁴ Birincisi vahiy yoluyla konuşma: Herhangi bir elçi bulunmadan peygamberin kalbine gizli bir şekilde ilâhî kelâmın bırakılıp öğretilmesiyle meydana gelir. Bu tür vahiyde peygamberler ilâhî kelâmı uyanırken ruhî bir tecrübeyle yaşayarak alırlar. Allah’ın bu şekildeki tebliği peygamberlere has olmayıp dilediği insanın kalbine ilham vermesini ve sâlih kullarına sâdık rüya göstermesini de kapsar.⁵ İkincisi ise perde arkasından konuşmadır. Bu vahyin, bazı nesnelere veya insandaki duyma merkezinde söz yaratıp işittirme yoluyla gerçekleşeceği düşünülmüştür. Allah’ın Hz. Musa ile konuşmasının⁶ bu şekilde meydana geldiği kabul edilir.⁷ Üçüncüsü, elçi gönderip tebliğde bulunma yoluyla konuşmadır ki; bu da Allah’ın melek aracılığıyla peygamberlerine dilediğini bildirmesiyle olur. Bu tür vahiy aynı zamanda Allah’ın bütün insanlara yönelik hitabı sayılır.⁸

¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, thk. Emin Muhammed Abdülvehhâb - Muhammed Sâdık el-Ubeydî (Beirut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî - Müessesetü’t-Târîhi’l-Arabî, 1997), 15/239-240.

² En’âm, 6/112, 121.

³ Yusuf Şevki Yavuz, “*Vahiy*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/440.

⁴ Şûrâ, 42/51.

⁵ Muhammed Abdülazîm ez-Zerkânî, *Menâhilü’l-irfân fi ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Fevvâz Ahmed Zemerlî (Beirut: Dârü’l-Kütübi’l-Arabî, 1995), 1/55; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1971), 6/4255.

⁶ Kasas, 49/30.

⁷ Yavuz, “*Vahiy*”, 42/440.

⁸ Elmalılı, 6/4255-6/4256.

Kur'an-ı Kerim'de bildirildiğine göre Allah Teâlâ'nın peygamberlere vahiyetmesi ilk insan Hz. Âdem'le başlamıştır. Allah, Hz. Âdem'in ardından Hz. Nuh'a ve sonraki peygamberlere, nihâyetinde ise Hz. Muhammed'e vahiyetmiş ve onu bütün insanlara son peygamber olarak göndermiştir.⁹

Kur'an'da geçmiş peygamberlere indirilen vahiy konusunda herhangi bir açıklama yer almazken Hz. Muhammed'e gelen vahye dair bazı bilgiler verilmiştir. Buna göre Allah katında “*korunmuş bir kitap*”tan vahyedilen Kur'an'ın aslı levh-i mahfuzdadır.¹⁰ Kur'an Kadir gecesinde nazil olmuştur.¹¹ Allah katında değerli, itibarlı, güçlü, saygın ve güvenilir bir elçi olan Cebrâil'in tebliğ ettiği kelâmıdır.¹² Önceki peygamberlerden farklı şekilde Cebrâil, Kur'an âyetlerini Hz. Peygamber'e bir defada değil, zihnine ve kalbine yerleşmesi için parça parça apaçık bir şekilde okuyup tebliğ etmiştir.¹³ Bunun yanında âyetler Cebrâil tarafından Hz. Peygamber'e okunduğu sırada o, gelen vahiy tamamen kavrayıp bir daha unutmamak için acele acele tekrar etmeye başlamış, bunun üzerine Cebrâil'in okuması bitmeden kendisinin okumaya başlamaması hususunda uyarı almış ve Kur'an'ın Allah tarafından kendi (Hz. Peygamber'in) hâfızasına yerleştirileceği bildirilmiştir.¹⁴ Kur'an-ı Kerim'in bu özelliği vahiy ürünü diğer ilâhî metinlerin hiçbirinde bulunmamaktadır. Ayrıca Ramazan aylarında Cebrâil o zamana kadar inen âyetleri Resûlullah'a (s.a.v) okumuş, o da bunları Cebrâil'e tekrarlamıştır.

Kur'an-ı Kerim'de peygamberler dışında bazı insanlara da vahiy gönderildiği belirtilmiştir. Bunlardan biri Hz. Musa'nın annesidir.¹⁵ Cenab-ı Hak Hz. İsa'nın havarilerine de vahiy indirmiş ve onlardan kendisine ve peygamberine iman etmelerini vahiyetmiş, onlar da iman ettiklerini bildirmiştir.¹⁶ Kur'an'da meleklerle vahyedilmesinden de bahsedilmiştir. Nitekim bir âyette Cenab-ı Hakk'ın meleklerle müminlere savaşma azmi telkin etmelerini vahiyettiği belirtilmektedir.¹⁷ Ayrıca Kur'an'da arıya, yer küresine ve göklere¹⁸ de vahiy edilmiştir.¹⁹

Vahiy türleri nasslardan hareketle şöyle sıralanmıştır:

⁹ Nisâ, 4/163; Ahzâb, 33/40.

¹⁰ Zuhruf, 43/4; Vâkıa, 56/77-78, Burûc, 85/22.

¹¹ Duhân, 44/3; Kadr, 97/1-3.

¹² Tekvir, 81/19-23.

¹³ Furkân, 25/32.

¹⁴ Kiyâme, 75/16-19.

¹⁵ Kasas, 28/7.

¹⁶ Mâide, 5/111.

¹⁷ Enfâl, 8/12.

¹⁸ Nahl, 16/68; Fussilet, 41/11-12; Zilzâl, 99/1-5.

¹⁹ Yavuz, “Vahiy”, 42/440.

1. Sâdik rüya: Allah'ın doğrudan veya melek vasıtasıyla rüyada peygamberlere ve sâlih insanlara bildirdiği vahiydir.²⁰

2. Allah'ın perde arkasından peygamberlere hitap yoluyla bildirdiği vahiy: Bu tür vahiyler kalp ile değil kulakla algılanır. Tûr dağında Hz. Musa'ya ve miraçta Hz. Muhammed'e gelen vahiy bu türdendir.²¹

3. Allah'ın peygamberlerin kalbine ilkâ ettiği vahiy.²² Kutsî hadisler bu tür vahiylerdendir.²³

4. Cebrâil'in (a.s) heyet-i asliyesiyle Hz. Peygamber'e görünerek tebliğ ettiği vahiy.²⁴ Hz. Muhammed'e Hirâ dağında ve mi'rac esnasında gelen vahiy bu türlerdendir.²⁵

5. Cebrâil'in (a.s) kendisi görünmeden Resul-i Ekrem'e tebliğ ettiği vahiy: Bu tür vahiy Resûlullah'a (s.a.v) çan sesine veya arı vızıltısına benzer sesler aracılığıyla gelmiştir.²⁶

6. Cebrâil (a.s)'ın insan şekline girerek tebliğ ettiği vahiy: Cebrâil (a.s) ashâbtan Dihye b. Halîfe el-Kelbî (ö. 50/670) suretinde Hz. Peygamber'in yanına gelerek ona vahiy tebliğ etmiştir.²⁷

B. Âyet (آية)

Sözlükte geçen ilk anlamı “bir şeyin ve bir amacın mevcudiyetini gösteren alâmet”tir. Buna göre “açık alamet, delil, ibret, işaret” gibi anlamlarda da kullanılmıştır.²⁸ Kur'an'da tekil ve çoğul olarak 382 defa geçen âyet sözcüğü terim olarak farklı anlamlara gelmektedir. Bu anlamlar arasında delil, mucize, kıyamet alametleri sayılabilir. Aynı zamanda Kur'an'ın tamamı veya belli bölümlerini kastetmek için de kullanılmıştır.²⁹

Kur'an'ın tamamı veya sûrelerdeki her bir bölümün benzerinin yazılmaması açısından eşsiz olması Hz. Muhammed'in risaletini tasdik eden bir delildir. Bu nedenle Kur'an'ın tamamı veya kısımları âyet olarak adlandırılmaktadır. Bir başka açıdan ise, âyetlerin bir ifadeyi diğerinden ayırması veya harfler topluluğundan oluşması nedeniyle de âyet ifadesi kullanılmaktadır.³⁰

²⁰ Smail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 48; Yusuf Şevki Yavuz, “Vahiy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/441.

²¹ Yavuz, “Vahiy”, 42/441.

²² Cerrahoğlu, 48.

²³ Yavuz, “Vahiy”, 42/441.

²⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 49.

²⁵ Yavuz, “Vahiy”, 42/441.

²⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 49; Yavuz, “Vahiy”, 42/441.

²⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 49; Yavuz, “Vahiy”, 42/441.

²⁸ Zerkânî, I, 274.

²⁹ Yusuf Şevki Yavuz, Abdurrahman Çetin, “Âyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/242.

³⁰ Yavuz, Çetin, *Âyet*, 4/242.

Âyet kavramı Kur'an ilimlerinde farklı yönlerden ele alınmıştır. Kur'an âyetlerin sonu (durak) yerleri, sure başlangıçlarındaki besmeleler ve bazı surelerin başında bulunan harfler (huruf-ı mukattaa') konusunda âlimler arasında bir görüş birliği bulunmamasından dolayı âyet sayısı konusunda her biri 6000'ini geçen çeşitli rakamlar öne sürülmüştür.³¹

Kur'an ilimlerinde âyetle ilgili bir başka terim ise "fâsıla"dır. Bu terim iki âyet arasını ayıran âyetlerin son kelimesi veya bu kelimenin son harfi için kullanılmaktadır. Bakara sûresinin 282. âyeti Kur'an'ın en uzun âyettir. En kısa âyetler ise "yâsîn",³² "er-rahmân",³³ "müdhâmmetân"³⁴ "sümme nazara",³⁵ "ve'l-fecr",³⁶ "ve'd-duhâ",³⁷ "ve'l-asr",³⁸ kelimelerinden oluşan âyetlerdir. Kur'an-ı Kerim'deki âyetlerin sırası vahiyle bildirilmiştir âyetler rastgele veya indiriliş sırasına göre sıralanmamıştır. Âyetler arasında da surelerde olduğu gibi bir münasebet ve tenâsüb bulunmaktadır.³⁹

Âyetler farklı açılardan sınıflandırılmıştır. Âyetlerin sınıflandırılması konusunda Kur'an-ı Kerim âyetlerinin bazıları muhkem (manası belirgin), bazıları ise müteşâbihtir (birkaç manaya gelebilen).⁴⁰ Bir başka sınıflandırma ise bazı âyetlerin mücmel (manası izaha muhtaç olacak şekilde kapalı) bazılarının ise mübeyyen veya müfesser (manası açıklanmış) olduğu şeklindedir.⁴¹ Diğer bir sınıflandırma da âyetlerin nazil oldukları yere göredir. Hicretten önce inen âyetlere Mekkî, hicretten sonra inenlere de Medenî denilmiştir.⁴²

³¹ Zerkânî, 1/ 275-280; Yavuz, Çetin, Âyet", 4/243.

³² Yâsîn, 36/1.

³³ Rahmân, 55/1.

³⁴ Rahmân, 55/64.

³⁵ Müddessir, 74/21.

³⁶ Fecr, 89/1.

³⁷ Duhâ, 93/1.

³⁸ Asr, 103/1.

³⁹ Yavuz, Çetin, Âyet", 4/243.

⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/7.

⁴¹ Yavuz, Çetin, Âyet", 4/243.

⁴² Bedreddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1984), 1/187.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLK İNEN ÂYETLERLE İLGİLİ RİVÂYETLER VE İSNAD TAHLİLLERİ

Otuz beş yaşından sonra Hz. Peygamber zamanının büyük bir kısmını tefekkür ve ibadetle geçirmiştir. Bu amaçla Kâbe'ye takriben 5 km. uzaklıkta Mekke'nin kuzeydoğusunda yer alan Nur dağındaki Hirâ mağarasında inzivaya çekilmiştir. Hz. Peygamber burada insanlardan uzak kalarak vaktinin çoğunu tefekküre ve nefis muhasebesine ayırmıştır. Rüyalarda gördükleri aynen çıkıyordu. Bu hali devam etmekteyken inzivâyı daha da sevmekte ve Ramazan ayını Hirâ mağarasında geçirmeye başladı. Bu süre içinde yiyeceği bitince evine gelip yanına yiyecek alıp geri Hirâ'ya gidiyordu. İnzivâ'dan sonra Hirâ dağından evine gitmeden önce Mekke'ye inerek Kâbe'yi tavaf etmeyi de alışkanlık haline getirmişti.⁴³

Hz. Peygamber'e ilk vahiy, bu süreçte Hirâ mağarasında nazil olmuştur. Bu, aynı zamanda ilk inen ayetler anlamına da gelmektedir. "İlk nazil olan âyetler" ifadesiyle kastedilen şey, Hz. Peygamber'in Cebrâîl (a.s) vasıtasıyla kendisine ilk inen âyet veya sûrelerdir. Bunlar Alak sûresinin ilk âyetleri, Müddessir sûresinin ilk âyetleri, Fatıha sûresi, Besmele âyeti ve hangi sûreye ait olduğu bilinmeyen âyetlerdir.

Hadis kitaplarında ilk inen âyetlerle ilgili birçok hadis rivâyet edilmiştir. Bunlar, hadis külliyatı içerisinde İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannefi*, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'i, Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö.261/875) *Sahih*'leri, Nesâî'nin (ö. 303/916) *Sünenü'l-Kübrâ*'sı, Hâkim'in (ö. 405/1014) *Müstedrek*'i ve Beyhâkî'nin (ö. 458/1066) *Şuabu'l-İmân*'ı gibi eserlerde geçmektedir. Bu hadisleri tahrir ederken Alak sûresinin Bed'ul-Vahy ve Müddessir sûresiyle ilgili rivâyetleri tespit etmede Kütüb-i Tis'a'yı esas aldık. Besmele rivâyeti hariç diğer hadisleri herhangi bir sınırlandırma yapmaksızın hangi hadis eserinde bulduysak almaya çalıştık. Besmele rivâyeti ise Vâhidî'nin (ö. 468/1075) *Esbabu'n-Nüzûl* adlı eserinden alınmıştır. Söz konusu rivâyetlerin bir kısmının isnat ve metinlerinde bazı farklılıklar olduğu hususu da göz ardı edilmemelidir.

İlk inen âyetlerle ilgili rivâyetlere geçmeden önce Bâkillânî'nin (ö. 403/1013) konuyla ilgili görüşlerine yer vermek uygun olacaktır. Bâkillânî, ilgili konudaki farklı rivâyetlerin varlığını; Hz. Peygamber'in ilk inen âyetleri ahabına açık bir şekilde belirtmediğinin, bunu bilmeyi ümmetine farz kılmadığının ve sünnet olarak göstermediğinin kanıtı olduğunu söylemektedir. O, ilk

⁴³ İbrahim Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), 81.

inen âyetlerle ilgili açık bir nassın bulunduğunu iddia eden ehl-i ilimden hiç kimsenin bulunmadığını ve bunu bilmenin dini vecibelerden olmadığını da belirtmektedir. Bâkillânî'ye göre ashâbın ihtilafı Resûlullah'a (s.a.v) dayanmayıp, onların içtihad ve istidlallerine dayanmaktadır. Her ne kadar ashaptan bu konuda aktarılan rivâyetler olsa da onlar bu rivâyetleri kat'î bir nass olarak görmemişlerdir. Bu durumda ittifak etmemiş olmaları son derece normal karşılanmalıdır.⁴⁴

Hadisler, biri sened diğeri metin olmak üzere iki ana unsurdan meydana gelmektedir. Hadisin ilk kaynağı olan Hz. Muhammed'e (s.a.v) kadar ulaşan yolu teşkil eden râvîler zincirine sened denmektedir.⁴⁵ Senedin son bulduğu, varıp dayandığı söz ve haber anlamı taşımasına Metin denmektedir.⁴⁶ İlk inen âyetler, ilgili bölümde incelediğimiz on üç hadise ait sened ve metin tahlilini yapmak, bize zikredilen hadisler hakkında bir değerlendirme fırsatı verecektir. Bundan dolayı önce her hadisin değişik isnad şekilleri ve bunlara ait şemaları sunulacaktır. Bundan sonra isnadda yer alan her bir râvî, *cerh*⁴⁷ ve *ta'dil*⁴⁸ ilminde belirtilen kriterler açısından geniş bir şekilde incelenecektir. Bunların sonunda özet mahiyetinde her bir isnada ilişkin değerlendirmeye yer verilecektir.

Herhangi bir hadisin senedini incelemek, o hadisin kabul veya reddilmesi için önem arz etmektedir. Zira kabul veya red için hem sened hem de metne bakılır, kabul şartlarını taşıyorsa kabul edilir, değilse reddedilir. Hadisin sahih ve zayıf gibi mertebelerin hangisinde olduğunu öğrenmek için senedin incelenmesi gerekmektedir. Bu incelemede isnadı oluşturan her bir râvînin adalet ve zabt durumlarına bakılıp cerh ve ta'dil açısından incelenir. Hadisin isnadında bulunan herhangi bir râvînin cerh ve ta'dil edilmesi, o hadisin metnini de olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilemekte, bunun sonucunda hadisin kabul veya reddedilmesine sebep olabilmektedir. Bundan dolayı senedde yer alan bir râvînin hadis tenkidçileri tarafından ta'dil edilmesi, o hadisin metnine olumlu tesir etmekte, buna karşın isnaddaki râvînin cerh edilmesi, sadece isnadın zayıf olmasıyla kalmaz, aynı zamanda metnin de zayıf olarak değerlendirilmesine sebep olmaktadır.⁴⁹

İlk inen âyetler ilgili vârid olan hadisler, ilk nazil olan âyetlerin farklılıklarına göre sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Sınıflandırma sonucu ilk inen âyetlerle ilgili on üç farklı rivâyet tespit edilmiştir. Biz de bu rivâyetleri dört grup altında toplayarak on üç hadisin isnadını ve isnatta

⁴⁴ Ebû Bekir Muhammed b. et-Tayyib el-Bâkılânî, el-İntisâr li'l-Kur'ân, thk. Muhammed Seyyid Osmân (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 209-211.

Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1985), 397.

⁴⁶ Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, 220-221.

⁴⁷ Cerh (الجرح): Râvîyi, adalet ve zabt sıfatlarının birini veya her ikisini tam olarak taşımadığını söyleyerek tenkid etmek. Bunun sonucunda duruma göre râvînin rimvâyet ettiği hadis değer bulur, hadisi kabul veya reddedilir. (Abdullah Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: İFAV, 2013), 48.).

⁴⁸ Ta'dil (التعديل): Bir kimsenin/bir râvînin adalet ve zabt niteliklerini taşıdığını, sika/güvenilir biri olduğunu belirtme, buna hükmetme. (Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 299.)

⁴⁹ Sami Şahin, *Hadislerde Aşere-i Mübeşşere* (Sivas: Asitan Yayıncılık, 2011), 118-119.

geçen her bir râvînin hadis münekkidleri tarafından cerh ve ta'dil yönüyle nasıl değerlendirildiklerini inceleyelim.

A. ALAK SÛRESİ İLE İLGİLİ RİVÂYETLER VE İSNAD TAHLİLLERİ

Birinci Rivâyet ve İsnad Tahlili

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ أَوَّلُ مَا بُدِيَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْوَحْيِ الرُّؤْيَا الصَّادِقَةُ فِي النَّوْمِ وَكَانَ لَا يَرَى رُؤْيَا إِلَّا جَاءَتْهُ مِثْلَ فَلَقِ الصُّبْحِ ثُمَّ حَبَّبَ إِلَيْهِ الْخَلَاءُ فَكَانَ يَأْتِي حِرَاءَ فَيَتَحَنَّنُ فِيهِ وَهُوَ التَّعَبُّدُ اللَّيَالِي ذَوَاتِ الْعَدَدِ وَيَتَزَوَّدُ لِذَلِكَ ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى خَدِيجَةَ فَتَزَوَّدُهُ لِمِثْلِهَا حَتَّى فَجِئَهُ الْحَقُّ وَهُوَ فِي غَارِ حِرَاءَ فَجَاءَهُ الْمَلَكُ فِيهِ فَقَالَ اقْرَأْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَنَا بِقَارِيٍّ قَالَ فَأَخَذَنِي فَعَطَّنِي حَتَّى بَلَغَ مِنِّي الْجَهْدُ ثُمَّ أَرْسَلَنِي فَقَالَ اقْرَأْ فَقُلْتُ مَا أَنَا بِقَارِيٍّ فَأَخَذَنِي فَعَطَّنِي الثَّانِيَةَ حَتَّى بَلَغَ مِنِّي الْجَهْدُ ثُمَّ أَرْسَلَنِي فَقَالَ اقْرَأْ فَقُلْتُ مَا أَنَا بِقَارِيٍّ فَأَخَذَنِي فَعَطَّنِي الثَّالِثَةَ حَتَّى بَلَغَ مِنِّي الْجَهْدُ ثُمَّ أَرْسَلَنِي فَقَالَ { اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ حَتَّى بَلَغَ مَا لَمْ يَعْلَمْ } قَالَ فَزَجَعَ بِهَا تَزْجُفَ بَوَادِرُهُ حَتَّى دَخَلَ عَلَى خَدِيجَةَ فَقَالَ زَمَلُونِي زَمَلُونِي فَزَمَلُونِي حَتَّى ذَهَبَ عَنْهُ الرُّوْعُ فَقَالَ يَا خَدِيجَةُ مَا لِي فَأَخْبَرَهَا الْخَبْرَ قَالَ وَقَدْ خَشِيتُ عَلَيَّ فَقَالَتْ لَهُ كَلَّا أَبِشْرُ فَوَاللَّهِ لَا يُخْزِيكَ اللَّهُ أَبَدًا إِنَّكَ لَتَصِلُ الرَّحِمَ وَتَصْدُقُ الْحَدِيثَ وَتَحْمِلُ الْكَلَّ وَتَقْرِي الصَّيْفَ وَتُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ ثُمَّ انْطَلَقَتْ بِهِ خَدِيجَةُ حَتَّى أَتَتْ بِهِ وَرَقَةَ بْنَ نُوفَلٍ بْنِ أُسَيْدِ بْنِ عَبْدِ الْعُزَّى بْنِ قُصَيْبٍ وَهُوَ ابْنُ عَمِّ خَدِيجَةَ أَخِي أَبِيهَا وَكَانَ امْرَأً تَنْصَرَفِي الْجَاهِلِيَّةِ وَكَانَ يَكْتُبُ الْكِتَابَ الْعَرَبِيَّ فَكَتَبَ بِالْعَرَبِيَّةِ مِنَ الْإِنْجِيلِ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَكْتُبَ وَكَانَ شَيْخًا كَبِيرًا قَدْ عَمِيَ فَقَالَتْ خَدِيجَةُ أَيُّ ابْنِ عَمِّ اسْمِعْ مِنْ ابْنِ أُخِيكَ فَقَالَ وَرَقَةُ ابْنُ أُخِي مَا تَرَى فَأَخْبَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا رَأَى فَقَالَ وَرَقَةُ هَذَا النَّامُوسُ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَا لَيْتَنِي فِيهَا جَدْعًا أَكُونَ حِينَ يُخْرِجُكَ قَوْمُكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ مُخْرِجِي هُمْ فَقَالَ وَرَقَةُ نَعَمْ لَمْ يَأْتِ رَجُلٌ قَطُّ بِمَا جِئْتَ بِهِ إِلَّا عُوْدِي وَإِنْ يُدْرِكُنِي يَوْمَكَ أَنْضُرُكَ نَصْرًا مُؤَزَّرًا ثُمَّ لَمْ يَنْشَبْ وَرَقَةُ أَنْ تُوفِّي وَفَتَرَ الْوَحْيَ فَتَرَهُ حَتَّى حَزَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا بَلَغَنَا حُزْنًا غَدَاً مِنْهُ مِرَارًا كَيْ يَتَرَدَّى مِنْ رُءُوسِ شَوَاهِقِ الْجِبَالِ فَكُلَّمَا أَوْفَى بِذِرْوَةِ جَبَلٍ لَكِي يُلْقِي نَفْسَهُ مِنْهُ تَبَدَّى لَهُ جِبْرِيْلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ لَهُ يَا مُحَمَّدُ إِنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ حَقًّا فَيَسْكُنُ ذَلِكَ جَأَشُهُ وَتَقَرُّ نَفْسُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فَيَرْجِعُ فَإِذَا طَالَتْ عَلَيْهِ وَفَتَرَ الْوَحْيَ غَدَاً لِمِثْلِ ذَلِكَ فَإِذَا أَوْفَى بِذِرْوَةِ جَبَلٍ تَبَدَّى لَهُ جِبْرِيْلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ لَهُ مِثْلَ ذَلِكَ

Hiz. Aîşe 'den rivâyet edildiğine göre; Resûlullah'a (s.a.v) ilk vahyin inmeye başlaması uygunda sadık rüya görmekle olmuştur. Hiçbir rüya görmezdi ki sabahın aydınlığı gibi zuhur etmesin. Sonra kendisine halvet (tefekkür ve ibadet için insanlardan uzak ıssız bir yerde yaşamı tercih etme) sevdirdi. Hirâ mağarasına gelir ve orada tehannüs ederdi. Tehannüs belli gecelerde ibadet etmektir. Bu maksatla yanına azık da alırdı. Sonra Hatice'nin yanına döner yine bir müddet için azık tedarik ederdi. Nihâyet Hirâ mağarasında bulunduğu bir sırada ansızın Hak (Cebrâîl) karşısına çıkıverdi. Kendisine melek gelerek "Oku!" dedi. Resûlullah (s.a.v): "Ben okuma bilmem." diye cevap verdi. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyuru: "O zaman melek beni alarak takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra beni bırakıp yine", "Oku" dedi. Ben de: "Okuma bilmem." dedim. "Melek beni yine alıp ikinci defa takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra beni bırakıp yine", "Oku!" dedi. Ben de: "Okuma bilmem." dedim. "Nihâyet beni yine üçüncü defa alarak takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra beni bırakıp şu âyetleri okudu: 'Yaratan Rabbinin adıyla oku! O Allah ki, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin sonsuz

kerem sahibidir. Kalemle yazmayı öğretendir. İnsana bilmediğini öğretendir.”⁵⁰ Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) (heyecandan) titreyerek (evine) döndü. Ve Hatice'nin yanına giderek; “Beni örtün. Beni örtün.” dedi. Korkusu gidinceye kadar vücudunu sarıp örttüler. Resûlullah (s.a.v) Hatice'ye; “Ey Hatice bana ne oluyor?” dedi ve olup bitenleri ona anlattı. “Kendimden korktum.” dedi. Hatice ona şunları söyledi; “Öyle deme müjdeler olsun! Allah'a yemin ederim ki Allah seni hiçbir vakit utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, sözün doğrusunu söylersin, işini görmekten aciz olanların yükünü yüklenirsin, misafiri ağırlarsın ve Hak yolunda meydana gelen hadiseler karşısında (halka) yardım edersin.” Bundan sonra Hatice Resûlullah'ı (s.a.v) yanına alarak Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdil uzza b. Kusay'a götürdü. Bu zat Hatice'nin amcası oğlu yani babasının kardeşinin oğlu idi. Cahiliyye zamanında Hıristiyan dinine girmiş bir kimse olup, Arapça yazı yazmasını bilen, İncil'den Allah'ın dilediği kadar bazı şeyleri Arapça yazan ve gözleri görmeyen bir pir-i fâni idi. Hatice kendisine; “Ey amca! Dinle bak kardeşinin oğlu neler söyleyecek?” dedi. Varaka; “Ne var kardeşimin oğlu?” diye sorunca Resûlullah (s.a.v) gördüğü şeyleri kendisine haber verdi. Bunun üzerine Varaka; “Bu gördüğün Musa'ya indirilen Namus-u Ekber'dir. Keşke senin davet günlerinde genç olaydım. Keşke kavmin seni çıkaracakları zaman hayatta bulunsaydım.” dedi. Resûlullah (s.a.v); “Onlar beni çıkaracaklar mı ki?” diye sordu. Varaka; “Evet, (Çıkaracaklar) senin gibi bir şey getirmiş hiçbir kimse yoktur ki kendisine düşmanlık edilmesin. Şâyet senin davet günlerine yetişirsem sana güçlü bir şekilde yardım ederim.” dedi. Çok geçmeden Varaka vefat etti. Bize ulaşan bilgiye göre vahyin kesilmesinden dolayı Hz. Peygamber çok hüznülenmiş ve kendisini saran hüznü ve kederinden dolayı birkaç defa yüksek dağlara çıkmış; neredeyse kendisini atabilecek bir hissiyatın içerisine girmişti. Her defasında ona Cebrâîl görünüp, “Ya Muhammed! Şüphesiz sen hakk olarak Allah'ın Resulüsün” demişti. Bununla ıstıraplı sükûna kavuşur, gönlü sevinir ve geriye dönerdi. Vahiy fetreti uzadığı zaman diliminin birinde yine böyle bir hissiyatla bir yüksekliğe çıkmıştı. Dağın zirvesine çıktığında tekrar kendisine Cebrâîl görünüp, ona “Sen muhakkak Allah'ın Resulüsün” sözlerini söylemiştir.⁵¹

Söz konusu rivayetin senedleri şöyledir:

1. Ahmed b. Hanbel < Abdurrezzâk < Ma'mer < Zührî< Urve < Hz. Aişe.⁵²
2. Buhârî< Yahya b. Bukeyr< Leys< Ukayl< İbnî Şihâb< Urve b. Zübeyr< Hz. Aişe.⁵³

⁵⁰ Alak, 96/1-5.

⁵¹ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 6/232-233; Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, el-Musannef, thk. Habîbürrahmân el-A'zamî (Beirut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983), 5/321-323, Hadis No. 9719; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân, thk. Sıdkî Cemîl el-Attâr (Beirut: Dârü'l-Fikr, 2001), 15/276-277.

⁵² Ahmed b. Hanbel, Müsned, 6/232-233; Abdurrezzak, el-Musannef 5/321-323; Taberî, Câmi'u'l-beyân, 15/276-277.

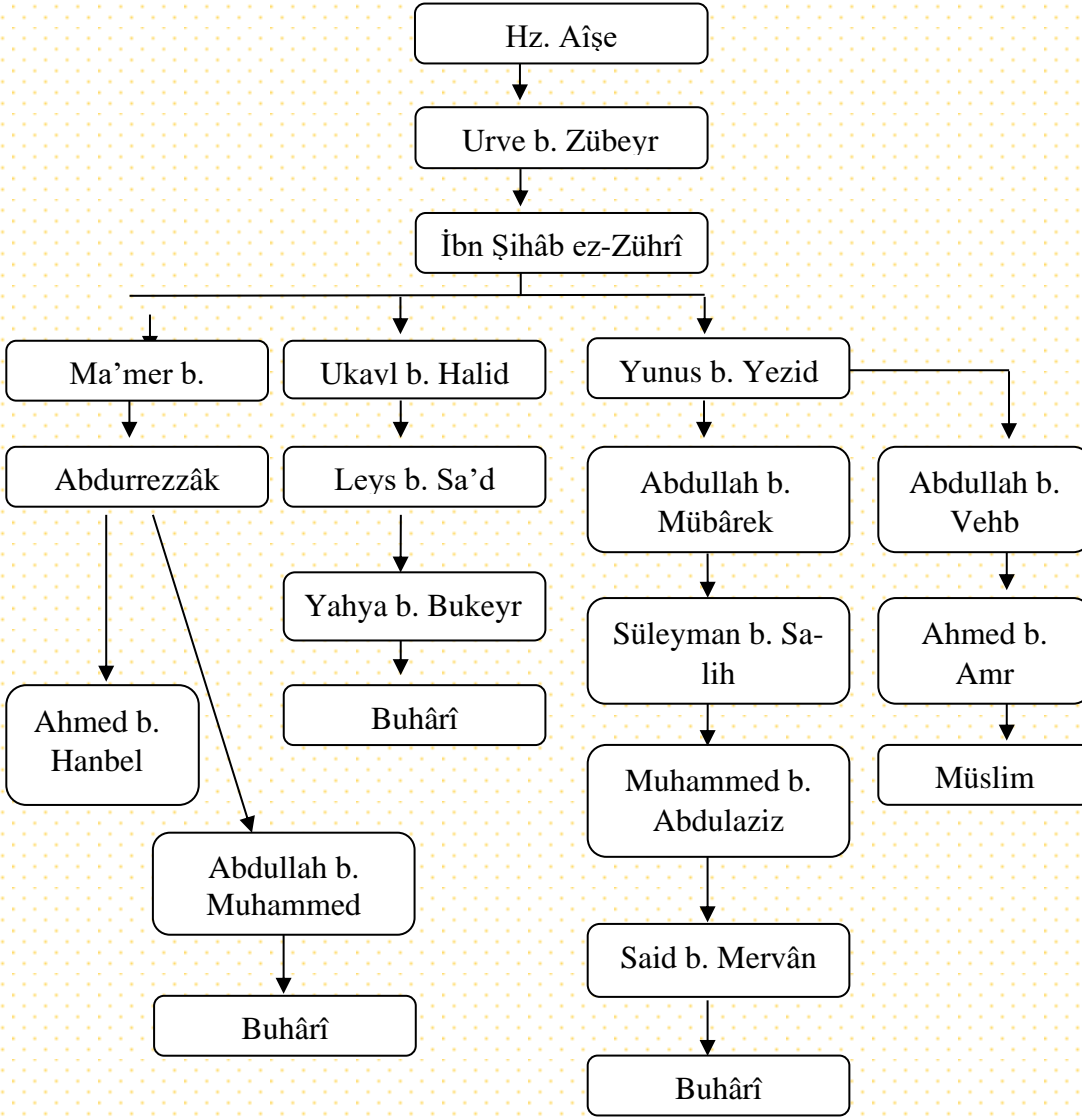
⁵³ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, el-Câmi'u's-sahîh, thk. İzzeddin Sanlî - Ammâd et-Tayyâr - Yâsir Hasan (Beirut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2012), “Bed'ü'l-vahy”, 3; “Tefsîr”, 96; “Ta'bîr”, 1; Ebü'l-

3. Buhârî < Saïd b. Mervan< Muhammed b. Abdulaziz b. Ebî Rizmete< Ebû Salih Se-lemuveyh< Abdullah< Yunus b. Yezîd< İbnî Şihâb< Urve b. Zübeyr< Hz. Aîşe.⁵⁴

4. Buhârî< Abdullah b. Muhammed< Abdurrezzâk< Ma'mer< Zührî< Urve< Hz. Aîşe.⁵⁵

5. Müslim< Ebû't-Tahir Ahmed b. Amr b. Abdillan b. Serh< İbnî Vehb< Yunus< İbnî Şihâb< Urve b. Zübeyr< Hz. Aîşe.⁵⁶

Bu hadisin farklı hadis imâmlarına ait isnadları şema halinde şu şekilde gösterilebilir:

Hasan Alî b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 4/527-528.

⁵⁴ Buhârî, "Tefsir", 96.

⁵⁵ Buhârî, "Tefsir", 96; "Ta'bir", 1.

⁵⁶ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc en-Nisâbü'rî, el-Câmi'u's-sahîh, thk. İzzeddin Sanlî - Ammâd et-Tayyâr - Yâsir Hasan (Beirut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2012), "İmân", 73; Ebû Avâne Yaküb b. İshâk el-İs-ferâyînî, Müsnedü Ebî Avâne, thk. Eymen b. Ârif ed-Dımeşkî (Beirut: Dârü'l-Ma'rife, 1998), 1/102-103, Hadis No. 328; Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, thk. Hasan Abdülmün'im Şelbî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 13/195-196, Hadis No. 18219; Taberî, Câmi'u'l-beyân, 15/277.

Bu hadis; Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiştir. Rivâyet edilen bu metnin tariklerinde farklı râvîler bulunmaktadır. İsnadda yer alan bu râvîlerin durumunu cerh ve ta'dil açısından teker teker ele alarak incelemeye çalışalım.

Birinci rivâyeti Hz. Aîşe nakletmektedir. **H. Aîşe** bt. Ebûbekir es-Sıddîk Ümmü'l-mü'minin Ümmü Abdullah'dır. Hicrî 57 yılında vefat etmiştir.⁵⁷ Kendisi Hz. Peygamber'in eşi ve Hz. Ebûbekir'in de kızıdır. Hz. Aîşe sahabeden olduğundan adaletinin tespiti adına cerh ve ta'dil yönünden araştırmaya gerek yoktur. Çünkü sahabenin tümü hadis ilmi açısından adalet sahibi olarak kabul edilmektedir.⁵⁸

Hadisi Hz. Aîşe'den nakleden **Urve b. Zübeyr** b. Avvâm el-Esedî Ebû Abdullah el-Medenî'dir. Hicrî 94 yılında vefat etmiştir. Babası Zübeyr b. Avvam, Kardeşi Abdullah, Ali ve iki oğlundan Hasan ve Hüseyin ile Zeyd b. Sabit, Saîd b. Zeyd, Hz. Aîşe ve birçok kişi ondan hadis almıştır. Ondan ise oğulları Abdullah, Muhammed, Osman, Hişâm ve Yahya ile Ebû Seleme b. Abdurrahman, Süleyman b. Yesâr, Zührî ve daha birçok kişi hadis rivâyet etmiştir.⁵⁹ Zehebî (ö. 748/1348) onun *imâm*,⁶⁰ *âlim* ve *fakîh* olduğunu söyler. Ahmed b. Abdullah el-İclî (ö. 261/874) ve İbn Harrâş (ö. 283/896) onun *sika*⁶¹ olduğunu söylemektedirler. Muhammed b. Sa'd (ö. 230/845)

⁵⁷ Daha geniş bilgi için bkz. İzzüddîn Alî b. Muhammed İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe, thk. Halîl Me'mûn Şihâ (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2009), 5/341-344; Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber el-Kurtubî, el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb, thk. Alî Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 4/435-439.

⁵⁸ Celâleddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, Tedrîbü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 2003), 104.

⁵⁹ Ebû'l-Mehâsin Muhammed b. Alî el-Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, thk. Rif'at Fevzî Abdülmüttalib (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997), 2/1158.

⁶⁰ İmâm (الامام) : 1. Hadis ilminde en üst mertebelere ulaşmış hoca. Buna göre bu ıstılah, *Hâkim, el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn, hüccet*

ve *hâfiz* ünvanlarıyla, bunlarla aynı manada kullanılan *muhaddis* ünvanı yerine kullanılır. 2. Sehâvî'ye göre ta'dilin dördüncü mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis delil olarak (ihticâc için) alınır. (Aydınli, Hadis İstılahları Sözlüğü, 137).

⁶¹ Sika (الثقة): 1. Adalet ve zabt niteliklerini tam olarak taşıyan, hadis rivâyetinde güvenilir râvî. 2. Zabıt niteliği tam olmasa da adil, dolayısıyla makbul olan râvî. 3. Ta'dilin Sehâvî'ye göre dördüncü. İbn Hacer'e (Takrîbü't-Tehzîb, deki sıralamasında) göre üçüncü mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis delil olarak alınır. İbn Hibban, hocası ile talebesi sika olan *mechûl* râvîyi de sika sayar. 4. Sema' kaydını güvenilir kimselerin yazdığı, bu sebeple sema'ı sahih olan kimse (Rivâyet asrından sonra, önemini bir ölçüde kaybeden isnad usulünün devamını sağlamak üzere yapılan hoşgörülül isimlendirme. Buna göre râvînin kendisi sika olmayabilir.) (Aydınli, Hadis İstılahları Sözlüğü, 277).

onun *sika, fakîh, âlim, güvenilir ve sebt*⁶² olduğunu söyler.⁶³ Ebû'z-Zînad (ö. 130/748) onu yedi Medine fukahâsı arasında saymıştır. İbn Uyeyne (ö. 198/814), Urve'nin Hz. Aîşe 'nin hadisini en iyi bilen üç kişiden biri olduğunu, onların da Kasım, Urve ve Amre binti Abdurrahman olduğunu söyler.⁶⁴ İbn Hacer (ö.852/1449) ise onun *sika* ve *fakîh* olduğunu belirtir.⁶⁵

Hadisi Urve'den nakleden **Muhammed b. Müslim** b. Abdullah b. Abdullah b. Şihâb ez-Zührî Ebûbekir el-Medeni'dir. Hicrî 124 yılında vefat etmiştir. Zamanının en meşhur âlimlerinden birisidir. Sahabeden Sehl b. Sa'd, İbn Ömer, Câbir, Enes ve bunlardan sonra gelen birçok kişiden hadis rivâyet etmiştir. Ebû Hanife, Mâlik b. Enes, Ata b. Rebah, Ömer b. Abdulaziz (Ata ve Ömer b. Abdulaziz onun *şeyh*⁶⁶idirler.), Amr b. Dinar, İrake b. Mâlik, İbn Uyeyne, Evzaî, Leys, İbn Cureyc ve daha birçok kişi kendisinden hadis almışlardır.⁶⁷ Muhammed b. Sa'd onun *sika, fakîh*, rivâyeti ve ilmi çok olan birisi olduğunu belirtir.⁶⁸ Zehebî onun *imâm* ve *hâfiz*⁶⁹ olduğunu ifade eder. Kasım b. Hezzân, Zührî'nin *sika* olduğunu söyler.⁷⁰ İbn Hacer ise onun *fakîh* ve *hâfiz* olduğunu kabul etmektedir.⁷¹

⁶² Sebt (الثبت): 1. Adalet ve zabt sahibi, güvenilir kimse. 2. Ta'dilin, Iraki'ye göre ikinci, Sehâvî'ye göre dördüncü mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis delil olarak alınır. (Aydınlı, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 273).

⁶³ Şemseddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şuayb el-Arnâût (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 4/421-437.

⁶⁴ Cemâleddîn Ebû'l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2002), 20/11-25.

⁶⁵ Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb,ü't-Tehzîb*, thk. Sıdkî Cemîl el-Attâr (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1995), 1/399.

⁶⁶ Şeyh (الشيخ): 1. Kendisinden hadis alınan kimse, hoca. 2. Üstad-ı kâmil/tam, mükemmel hoca mertebesine ulaşan zat. 3. Hadis âlimleri hakkında mutlak olarak kullanıldığında İbnu's-Salâh (ö. 643/1245) kastedilir. 4. Kendisine unutkanlığın galip geldiği kimse. 5. Ta'dilini Irakî'ye göre dördüncü, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzereyani *i'tibar* için alınır. (Aydınlı, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 294).

⁶⁷ Hüseyinî, *et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere*, 3/1594.

⁶⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 16/419-444.

⁶⁹ Hâfiz (الحافظ): 1. Yüzbin hadisi, metin ve senedleriyle bilip ezberlemiş olan, bunların râvîlerini, hayat hikâyeleri, cerh ve ta'dil yönleriyle bilen hadis âlimi. 2. Hadis ilminde her nesilde tanıyıp bildikleri bilimdiklerinden daha fazla olacak şekilde hocalarını, hocalarının hocalarını bilecek kadar geniş bilgiye sahip olan, hadis âlimi. 3. Ta'dilin Iraki'ye göre ikinci, Sehâvî'ye göre dördüncü mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis delil olarak (ihticac için) alınır. 4. Hadislerin sonraki nesillere sahih olarak ulaşmasında büyük emeği geçen âlim. (Aydınlı, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 108).

⁷⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 5/ 326-350.

⁷¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/552.

Hadisi İbn Şihâb'dan nakleden üç kişiden biri olan **Ma'mer b. Raşid** el-Ezdî el-Hüdânî Ebû Urve b. Ebî Amr el-Basrî'dir. Hicrî 154 yılında Ramazan ayında vefat etmiştir. A'meş, Muhammed b. Munkedîr, Kâtâde, Zührî ve daha birçok kişiden hadis almıştır. Eyyûb, Amr b. Dînâr, Ebû İshak es-Seb'î, Yahya b. Ebî Kesir, (Ayrıca bunlar onun şeyhidirler.) Şu'be ve Süfyâneyn⁷² ondan hadis almışlardır.⁷³ Nesâî onun *sika* ve *me'mûn* (güvenilir), Ahmed el-İclî ve Ya'kup b. Ebî Şeybe (ö. 262/875) onun *sika* olduğunu, Ebû Hâtim (ö. 275/888) ise onun *salihu'l-hadis*⁷⁴ olduğunu belirtmişlerdir. İbn Hibbân onun *fakîh*, *mutkin*⁷⁵, *hâfız* ve *vera* sahibini olduğunu söylemiştir. Yahya b. Ma'in (ö. 233/847), Ma'mer b. Râşid'in Zührî'den aldığı rivâyetlerde *esbet* (*sebt*) olduğunu ifade eder.⁷⁶ Zehebî onun *imâm*, *hâfız* ve *şeyhu'l-islam* olduğunu söyler.⁷⁷ İbn Hacer ise onun *sika-sebt*⁷⁸ olduğunu bildirmektedir.⁷⁹

Hadisi İbn Şihâb'dan nakleden diğer bir râvî **Ukayl b. Halid** b. Akil Ebû Halid el-Eyli'dir. Hicrî 141 yılında Mısır'da vefat etmiştir. Babası Halit, Amcası Ziyad ile Zührî, İkrime, Nafi' ve daha birkaç kişiden hadis almıştır. Oğlu İbrahim, İbnî Lehia' ve daha başkaları ondan hadis rivâyet etmişlerdir.⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve Muhammed b. Sa'd onun *sika* olduğunu, Ebû Zur'a (ö. 264/877) *sadûk*⁸¹ ve *sika*; İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) ise *esbet* olduğunu belirtmişlerdir.⁸² Zehebî ise onun *hâfız* ve *imâm* olduğunu kabul eder.⁸³ İbn Hacer ise onun *sika-sebt* olduğunu söyler.⁸⁴

Hadisi İbn Şihâb'dan nakleden üçüncü râvî **Yunus b. Yezîd** b. Ebî Neccâd Ebû Yezîd er-Rakkaşî'dir. Hicrî 159 yılında vefat etmiştir. Zührî, Nafi' gibi hadis imâmılarından rivâyet etmiştir.

⁷² Süfyâneyn: Süfyân b. Said es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne.

⁷³ Hüseyînî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1695.

⁷⁴ Salihu'l-hadis (صالح الحديث): Ta'dilin, Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' ve Irakî'ye göre dördüncü, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i'tibar* için alınır. (Aydınlı, Hadis İstilahları Sözlüğü, 272).

⁷⁵ Mutkin (المتقن): 1. Hadis öğrenim ve öğretiminde ciddi davranan, işini sağlam tutan, güvenilir râvî, âlim. Bu özellikte olan kimseler, râvî isimlerinde ve hadis metinlerinde hata yapmamakla temayüz ederler. 2. Sehâvî'ye göre ta'dilin dördüncü mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis delil olarak kullanılır. (Aydınlı, "Hadis İstilahları Sözlüğü, 237).

⁷⁶ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 28/303-312.

⁷⁷ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 7/5-18.

⁷⁸ Sika-sebt (الثقة الثابت): Irakî'ye göre *es-sikatu'l-mutkin* manasındadır. (Aydınlı Hadis İstilahları Sözlüğü, 278).

⁷⁹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/596.

⁸⁰ Hüseyînî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/1180.

⁸¹ Sadûk (الصدوق): Ta'dilin, Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' ve Irakî'ye göre üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis yazılır ve araştırılır. (Aydınlı, Hadis İstilahları Sözlüğü, 261).

⁸² Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 20/242-246; Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 6/301-303.

⁸³ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 6/301-303.

⁸⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/407.

İbn Vehb, Evzaî, Leys ve birçok kişi ondan hadis rivâyet etmiştir.⁸⁵ Nesâî, İbn Ma'in ve İclî onun *sika* olduğunu söyler. Ahmed ise onun bazı hadislerinin *münker*⁸⁶ olduğunu ifade eder. Ebû Zur'a onun *la be'se bih*⁸⁷, İbnî Harrâş onun *sadûk* ve Yakup b. Şeybe de onun *sâlihü'l-hadîs* olduğunu ifade etmişlerdir. Muhammed b. Sa'd ise onun *leyse bi'l-hucce*⁸⁸ ayrıca bazen *münker* hadis rivâyet eden birisi olarak tanıtır.⁸⁹ Muhammed b. Sa'd'ın *münker* hadis rivâyet eder sözüne Zehebî şöyle cevap verir: “Birçok hadis hâfızının yanında onun hadisleri *münker* değil, belki *garîp*⁹⁰ hadislerdir” der. Zehebî ayrıca onun *imâm*, *sika* ve *muhaddis*⁹¹ olduğunu kabul eder. Ahmed b. Hanbel, Zührî'nin Ma'mer'den aldığı hadisleri en iyi bilen Yunus olduğu ifade edilir. Bunun sebebi ise onun

⁸⁵ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1952-1953.

⁸⁶ Münker (المنكر): 1. Za'if râvînin kendisinden daha iyi durumda olan râvîye aykırı bir şekilde rivâyet ettiği hadis (Daha iyi durumda olan râvînin hadisi ise *ma'ruf* ismini alır.) 2. Çok hata yapan, çok dalgın veya büyük günah işleyen râvînin rivâyet ettiği hadis. 3. Daha iyi durumdaki râvîlerin rivâyetlerine aykırı olmasa da, sadece zaif bir râvî tarafından rivâyet edilen hadis. 4. Sika da olsa bir râvînin tek başına rivâyet ettiği hadis (Daha çok bazı ilk dönem hadisçilerine göre. Bu durumda hadis sahih olabilir). 5. Mevzu' hadis (Özellikle mevzu' hadisler ve zaif râvîlerle ilgili kitaplarda bu manada kullanılışı yaygındır). 6. Kendisi sika olsa da, zaif râvîlerden *münker* hadis rivâyet eden râvî. 7. Sadece bir hadis rivâyet etmiş olan râvî. 8. Buhârî'ye göre, kendisinden hadis almanın helal olmadığı bir râvî. Ahmed b. Hanbel ve diğer bazı âlimlere göre bu nitelik, sika da olsa rivâyetinde tek başına kalan râvîler hakkında da kullanıldığı için, râvî ile ihticâca mani değildir. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 210-211).

⁸⁷ La be'se bih (لا بأس به): 1. Ta'dilin, Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' ve Irakî'ye göre üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i'tibar* için alınır. 2. Yahya b. Ma'in ve Ebu Zur'a ed-Dımeşki bu sîgayı *sika* manasında kullanırlar. (Aydınlı Hadis İstılahları Sözlüğü, 159).

⁸⁸ Leyse bi-Hucce (ليس بحجة): Cerhin, Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' ve Irakî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i'tibar* için alınır. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 163).

⁸⁹ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 32/551-558.

⁹⁰ Garîb (الغريب): 1. Hadisi, sika râvîlerden; zayıf râvîlerle birlikte sadece bir sika râvînin rivâyet etmesi, herkes aynı şekilde rivâyet ederken bir râvînin biraz farklı rivâyet etmesi gibi, bir yönden özellik, farklılık arz eden hadis. Hadisçiler “garîb” dediklerinde bu manayı kastederler. 2. Senedinin bir veya birkaç yerinde (tabakasında) râvî sayısı bire düşenve çoğunlukla, daha iyi durumdaki râvîlerin rivâyetine aykırı olan hadis. 3. İçinde dilde çok az kullanılan kelimeler bulunan veya pek bilinmeyen hadis. 4. Diğerlerine nazaran daha çok hikmet ve ince mana ihtiva eden hadis. 5. Senedi bulunmayan hadis (Zeylaî'nin *Nasbu'r-Râye*'deki bir kullanımı). (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 85).

⁹¹ Muhaddis (المحدث): 1. Hadisi senedli olarak rivâyet eden kimse. 2. Hadis ve hadis rivâyeti ile meşgul olan kimse. 3. Râvîlerle rivâyet ettikleri hadisleri, rivâyet ve dirâyet bakımınlarından bilen kimse. 4. Hadis ilminde üstad-ı kâmil/tam hoca mertebesine ulaşan âlim. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 201-202).

Zührî'den duyduğu her şeyi yazmasıdır.⁹² İbn Hacer ise onun *sika* ve Zührî'den yaptığı rivâyetlerde az bir *vehm*⁹³ olduğunu belirtir.⁹⁴

Hadisi Ma'mer'den nakleden **Abdurrezâk b. Hemmam** b. Nafi' el-Himyeri Ebûbekir es-San'ani'dir. Hicrî 211 yılında vefat etmiştir. Meşhur âlimlerden biridir. Babası Hemmam; İbn Cüreyc, Ma'mer, Süfyâneyn, Evzaî, Mâlik ve daha birçok kişiden hadis rivâyet etmiştir. Ahmed, İshak, Yahya, İbn Medini, Ebû Usame, Veki' ve birçok râvî ondan hadis almıştır.⁹⁵ Ahmed b. Hanbel *esbet (sebt)* olduğunu, Ya'kup b. Ebî Şeybe onun *sika-sebt* olduğunu belirtmektedirler. Hişâm b. Yusuf (ö.197/813), Abdurrezâk'ın kendilerinden daha *âlim ve hâfız* olduğunu söylemektedir.⁹⁶ Ahmed el-İclî onun *sika* olduğunu belirtir. Ahmed b. Hanbel ise Hicrî 200 yılından önce Abdurrezâk'ın yanına gittiğini o zamanlar gözlerinin sağlam olduğunu bildirmekte ve gözlerini kaybettikten sonra da onu kim duymuşsa *semâ'i'nin*⁹⁷ zayıf olduğunu söylemektedir. Zehebî onun *hâfız, imâm, sika* ve *teşeyyu*⁹⁸ olduğunu kabul eder.⁹⁹ İbn Hacer ise onun *sika, hâfız ve teşeyyu* olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁰

Hadisi Ukayl b. Halid'den nakleden **Leys b. Sa'd** b. Abdirrahmân el-Fehmi Ebû Hâris el-Mısrî'dir. Hicrî 175 yılında Şaban ayında vefat etmiştir. Meşhur âlimlerden biridir. Zührî, Ata, Nafi', Bukeyr b. Eşecc ve birçok kişiden hadis almıştır. Oğlu Şuayb, kâtibi Ebû Salih, Muhammed b. Aclan, Hişâm b. Sa'd, (Muhammed ve Hişâm ayrıca onun şeyhidirler.) Kays b. Rebî', İbn Lehîa',

⁹² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 6/ 297-301.

⁹³ *Vehm* (الوهم): Râvînin hadisi hep zanla, bazen böyle, bazen şöyle olarak tereddütlü rivâyet etmesi. Bu durum râvînin zabtının eksikliğini gösterir ve bu yönden cerhine sebep olur. (Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 329).

⁹⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/688.

⁹⁵ Hüseyinî, *et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere*, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, II, 1038, trc. No: 4083.

⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, XVIII, 52-63, trc. No: 3415.

⁹⁷ *Semâ'* (السماع): 1. Bizzat hocanın ağzından hadis işitme, hadis alma. Bu usûl, hadis öğrenme yollarından biri ve en üstünüdür. 2. Sema', kıraat, icazet, munavele, mukatebe gibi muteber bir yolla hadis alma. 3. Muteber bir yolla alınan hadisler veya bunları ihtiva eden hadis kitabı. 4. Beş ve daha yukarı yaşlarda hadis meclisinde bulunarak hadis öğrenme, hadis alma. (Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 274).

⁹⁸ *Teşeyyu* (التشيع): 1. Sahâbenin en faziletlisinin Hz.Ali olduğuna inanmak (İlk dönem âlimlerinin/*mutekaddimûnun* bazısına göre). 2. Hz.Ebubekir ile Hz.Ömer'in üstünlüğü kabul edilse de, Hz.Ali'nin Hz.Osman'dan üstün olduğuna, savaşılarında Hz.Ali'nin haklı, karşı tarafın hatalı olduğuna inanmak (İlk dönem âlimlerine/*mutekaddimûna* göre). 3. Hz.Ali'yi Hz.Ebubekir ile Hz.Ömer'den üstün görmeyen yanında bunlar hakkında kötü sözler söyleyip kızgınlığını açıklama (Sonraki âlimlere/*muteahhirûna* göre). (Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 319).

⁹⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, IX, 563-580.

¹⁰⁰ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/355.

Huşeym (onun *akran*¹⁰¹larındandır.) İbn Mübarek, Kuteybe ve başkaları ondan hadis rivâyet etmişlerdir. Ondan hadis alanların sonuncusu da İsa b. Hammad Zuğbe'dir.¹⁰² İbn Harrâş ise onun *sadûk, sahîhu'l-hadîs*¹⁰³ olduğunu belirtmiştir. Yakub b. Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Ma'in, İclî ve İbnî Sa'd onun *sika* olduğunu söylemişlerdir. Ahmed b. Hanbel başka yerde onun *sika-sebt* olduğunu ifade eder. Amr b. Sâlih onun *sadûk* olduğunu söyler.¹⁰⁴ Zehebî ise onun *imâm, hâfiz ve şeyhu'l-İslam* olduğunu belirtir. Ali b. Medîni onun *sebt* olduğunu kabul eder. Fellâs (ö. 249/864) onun *sadûk* olduğunu ifade eder.¹⁰⁵ İbn Hacer ise onun *sika-sebt, fakîh ve imâm* olduğunu söyler.¹⁰⁶

Hadisi Yunus b. Yezîd'den nakleden râvîlerden biri **Abdullah b. Mübârek** b. Vadih el-Hanzali et-Temimî Ebû Abdurrahman el-Mervezî'dir. İbn Sa'd Abdullah b. Mübarek'in Hicrî 181 yılında savaştan dönerken 63 yaşında vefat ettiğini ifade eder. Meşhur imâmlardandır. Humeyd et-Tavil, Hüseyin el-Muallim, Süleyman et-Teymî ve daha birçok kişiden hadis almıştır. Ma'mer, Süfyâneyn, Ebûbekir b. Ayyaş (bunlar ayrıca onun şeyhidirler.) Fudayl b. İyad, Cafer b. Süleyman ed-Dubei', Yahya el-Kattân, Velid b. Müslim, Mu'temir, Bekiyy ve daha birçok kişi Abdullah b. Mübârek'ten hadis almıştır.¹⁰⁷ Yahya b. Ma'in onun *sika, âlim, sahîhu'l-hadis* ve *mustespit(sebt)* olduğunu belirtir.¹⁰⁸ İclî onun *sika-sebt* olduğunu ifade etmiştir. Nesâî ise ondan daha âlim bir kimse bilmediğini söyler.¹⁰⁹ İbn Harrâş onun *sika* olduğunu belirtir. Zehebî onun kendi zamanının âlimi, *imâmı* ve *şeyhu'l-islamı* olduğunu kabul eder.¹¹⁰ İbn Hacer ise onun *sika-sebt, fakîh, âlim ve mücahid* olduğunu söyler.¹¹¹

Hadisi Yunus b. Yezîd'den nakleden râvîlerden birisi de **Abdullah b. Vehb** b. Müslim el-Kuraşî Ebû Muhammed el-Mısri'dir. Hicrî 197 yılının Şaban ayında vefat etmiştir. Meşhur âlimlerden birisidir. Mâlik, Süfyâneyn, İbn Cüreyc ve daha birçok kişiden hadis almıştır. İbn Mehdi,

¹⁰¹ Akrân (الاقران): Yaş ve hadis öğrenimi bakımlarından birbirine yakın olan kimseler. (Aydınli, Hadis İstilahları Sözlüğü, 22).

¹⁰² Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1431.

¹⁰³ Sahîhu'l-hadîs (صحيح الحديث): Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ"ye göre ta'dilin ikinci mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis delil olarak alınır. (Aydınli, Hadis İstilahları Sözlüğü, 271).

¹⁰⁴ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 24/ 255-276.

¹⁰⁵ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 8/136-164.

¹⁰⁶ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/497.

¹⁰⁷ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/917-918.

¹⁰⁸ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 16/5-25.

¹⁰⁹ Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî, Tehzîbü't-Tehzîb, thk. İbrâhim ez-Zeybek - Âdil Mürşid (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 2/415-417.

¹¹⁰ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 8/378-421.

¹¹¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/309-310.

Leys (bunlar ayrıca onun şeyhidirler.) Esbağ, Hermele, Rebî' ve daha başkaları ondan hadis rivâyet etmişlerdir.¹¹² İbn Adiy (ö. 365/975), İbn Ma'în ve Ebû Zur'a onun *sika* olduğunu söylerler. Ahmed ise onun hadislerinin *sahîh*¹¹³ ve *esbet* olduğunu ifade eder. İbn Ebû Hâtim *sadûk* ve *salihü'l-hadis* olduğunu belirtir.¹¹⁴ Zehebî onun *imâm*, *şeyhu'l-islam* ve *hâfız* olduğunu ifade eder.¹¹⁵ İbn Hacer ise onun *fakîh*, *sika*, *hâfız* ve *âbid* olduğunu söyler.¹¹⁶

Hadisi Leys b. Sa'd'den nakleden **Yahya b. Abdullah** b. Bukeyr el-Mahzûmî el-Mısırî'dir. Hicrî 231 yılında vefat etmiştir. Dedesi Bukeyr'e nisbet edilir. İbn Lehî'a, Hemmâd b. Zeyd, Mâlik, Leys ve bir kısım râvîden hadis rivâyet etmiştir. Buhârî, Yahya b. Ma'în ve bir grup râvî ondan hadis almıştır.¹¹⁷ Ebû Hâtim onun "yuktebu hadisuh"¹¹⁸ ve *la yuhteccu bih*¹¹⁹ (yani hadisi yazılır fakat onunla ihticac edilmez.)" olduğunu kabul eder. İbn Hibbân (ö. 354/965) onu *es-Sikât* adlı eserinde *sika* râvîler arasında zikretmiştir. Nesâî bir yerde *zayıf* başka bir yerde ise *la yuhteccu bih* (yani onunla ihticac edilmez) olduğunu söyler.¹²⁰ Zehebî onun *muhaddis*, *hâfız* ve *sadûk* olduğunu belirtir.¹²¹ İbn Hacer ise onun *sika* olduğunu söyler.¹²²

Hadisi Abdullah b. Mübârek'ten nakleden **Süleyman b. Salih** el-Leysî Ebû Salih el-Mervezî Selemuveyh'tir. Hicrî 210 yılında vefat etmiştir. İbn Mübârek, Fudayl b. İyâd ve birkaç kişiden

¹¹² Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/946.

¹¹³ Sahih (صحيح): 1. Senedin başından sonuna kadar *sika* râvîlerin birbirinden rivâyet ettiği şazz ve muallal olmayan hadis. Bu nitelikleri taşıyan bir hadisin Hz.Peygamber'e veya nisbet edildiği kimseye ait olması kesin veya kesine yakındır. Sahih li-zatıhi ve sahih li-gayrihi şeklinde iki kısma ayrılır. 2. Kendisiyle amel edilmiş olan hadis. Bu manada ilk dönem âlimlerinin kullandığı bu terimin içine, ilk manasıyla sahih ile birlikte hasen ve bir kısım zayıf hadislerde girer. 3. İçinde sadece sahih hadislerin toplandığı hadis kitabı. Tabii olarak bu türden bir kitaptaki hadisler, kitabın yazarına göre sahihtirler. 4. Buhârî ve Müslim'in yahut ikisinden birinin sahih isimli kitapları. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 266).

¹¹⁴ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl 16/277-287; Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 9/ 223-234.

¹¹⁵ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 9/223-234.

¹¹⁶ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/320.

¹¹⁷ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1879.

¹¹⁸ Yukteb Hadisuh (يكتب حديثه): 1. Sehâvî'ye göre ta'dilin altıncı mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i'tibar* için alınır. 2. Yahya b. Ma'in bu sigayı "*Râvî zayıflardendir!*" manasına kullanır. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü,332).

¹¹⁹ La Yuhteccu Bih (لا يحتج به): Cerhin, Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' ve Sehâvî'ye göre beşinci, İraki'ye göre dördüncü mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i'tibar* için alınır. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü,161).

¹²⁰ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 31/401-404.

¹²¹ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 10/612-615.

¹²² İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/661.

hadis almıştır. İshâk b. Râhuveyh, Amr b. Yahya el-Hımsî ve birçok kişi ondan hadis rivâyet etmiştir.¹²³ Zehebî onu *hâfiz* kabul eder.¹²⁴ İbn Hacer onun *sika* olduğunu belirtir.¹²⁵

Hadisi Abdullah b. Vehb'den nakleden **Ahmed b. Amr** b. Abdullah b. Amr b. Serh el-Kuraşî el-Emevi Ebû Tahir el-Mısrî'dir. Hicrî 250 yılında vefat etmiştir. İbn Uyeyne, İbn Vehb, Şafii ve daha birçok kişiden hadis almıştır. Müslim, Ebû Davûd, Nesâî, İbn Mâce, İbn Ebî Dünyâ, Ebû Zur'a, Ebû Hâtim ve birçok kişi ondan hadis rivâyet etmiştir.¹²⁶ Nesâî onun *sika* olduğunu, Ebû Hâtim *la be'se bih* olduğunu söylerler. Ebû Saîd b. Yunus ise onun *sika*, *sebt* ve *sâlih*¹²⁷ birisi olduğunu ifade eder.¹²⁸ Zehebî ise onun *imâm*, *hâfiz* ve *fakîh* olduğunu belirtir.¹²⁹ İbn Hacer ise onun *sika* olduğunu söyler.¹³⁰

Hadisi Abdurrezzâk'tan nakleden **Abdullah b. Muhammed** b. Abdullah b. Cafer b. Yeman el-Cu'fî Ebû Cafer el-Buhârî el-Musnedî'dir. Hicrî 229 yılında vefat etmiştir. İbn Uyeyne, Fudayl b. İyâd ve bu *tabakadaki*¹³¹ râvîlerden hadis almıştır. Buhârî, Tirmizî, Ebû Zur'a ve başkaları ondan hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.¹³² Ebû Hâtim onun *sadûk* olduğunu söyler. Zehebî onun *imâm* ve *hâfiz* olduğunu ifade eder.¹³³ İbn Hibbân *es-Sikât* adlı eserinde onun *sika* olduğunu zikredip, başka bir yerde ise onun *mutkin* olduğunu belirtir.¹³⁴ İbn Hacer ise onun *sika* ve *hâfiz* olduğunu söyler.¹³⁵

Hadisi Süleyman b. Sâlih'ten nakleden **Muhammed b. Abdulazîz** b. Ebî Rizmete Ğazvân el-Yeşkurî Ebû Amr el-Mervezî'dir. Hicrî 241 yılında vefat etmiştir. Babası, İbn Uyeyne, İbn Mübârek ve daha birkaç kişiden hadis almıştır. Tirmizî, Ebû Davûd, Nesâî, İbn Mâce, oğlu Abdullah ile Ebû

¹²³ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 1/649.

¹²⁴ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 9/433-434.

¹²⁵ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/226.

¹²⁶ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 1/66-67.

¹²⁷ Sâlih (الصالح): 1. Sahih ve hasen hadis. 2. Hasen hadisin altında olmakla beraber, zayıf denilecek kadar da düşük olmayan hadis. 3. Aliyyu'l-Kârî'ye göre ta'dilin beşinci mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bi râvînin rivâyet ettiği hadis, yazılır ve incelenir. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 297).

¹²⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 1/415-417.

¹²⁹ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 12/62-63.

¹³⁰ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/19.

¹³¹ Tabaka(الطبقة): 1. Yaş ve öğrenimde (isnada) veya sadece öğrenimde birbirine yakın olan kimselerden oluşan küme, grup. 2. Hadis meclisinde bulunan hoca ve öğrencilerin isimleri ile rivâyetin yer ve tarihinin yazılması. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 297).

¹³² Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/921.

¹³³ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 10/658-660.

¹³⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 16/59-62.

¹³⁵ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/311.

Zur'a, Ebû Hâtim ve birçok kişi ondan hadis rivâyet etmiştir.¹³⁶ Ebû Hâtim onun *sadûk* olduğunu belirtir. Nesâî ve Dârekutnî (ö. 385/995) onun *sika* olduğunu söylerler. İbn Hibbân ise *es-Sikât* adlı eserinde *sika* râvîler arasında zikretmiştir.¹³⁷ İbn Hacer ise onun *sika* olduğunu söyler.¹³⁸

Hadisi Muhammed b. Abdulazîz'den nakleden **Saîd b. Mervân** b. Ali Ebû Osman el-Bağdâdî'dir. Hicrî 252 yılında vefat etmiştir. Ebî Nuaym, Ka'nebî, Kavarîrî, İbn Ma'în ve bir grup râvîden hadis almıştır. Buhârî, İbn Mâce, İbn Huzeyme ve bir taife ondan hadis rivâyet etmiştir.¹³⁹ İbn Hacer ve Hatîb (ö. 463/1071) onun *sadûk* olduğunu belirtirler.¹⁴⁰

Hadis metninin *sıhhati*¹⁴¹ hakkında bazı şârih ve muhakkiklerin görüşlerine başvurmak suretiyle daha fazla bilgiye ulaşmak mümkündür. Ahmed b. Hanbel'de geçen rivâyetlerle alakalı muhakkik Şuayb Arnavût ve Adil Mürşîd, ilgili rivâyetin senedinin Buhârî ve Müslim'in şartlarına (yöntemlerine)¹⁴² göre sahih olduğunu ve *حَتَّىٰ حَزَنَ رَسُولُ اللَّهِ* kelimelerinden sonra gelen cümlelerin ise Zührî tarafından yapılan ilaveler olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁴³

Kanaatimizce Buhârî râvîlerinden Yahya b. Bukeyr hakkında farklı değerlendirmeler bulunsa da onun *cerh*'ini gerektirecek bir *zayıflık*¹⁴⁴ bulunmamaktadır. Buhârî ve Müslim'de geçen

¹³⁶ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1555.

¹³⁷ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 26/8-11; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 3/632-633.

¹³⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/536.

¹³⁹ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 1/603.

¹⁴⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 2/42; *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/212.

¹⁴¹ Sıhhat (الصحة): 1. Hadisin sahih olması; 2. Bir ibarenin aslına uygun olması. (Aydınlı, Hadis İstilahları Sözlüğü, 277.

¹⁴² Şartu'ş-Şeyhayn (شرط الشيخين): "iki şeyhin şartı" demektir. Hadis ilminde önemli yerleri olan Buhârî ve Müslim'in *Sahih*lerine seçerek aldıkları hadisleri inceleyen bazı âlimlerin onlarda mevcut olduğundan söz ettikleri bazı özelliklere denilmiştir. Ne Buhârî ne de Müslim, kitaplarında yer alan hadislerin hangi şarta uygun olduklarından bahsetmiş değillerdir.

İbn Hacer el-Askalanî'ye göre, eş-Şeyhâyn kitaplarına aldıkları hadislerde genellikle bu esasları göz önünde tutmuşlardır. Ancak yerine göre bu esasların yerine geçecek ve tercihe esas olacak herhangi bir sebebi göz önünde tutarak onlardan fedakârlık ettikleri de olmuştur.

Es-Sahihan'da mevcut hadisler başka özelliklere de sahiptir. Bunlara bütün muhaddislerce şart tabir edilmemiştir. Bu itibarla şartu'ş-şeyhayn tabiri Hadis Usulü kaynaklarında terim olmaktan çok Kur'an-ı Kerim'den sonra en sahih kabul edilen iki hadis kitabındaki hadislerin bazı özelliklerini aksettiren tabir olarak yer almıştır. (Mücteba Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 372-373.)

¹⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 43/114.

¹⁴⁴ Zayıf (الضعيف): 1. Sahih ve hasen hadisin şartlarından birini veya birkaçını taşıyamamakla beraber mevzu olduğu da söylenmeyen hadis. Tatbikatta daha ziyade bu manada kullanılır. Genellikle delil olarak kullanılmayan za'îf hadis, bazı âlimlere göre bazı şartlarda helal-haram gibi ahkâm konuları dışında kullanılabilir. Ele alınan konuda başka bir hadis bulunmadığında za'îf hadisi bu konularda da kullanan âlimler var-

rivâyetlerinde sıhhat açısından herhangi bir sorun yoktur ve hadis âlimleri tarafından rivâyetleri en sahih rivâyet olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁵

Beğavî (ö. 516/1117) *Şerhu's-sunne* adlı eserinde ve Tebrîzî (ö. 737/1336) *Mişkâtü'l-mesâbih* adlı eserinde bu rivâyetin *Muttefekun aleyh* (sıhhat'i üzerinde ittifak edilmiş) olduğunu söylerler.¹⁴⁶ Elbânî (ö. 1420/1999) ise *فِيمَا بَلَّغْنَا* kelimesinden sonra ki kısmın, Zührî'nin ilavelerinden olduğu için bu rivâyeti zayıf görmekte ve Buhârî'de geçmesinin sahih olduğu anlamına gelmediğini belirtmektedir.¹⁴⁷

Aynî (ö. 855/1451) bu rivâyetin sahâbenin mürsellerinden¹⁴⁸ olduğunu söyler. İbn Salâh (ö. 643/1245) ve diğer âlimler -İsferâyînî (ö. 406/1016) hariç- sahâbenin mürsellerini müsned hadis

dir. 2. Sahih hadisin şartlarından birini veya birkaçını taşımayan hadis. Tirmizî'den öncebu manada kullanılıyordu. Buna göre hasen hadiste za'îf hadisin kısımlarından olmaktadır. 3. Sahih ve hasen hadisin şartlarından birini veya birkaçını taşımayan hadis. Tirmizî'den sonraki kullanım bu manadır. Buna göre za'îf hadis mevzu' hadisi de kapsamaktadır. 4. Hakkında, güvenilir/sika biri olduğuna dair geçerli bir bilgi bulunmayan, bununla birlikte adalet ve zabt nitelikleri yetkili âlimlerin tenkidine/cerhine maruz kalan kimse. Bu âlimler tenkitlerini yaparken gerekçelerini söylemeseler dedurum değişmez. 5. Cerhin Irâkî'ye göre dördüncü, Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' ve Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i'tibâr* için alınır. (Aydınlı, "Hadis İstılahları Sözlüğü, 336).

¹⁴⁵ Ebû Amr Osmân b. Abdurrahmân İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, 'Ulûmü'l-ĥadîs, thk. Nûreddîn İtr (Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, 2012), 17-18.

¹⁴⁶ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Şerhu's-sünne*, thk. Züheyr eş-Şâvîş - Şuayb el-Arnaût (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983), 13/318; Veliyyüddîn Muhammed b. Abdillâh el-Hatîb et-Tibrîzî, *Mişkâtü'l-meşâbih*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1985), 3/1623-1624.

¹⁴⁷ Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-eĥâdîşi'd-da'ife ve'l-mevzû'a* (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 2000), 3/162-163.

¹⁴⁸ Sahâbî Mürseli (مرسل الصحابي) Râvîlerden birisi hafzedilerek rivâyet edilen hadislere mürsel adını vermişlerdir. Bu manada bir sahâbînin bizzat Hz.Peygamber'den işiterek değil ondan işiten başka bir sahâbîden duyarak öğrenip Hz. Peygamber'den kendisi işitmişcesine rivâyet ettiği hadise de mürsel diyenler olmuştur. Sahâbîlerin hepsi cerh ve ta'dil bakımından adûl, yani tam manasıyla adalet sahibi kabul edilirler. Bu bakımından Mürselleri mevsul sayılır. Bir başka deyişle mürsel hadiste olduğu gibi, sahâbîlerin aslında hadisi öğrenmiş oldukları sahâbînin ismini anmadan rivâyet ettikleri hadisler doğrudan doğruya Hz. Peygamber' den rivâyet edilmiş gibi kabul edilirler. Sahâbî mürselleri şöyle sıralanmıştır;

a) Hz.Peygamber'den rivâyeti olduğu bilinen sahâbîlerin mürselleri.

b) Hz.Peygamber'i gördüğü halde ondan hadis işitmemiş olan sahâbîlerin mürselleri.

c) Muhadramûn denilen ve Hz.Peygamber'in peygamberlik devrine yettiği halde onu görmek şerefinden mahrum kalanların mürselleri.

Yukarıda da söylendiği gibi sahâbîler adalet sahibi kabul edildiklerinden birbirinden rivâyetleri Hz.Peygamber'den rivâyet hükmündedir ve zayıf sayılmazlar.(Uğur, s. 338-339). Detaylı bilgi için ayrıca bk.: Mehmet Turan, *Sahâbe Mürseli* (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2023).

hükümünde görürler. Çünkü Hz. Aîşe (ö. 58/678) bu olay meydana geldiğinde ya dünyaya gelmemiştir ya da bunu idrak edecek yaşta değildi. Hz. Aîşe bunu ya Hz. Peygamber'den bizatihi ya da sahâbeden işitmiştir. Tîbî (ö. 743/1343) ise Hz. Aîşe'nin bu rivâyeti Hz. Peygamber'den işittiğini söyler. Tîbî, bunun delili olarak ise rivâyette geçen “*Cebrâil beni tuttu ve sıkı*” ifadelerinin Hz. Peygamber'in anlatımı olduğuna işaret etmektedir.¹⁴⁹ İbn Hacer de Aynî ile aynı görüşte olmakla beraber, bu rivâyetin sahabenin mürselinden olmadığını söyler. Sebebi ise Hz. Aîşe'nin -her ne kadar olayı görmemişse de- bunu Hz. Peygamber'den bizatihi dinlemiş olmasındandır. İbn Hacer, Hz. Peygamber'in anlatımını da buna delil gösterir.¹⁵⁰ Suyûtî (ö. 911/1505) ise sahabenin mürsel rivâyetlerini, ya Hz. Peygamber'den gördüğü bir fiili anlatmak şeklinde, ya da küçük olduğu için Hz. Peygamber'in huzurunda hazır olmadığından diğer sahabilerden işitmek ya da geç Müslüman olmalarından ötürü bazı şeyleri diğer sahabilerden duymak şeklinde olduğunu söyler. Sahihayn ve diğer hadis eserlerinde bunların çokça bulunmasının sebebinin ise bütün sahabenin adil olmasına ve tabîilerden yaptıkları rivâyetlerin nadir oluşuna bağlar. Eğer bir rivâyette bulunmuşlar ise mutlaka hadisi aldıkları tabîiyi belirttiklerini ve bu rivâyetlerin merfu' olmadığını ifade eder.¹⁵¹

İkinci Rivâyet ve İsnad Tahlili

عن عائشة رضي الله عنها قالت أول سورة نزلت اقرأ باسم ربك الذي خلق

Hz. Aîşe; “*İlk inen sûre* “*اقرأ باسم ربك الذي خلق*” *Alak sûresidir*” dedi.¹⁵² Rivâyetin tarikleri şu şekildedir:

1. Fâkihî< İbn Mansur< Süfyân< İbn İshâk< Zührî< Urve< Hz. Aîşe.¹⁵³
2. Hâkim< Ebûbekir Ahmed b. İshâk el-Fâkih< Bişr b. Musa< Humeydî< Süfyân< Muhammed b. İshâk< Zührî< Urve< Hz. Aîşe.¹⁵⁴
3. Hâkim< Ali b. İsa< İbrahim b. Ebî Talib< İbn Ebî Ömer< Süfyân< Zührî< Urve< Hz. Aîşe.¹⁵⁵

¹⁴⁹ Bedreddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, Umdetü'l-kârî şerhu Şahîhi'l-Buĥârî, thk. Abdullâh Mahmûd Muhammed Ömer (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 1/89.

¹⁵⁰ Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî, Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buĥârî, not. Abdülazîz b. Abdillâh b. Bâz (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2000), 9/735.

¹⁵¹ Suyûtî, *Tedrib*, 104-105.

¹⁵² Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim, en-Nîsâbü'rî, el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn, thk. Mahmûd Matracî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2002), 2/338, Taberî, Câmî'u'l-beyân, 15/278.

¹⁵³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Abbâs el-Fâkihî, Aĥbâru Mekke fî kadîmi'd-dehri ve ĥadîsih, thk. Abdülmelik b. Abdillâh b. Deĥş (Beyrut: Dâru Hıdır, 1994), 4/9; Taberî, Câmî'u'l-beyân, 15/278.

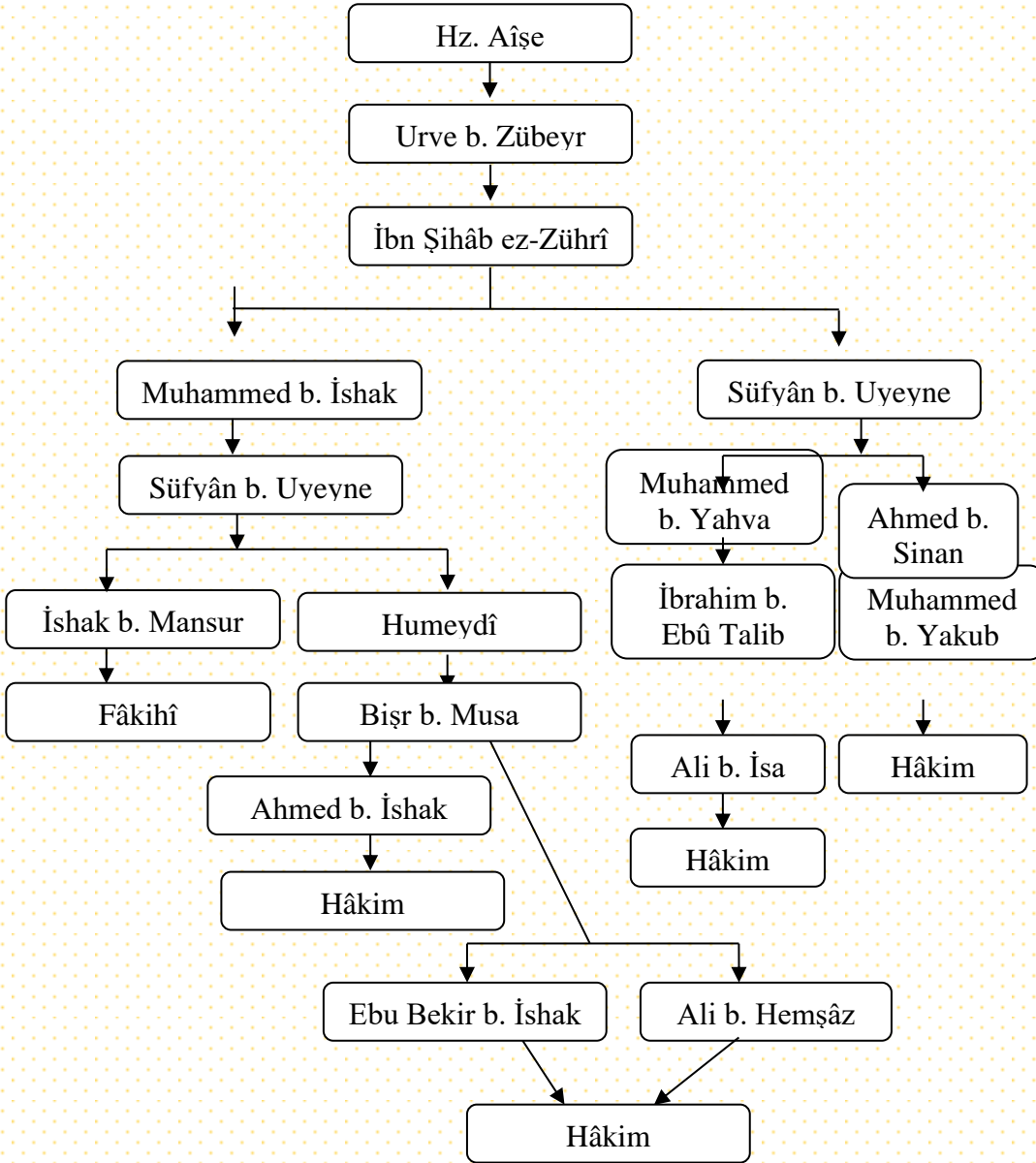
¹⁵⁴ Hâkim, el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn, 2/338; Taberî, Câmî'u'l-beyân, 15/278.

¹⁵⁵ Hâkim, el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn, 2/338.

4. Hâkim< Ebû'l-Abbas Muhammed b. Yakub< Ahmed b. Sinan er-Remli< Süfyân b. Uyeyne< Zührî< Urve< Hz. Aîşe.¹⁵⁶

5. Hâkim< Ebûbekir b. İshak ve Ali B. Hemşâz< Bişr b. Musa< Humeydi< Süfyân< Muhammed b. İshak< Zührî< Urve< Hz. Aîşe.¹⁵⁷

İkinci hadisile ilgili farklı hadis imâmlarına ait isnadları şema üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

¹⁵⁶ Hâkim, el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn, 3/132.

¹⁵⁷ Hâkim, el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn, 3/132.

Bu rivâyet, Fâkihî (ö. 278/891) ve Hâkim gibi hadis imâmlarının kitaplarından nakledilmiştir. Birinci rivâyette olduğu gibi bu hadisin isnadında geçen râvîlerin cerh ve ta'dil açısından incelenmesi, isnadın sıhhat durumu hakkında değerlendirme imkânı verecektir. Bunun için isnatta geçen bütün râvîlerin cerh ve ta'dil durumuyla alakalı söylenenlerin bilinmesi gerekir. Tekrara düşmeme adına daha önce haklarında bilgi verdiğimiz ravileri es geçeceğiz. Merak edilmesi durumunda önceki tariklerin ravilerine bakılabilir. Şimdi de hakkında bilgi vermediğimiz diğer râvîleri incelemeye çalışalım.

Hadisi İbn Şihâb'tan nakleden iki kişiden biri **Muhammed b. İshak** b. Yesâr Ebû Abdillâh el-Kuraşî'dir. Hicrî 151 yılında vefat etmiştir. Babası İshak ile Eban b. Osman, Eban b. Salih, Cafer es-Sadık, Zührî, Ata, Nafi', Mekhul ve birçok kişiden hadis almıştır. Şu'be, Yahya el-Ensârî (ayrıca bunlar onun şeyhidiler.) Şerîk, Hemmâdeyn¹⁵⁸ Süfyâneyn, Ziyad el-Bikâî ve başka râvîler de ondan hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.¹⁵⁹ Ali b. Medinî onun *sahîhu'l-hadis*, Ebû Abdillâh onun *leyse bi'l-hucce*, Yahya b. Ma'in onun *leyse bihi be's*,¹⁶⁰ zayıf, *sika*, *leyse bi-hucce* ve *sadûk*, İclî onun *sika*, Nesâî ise onun *leyse bi'l-kaviyy*¹⁶¹ olduğunu belirtmişlerdir.¹⁶² Ebû Zur'â onun *sadûk*, Ebû Hâtîm onun *yukteb hadisuh*, İbn Sa'd onun *sika*, Ebû Hasan ed-Darekutnî onun *la yuhteccu bih* olduğunu söylemişlerdir. Süfyân b. Uyeyne ise Medine'de İbn İshak ile birkaç yıl beraber kaldıklarını ve kimsenin onu itham ettiğini görmediğini ifade eder. Mâlik onun *Deccâl*'lerden bir *Deccâl*¹⁶³ olduğunu söyler. Hatîb, Mâlik'in bu sözlerinin âlimler tarafından tenkit edildiğini ve "Âlimler birçok sebepten dolayı onun rivâyetlerini almamışlardır." der ve bu sebepleri şöyle anlatır: "Muhammed b.

¹⁵⁸ Hemmâd b. Seleme, Hemmâd b. Zeyd.

¹⁵⁹ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, *Tezkîra*, 3/1472-1473.

¹⁶⁰ *Leyse bihi be's* (ليس به بأس) Ta'dilin, Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' ve Irakî'ye göre üçüncü, Sehavî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis, yazılır ve araştırılır/incelenir. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 163).

¹⁶¹ *Leyse bi'l-Kaviyy* (ليس بالقوي) Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', Irakî ve Sehavî'ye göre *Leyse bi-Hucce* manasındadır. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 163).

¹⁶² Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, *Tehzîb*, 24/405-429.

¹⁶³ *Deccâl* (الدجال): Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' ve Irakî'ye göre cerhin birinci, Sehavî'ye göre ikinci mertebesinde bulunan râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis hiçbir surette alınmaz. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 54).

*İshâk, Kaderiye*¹⁶⁴ *firkasına mensup ve hadislerde tedlis*¹⁶⁵ *yapan biri olarak nitelendirilmiştir. Bununla birlikte doğru bir kişiliğe sahip olduğu yönünde de bir kanaat bulunmaktadır.*¹⁶⁶ İbn Hacer ise onun *sadûk* fakat *tedlis* yapan biri olarak nitelendirir. Ayrıca onun *Şia*¹⁶⁷ *firkasına mensub olduğunu söyler.*¹⁶⁸

Hadisi İbn Şihâb'tan nakleden diğeri râvî **Süfyân b. Uyeyne** b. Ebî İmran Ebû Muhammed el-Kuffî'dir. Hicrî 198 yılında vefat etmiştir. İslam âlimlerinin büyüklerindedir. Amr b. Dînâr, Zührî, Ziyâd b. İlâfe, Zeyd b. Eslem, Muhammed b. Münkedir, Ebî İshak es-Sebî', Ebû Zübeyr ve daha birçok râvîden hadis almıştır. Şafii, Ahmed b. Hanbel, A'meş, Şu'be, İbn Cüreyc, Miş'âr (ayrıca bunlar onun şeyhidirler.), İbn Mübarek, Hemmâd b. Zeyd, Ebû Muaviye ed-Darâr, Ebû İshâk el-Fezarî (ayrıca bunlar onun akranıdır.) İbn Medinî, İbn Ma'ân, İbn Râhuveyh, Fellâs, Ebû Kureyb ve bunların dışında birçok kişi ondan hadis almıştır.¹⁶⁹ Ahmed b. Abdullah el-İclî onun hadiste *sika-sebt* olduğunu söyler.¹⁷⁰ Zehebî onu *imâm, hâfız* ve *şeyhu'l-İslam* olarak nitelendirir. Zehebî İbn Uyeyne'nin hadis aldığı râvîlerin hepsi *sika* olduğunu belirtir. Yahya b. Ma'in onun *esbetu'n-nas*¹⁷¹ olduğunu söyler.¹⁷² İbn Hacer ise onun *sika, hâfız, fakîh, imâm* ve *hucet*¹⁷³ olduğunu ve bazen *sika* râvîlerden *tedlis* yaptığını belirtir.¹⁷⁴

¹⁶⁴ Kaderiye, insanın yaptığı bütün işlerin, Allah'ın iradesinden müstakil olarak, tamamen kulun kendi iradesinden kaynaklandığını ileri süren i'tikâdî bir fırkadır. (Muhammed Ebû Zehra, İslâm'da Siyâsî, İ'tikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi, çev. Hasan Karakaya - Kerim Aytekin (İstanbul: Hisar Yayınevi, t.y.), 137.)

¹⁶⁵ Tedlis (التدليس) Bir kusuru veya ekseriya hoş görülmeleyen bir özelliği bulunan bir hadisi, bunun bulunmadığını zannettirecek şekilde rivâyet etmek. (Aydınli, Hadis İstılahları Sözlüğü, 312).

¹⁶⁶ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 7/ 33-55.

¹⁶⁷ Üçüncü Halife Hz. Osman zamanında ortaya çıkmıştır. Hz. Ali zamanında ise Hz. Ali'nin hiçbir katkısı olmaksızın büyüyüp gelişmiştir. Hz. Ali'nin üstün kabiliyetinin istismarı buna sebep olmuştur. Hz. Ali vefat edince Şii'lik, mezhepler haline geldi. Bazıları çok aşırı iken bazıları mutedil idi. Fakat her halükarda Şii'ler, ehl-i beyte bağlılıkta aşırı bir taassuba kaçmalarıyla tanınmışlardır. Ebû Zehra, İslâm'da Siyâsî, İ'tikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi, 41.

¹⁶⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/502.

¹⁶⁹ Hüseyinî, et-Tezkira fi ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 1/616-617.

¹⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, 11/177-197.

¹⁷¹ Esbetu'n-nas (اثبت الناس): Sehâvî'ye göre ta'dilin birinci mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis hucet olarak alınır. (Aydınli, Hadis İstılahları Sözlüğü, 72).

¹⁷² Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 8/454-475.

¹⁷³ Hucet (الحجة): 1. Üçyüz bin hadis bilen hadis âlimi. 2. Sekizyüz bin hadisi, râvîlerinin durumlarıyla birlikte bilen hadis âlimi. 3. Hadis sahasındaki ehliyeti herkes tarafından kabul edilen, rivâyet ettiği hadisler delil olarak kullanılan, sika râvînin üstünde daha güvenilir râvî, hadis âlimi. Böyle bir râvî ta'dilin, Irâkî'ye göre ikinci, Sehâvî'ye göre dördüncü mertebesinde. (Aydınli, Hadis İstılahları Sözlüğü, 118).

¹⁷⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/217.

Hadisi Süfyân b. Uyeyne'den nakleden dört râvîden biri **İshâk b. Mansûr** b. Behrâm el-Kevsec Ebû Yakup et-Temimî el-Mervezî'dir. Hicrî 251 yılında vefat etmiştir. İbn Uyeyne, Nadr b. Şumeyl, Abdurrezâk, Ahmed, İshâk b. Râhuveyh ve birçok kişiden hadis almıştır. Buhârî, Müslim, Tirmizî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Nesâî, İbn Mâce, Ebû Zur'a, Ebû Hâtim ve başka râvîler de ondan hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.¹⁷⁵ Müslim onun *sika, güvenilir ve imâm*; Nesâî onun *sika-sebt*; Ebûbekir el-Hatîb ise onun *fakîh ve âlim* olduğunu belirtirler. Ebû Hâtim ise onu *sadûk* kabul eder.¹⁷⁶ Zehebî ise onu *imâm, fakîh, hâfız ve huccet* olarak nitelendirir.¹⁷⁷ İbn Hacer onu *sika-sebt* olarak nitelendirir.¹⁷⁸

Hadisi Süfyân b. Uyeyne'den nakleden diğer bir râvîde **Abdullah b. Zübeyr** b. İsa b. Ubeydullah b. Usâme b. Abdullah b. Humeyd el-Kuraşî el-Esedî Ebûbekir el-Humeydî el-Mekkî'dir. Hicrî 219 yılında vefat etmiştir. Süfyân b. Uyeyne, Müslim ez-Zencî, Abdulazîz el-Ammî, Dareverdî ve bir grup râvîden hadis almıştır.¹⁷⁹ Muhammed b. Sa'd onun *sika*, Ebû Hâtim onun *sika ve imâm* olduğunu belirtirler. Ahmed b. Hanbel onu *imâm* olarak kabul eder.¹⁸⁰ Zehebî ise onun *imâm, hâfız ve fakîh* olduğunu belirtir. Muhammed b. İsmail ise onun hadiste *imâm* olduğunu ifade eder.¹⁸¹ İbn Hacer ise onun *sika, hâfız ve fakîh* olduğunu söyler. Ayrıca Buhârî, Humeydi'nin yanında bir hadis varsa -aynı hadisle ilgili- başka râvîlerin yanına gitmediğini belirtir.¹⁸²

Hadisi Süfyân b. Uyeyne'den nakleden diğer bir râvî ise **Muhammed b. Yahya** b. Ebî Amr Ebî Abdillah el-Adenî'dir. Hicrî 243 yılında vefat etmiştir. Babası Yahya ile İbn Uyeyne ve Fudayl b. İyâd gibi râvîlerden hadis almıştır. Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, Ebû Hâtim, Ebû Zur'a ve birçok kişi ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.¹⁸³ Abdurrahman b. Ebî Hâtim Babasına Muhammed b. Yahya'yı sorduğunda babası şöyle cevap verir: “Kendisi *gafleti*¹⁸⁴ olan salih birisidir. Ben onu İbn Uyeyne adına mevzu¹⁸⁵ hadisleri rivâyet ederken gördüm ve o *sadûktur*” der. İbn Hibbân onu *es-Sikât*

¹⁷⁵ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 1/99.

¹⁷⁶ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 2/474-478.

¹⁷⁷ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 12/258-260.

¹⁷⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/45.

¹⁷⁹ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/854.

¹⁸⁰ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 14/512-516; Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 10/616-621.

¹⁸¹ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 10/616-621.

¹⁸² İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/288.

¹⁸³ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1613.

¹⁸⁴ Gaflet (الغفلة): Hadis rivâyetinde yapılan dikkatsizlik ve dalgınlık. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 253).

¹⁸⁵ Mevzu' (الموضوع): 1. Söylemediği veya yapmadığı halde iftirayla Resûlullah (s.a.v)'e ait olduğunu söylenen hadis. 2. Gerçekte Resûlullah (s.a.v)'e ait olsa da kizble cerhedilmiş olan bir râvînin rivâyet ettiği hadis. 3. Kizble itham edilmiş olan bir râvînin tek başına rivâyet ettiği, dinin zaruri esaslarına aykırı hadis. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 183).

adlı eserinde sika râvîler arasında zikreder.¹⁸⁶ Zehebî onu *imâm* ve *hâfız* olarak nitelendirir.¹⁸⁷ İbn Hacer ise onun *sadûk* olduğunu söyler.¹⁸⁸

Hadisi Süfyân b. Uyeyne'den nakleden dördüncü râvîde **Ahmed b. Sinân** (Şeyban) b. Velid b. Hayyan Ebû Abdulmü'min er-Remlî'dir. Hicrî 268 yılında vefat etmiştir. Süfyân b. Uyeyne, Abdulmecîd b. Abdulazîz b. Ebî Revvâd, Müemmel b. İsmail, Abdulmelîk el-Cuddî ve başkalarından hadis almıştır. Yusuf b. Musa, İbn Huzeyme, Ebû'l-Abbâs el-Esamm ve başkaları ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur. Zehebî onun büyük bir *muhaddis* ve *sadûk* olduğunu söyler.¹⁸⁹ İbn Ebî Hâtim onun *sadûk* olduğunu söyler. İbn Hibbân *es-Sikat* adlı eserinde rivâyetlerinde hata yapan biri olduğunu söyler. Salih et-Terabulusî onun *sika* ve *me'mûn* olduğunu ve sadece bir hadiste hata yaptığını belirtir. Ukaylî (ö. 322/934) *ed-Duafâ* adlı eserinde Ahmed b. Şeyban'ı hadisten anlamayan ve *munker* hadis rivâyet eden birisi olduğunu ifade eder.¹⁹⁰

Hadisi Humeydî'den nakleden **Bişr b. Musa** b. Sâlih b. Şeyh b. Amire Ebû Ali el-Esedî el-Bağdadî'dir. Hicrî 288 yılında vefat etmiştir. Ravh b. Ubâde, Hafs b. Ömer el-Adenî, Ebû Abdurrahman el-Mukrî, Saîd b. Mansûr, Humeydî ve birçok kişiden hadis almıştır. İsmail es-Saffâr, İbn Necîh, Ebû Kasım et-Taberânî, Ebû Ömer ez-Zahid, Ebû Ali es-Savvâf ve birçok râvî ondan hadis rivâyet etmiştir. Zehebî onun *imâm*, *hâfız* ve *sika*; Hatîb onun *sika* ve *emin* olduğunu söylerler. Darekutnî ise onun *sika* olduğunu belirtir.¹⁹¹

Hadisi Muhammed b. Yahya'dan nakleden **İbrahim b. Ebî Tâlib** Ebû İshak b. Ebî Tâlib Muhammed b. Nuh b. Abdillâh b. Hâlid en-Nisâbûrî'dir. Hicrî 295 yılında vefat etmiştir. İshâk b. Râhuveyh, Ebû Kudâm es-Serahsî, Amr b. Zurâre, Ahmed b. Hanbel, Osman b. Ebî Şeybe, Muhammed b. Humeyd ve birçok kişiden hadis almıştır. Ebû Yahya el-Haffâf, İbn Huzeyme ve birçok râvî ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur. Zehebî onu *imâm*, *hâfız*, *zâhid* ve kendi zamanındaki muhaddislerin *imâmı* olarak nitelendirir. Hâkim onun Nisabur'daki *âlimlerin imâmı*, *hadis* ve *ricâl*¹⁹² *ilmini bilen* birisi olduğunu belirtir.¹⁹³

Hadisi Ahmed b. Sinân'dan nakleden **Muhammed b. Yakup** b. Yusuf b. Ma'kil b. Sinan Ebû'l-Abbas el-Esamm en-Nisâbûrî'dir. Hicrî 346 yılında vefat etmiştir. Süfyân b. Uyeyne, Muhammed b. İshâk es-Sağânî, Yahya b. Ebî Tâlib, Ebû Zur'a en-Nasrî ve daha birçok kişiden hadis

¹⁸⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'ir-ricâl*, 16/639-642.

¹⁸⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 12/96-98.

¹⁸⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/561.

¹⁸⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 12/346.

¹⁹⁰ İbni Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1/27.

¹⁹¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 13/352-354.

¹⁹² Ricâl (الرجال): Hadis âlimleri, hadis râvîleri, meşhur kimseler. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 253).

¹⁹³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 13/547-552.

almıştır. Muhammed b. Mahled ed-Dûrî, Abdurrahman b. Ebî Hâtim, Muhammed b. Kasım el-Atekî, oğlu Ebû'l-Abbâs ve başkaları ondan hadis almıştır. Zehebî onu *imâm* ve *muhaddis* olarak nitelendirir. Hâkim, Yahya b. Mansûr'dan işittiğine göre onun *sika* ve *me'mûn* (güvenilir) olduğunu belirtiyor. İbn Ebî Hâtim ise onu *sika* ve *sadûk* olarak nitelendiriyor.¹⁹⁴

Hadisi Bişr b. Musa'dan nakleden **Ahmed b. İshâk** b. Eyyûb b. Yezîd en-Nisâbûrî Ebûbekir es-Sıbgî'dir. Hicrî 342 yılında vefat etmiştir. Fadl b. Muhammed eş-Şa'rânî, İsmail b. Kuteybe, Yusuf b. Yakub el-Kazvînî, Haris b. Ebî Usâme ve birçok kişiden hadis almıştır. Hamza b. Muhammed ez-Zeydî, Ebû Ali el-Hâfiz, Ebû Ahmed el-Hâkim, Muhammed b. İbrahim el-Curcânî, Ebû Abdullah el-Hâkim ve birçok kişi ondan hadis rivâyet etmiştir. Zehebî onu *imâm*, *allâme*, *müftî*, *muhaddis* ve *şeyhu'l-İslam* olduğunu belirtiyor.¹⁹⁵

Hadisi Bişr b. Musa'dan nakleden diğer râvî ise **Ali b. Hemşaz** b. Sehtuveyh b. Nasr Ebû'l-Hasan el-Adl en-Nisâbûrî'dir. Yahya b. Eyyûb, Ali b. Abdulazîz, İsmail el-Kadî ve birçok kişiden hadis almıştır. Ebû Ahmed el-Hâkim, Ebû Abdullah b. Mende, Ebû'l-Hasan el-Alevî, Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed b. Mahmiş ve birçok kişi ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur. Ebû Ahmed el-Hâfiz onun *sebt* olduğunu söyler. Zehebî ise onun *sika*, *hâfiz* ve *imâm* olduğunu belirtir.¹⁹⁶

Hâkim'in, *Müstedrek*'inde rivâyet ettiği isnatta Hâkim ile Bişr b. Musa arasında yer alan **Ebûbekir b. İshâk** hakkındaki bütün ihtimaller göz önünde tutularak araştırılmış, ne ismine ne de ona ait herhangi bir bilgiye ulaşılmıştır. Bu yüzden Ebûbekir b. İshâk cerh ve ta'dil açısından değerlendirmeye tabi tutulmamış ve *mechûl*¹⁹⁷ olarak kalmıştır.

Hâkim'in, *Müstedrek*'inde rivâyet ettiği isnadda Hâkim ile İbrahim b. Ebî Tâlib arasında yer alan **Ali b. İsa** hakkındaki, bütün ihtimaller göz önünde bulundurularak araştırılmış, ne ismine ne de ona ait herhangi bir bilgiye ulaşılmıştır. Bu yüzden Ali b. İsa cerh ve ta'dil açısından değerlendirmeye tabi tutulmamış ve *mechûl* olarak kalmıştır.

¹⁹⁴ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 15/452-460.

¹⁹⁵ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 15/483-489.

¹⁹⁶ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 15/398-401.

¹⁹⁷ Mechûl (مجهول):1. Hadis öğrenimiyle meşhur olmamış veya âlimler tarafından ilim talebesi olarak tanınmamış ve kendisinden sadece bir râvînin hadis rivâyet etmiş olduğu kimse. Mechûl râvî zayıf kabul edilir. 2. Sehâvî'ye göre cerhin altıncı mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i'tibâr* için alınır. 3. Mechûl bir râvînin rivâyet etmiş olduğu hadis. Böyle bir hadis zayıf sayılır. 4. Râvîleri tek tek tanınsa da âlimlerin bir bütün olarak bilmedikleri, tanımadıkları sened. 5. Râvîleri iki kişiden fazla olsa da, rivâyet etmiş olduğu bir veya iki hadisle tanınan kimse (Hanefî âlimlere göre). 6. Ebu Hâtim bu ıstılahı *meçhulu'l-hal* manasında kullanır. 7. Kendisinden birden fazla kimse hadis rivâyet etmiş olsa da, bir iki hadis rivâyetiyle tanınan râvî (Hanefî âlimlerin ıstılahı). (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 172-173).

Hâkim, eserinin farklı yerlerinde geçen rivâyetlerin Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söyler. Zehebî de ilgili yerlerde Hâkim'in sözünü tasdik eder.¹⁹⁸ Hâkim başka bir rivâyette ise İbn Uyeyne'nin Zührî'den hadisi işitmediğini ifade eder.¹⁹⁹

Fâkihî'de geçen rivâyette ise *Ahbaru Mekke* adlı eseri tahkik eden Abdulmelik b. Abdullah b. Dehyiş bu rivâyetin *hasen*²⁰⁰ olduğunu söyler.²⁰¹ Fakat hadisin *hasen* oluşunun sebebini açıklamaz. Bizce bu rivâyetin *hasen* olması, Muhammed b. İshâk'ın cerhe tabi tutulmasından kaynaklanmaktadır.

İkinci hadisin isnadında beş sened geçer ve bu rivâyetlerinin çoğu Hâkim'in *Müstedrek*'inde yer alır. Bu rivâyetler Buhari ve Müslim'in şartlarına uyduğundan dolayı sahihtir. Her ne kadar bazı senedlerde zayıf bir râvî bulunsa da rivâyetler birbirlerini desteklediğinden dolayı *sihhat* derecesi güçlenmektedir. Asgari düzeyde *hasen* bir rivayet olduğu söylenebilir.

Üçüncü Rivâyet ve İsnad Tahlili

عَنْ عَائِشَةَ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعْتَكَفَ هُوَ وَخَدِيجَةُ شَهْرًا ، فَوَافَقَ ذَلِكَ رَمَضَانَ ، فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَمِعَ : السَّلَامَ عَلَيْكُمْ قَالَتْ : فَظَنَنْتُ أَنَّهُ فَجَأَهُ الْجِحُّ ، فَقَالَ : أَتُبَشِّرُ ، فَإِنَّ السَّلَامَ خَيْرٌ ثُمَّ رَأَى يَوْمًا آخَرَ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى الشَّمْسِ جَنَاحَ لَهُ بِالْمَشْرِقِ وَجَنَاحَ لَهُ بِالْمَغْرِبِ ، فَهَيْبْتُ مِنْهُ ، قَالَتْ : فَاَنْطَلَقَ يُرِيدُ أَهْلَهُ ، فَإِذَا هُوَ بِجِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَابِ قَالَ : فَكَلَّمَنِي حَتَّى آيَسْتُ بِهِ ، ثُمَّ وَعَدَنِي مُوعِدًا قَالَ : فَجِئْتُ لِمُوعِدِهِ ، وَاحْتَبَسَ عَلَيَّ جِبْرِيلُ ، فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَرْجِعَ إِذَا هُوَ بِهِ وَبِمِيكَائِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، فَهَبَطَ جِبْرِيلُ إِلَى الْأَرْضِ وَبَقِيَ مِيكَائِيلُ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ قَالَ : فَأَخَذَنِي جِبْرِيلُ فَصَلَّقَنِي لِخِلَاوَةِ الْقَفَا ، وَسَقَى عَن بَطْنِي ، فَأَخْرَجَ مِنْهُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ غَسَلَهُ فِي طُسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ ثُمَّ أَعَادَهُ فِيهِ ، ثُمَّ كَفَّمَنِي كَمَا يَكْفُمُ الْإِنَاءَ ، ثُمَّ خَتَمَ فِي ظَهْرِي حَتَّى وَجَدْتُ مَسَّ الْحَاتِمِ ، ثُمَّ قَالَ لِي : { اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ } ، وَلَمْ أَقْرَأْ كِتَابًا قَطُّ ، فَأَخَذَ بِحَلْقِي حَتَّى أَجْهَشْتُ بِالْبُكَاءِ ، ثُمَّ قَالَ لِي : { اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ } إِلَى قَوْلِهِ تَعَالَى : { مَا لَمْ يَعْلَمْ } ، قَالَ : فَمَا نَسِيتُ شَيْئًا بَعْدُ ، قَالَ : ثُمَّ وَرَنَنِي بِرَجُلٍ فَوَزَنْتُهُ ، ثُمَّ وَرَنَنِي بِآخَرَ فَوَزَنْتُهُ ، ثُمَّ وَرَنَنِي بِمِثَّةٍ ، فَقَالَ مِيكَائِيلُ : تَبِعْتَهُ أُمَّتُهُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ ، قَالَ : ثُمَّ جِئْتُ إِلَى

¹⁹⁸ Hâkim, el-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn, 2/ 338, 3/132.

¹⁹⁹ Hâkim, el-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn, 3/132.

²⁰⁰ Hasen (الحسن): 1. Adalet sahibi olup da zabt sıfatı tam olmayan, bununla beraber tek başına rivâyet ettiği hadisi munker de sayılmayan kimsenin rivâyet ettiği hadis. 2. Senedinde yalan söylemekle itham edilmiş hiç kimse bulunmamakla beraber şazz da olmayan ve benzeri başka senedlerle de rivâyet edilen hadis. (Tirmizî hasen hadisi bu şekilde tarif etmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, o, buradaki "hasen"le, "hasen li-gayrih"i kasetmiştir) 3. Kendisiyle amel edilmiş olan makbul hadis. (Buna göre hasen, sahih hadisi de kapsamaktadır. Tirmizî'nin "hasen sahih" şeklindeki kullanımında bu manada olduğu söylenir) 4. Yaygın olmayan, herkesçe bilinmeyen, garib hadis. (Bu manada, az da olsa, ilk dönemlerde kullanılmıştır) 5. Munker hadis. 6. Za'îf, hatta uydurma da olsa, manası güzel görülen, hoş bulunan hadis (Burada hasen kelimesi, sözlük manasında kullanılmıştır. İlk dönemlerde bazen bu manada kullanıldığı, özellikle Endülüs'lerin bu şekilde kullandıkları nakledilir). Hasen hadis, ilk üç manasıyla, makbul olup delil/hüccet olarak kullanılır. (Aydın, Hadis İstılahları Sözlüğü, 111).

²⁰¹ Fâkihî, Aḥbâru Mekke, 4/9.

مَنْزِلِي فَمَا يَلْقَانِي حَجْرٌ وَلَا شَجْرٌ إِلَّا قَالَ : السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ حَتَّى دَخَلْتُ عَلَى خَدِيجَةَ ، فَقَالَتْ : السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ

Hiz. Aîşe 'den rivâyet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.v) ve Hatice bir ay Hirâ mağarasında i'tikafa girdiler. Bu i'tikaf Ramazan ayına denk gelmişti. Resûlullah (s.a.v) dışarı çıktığında “es-Selamu aleykum” diye bir ses işitti. Hiz. Aîşe; Peygamber'in şöyle dediğini buyurdu; “Bunun cin çarpması olduğunu zannettim.” dedi. Ama arkasından: “Sana Müjdelersun! Çünkü selam hayır alametidir denildi” dedi. Sonra başka bir gün Cebrâîl'i gördü; Güneşin üzerinde, bir kanadı doğuda, diğer bir kanadı batıda idi. “Ondan korktum” dedi. Mekke'ye ailesinin yanına dönmek istedi. Kapıyla kendi arasında onu tekrar gördü. “Benimle konuşunca ona ısındım. Sonra bana belirli bir yerde buluşmak üzere söz verdi. Dediği yere geldim. Cebrâîl beni hapsetti. Dönmek istediğimde onunla birlikte Mikail'i de gökte gördüm. Cebrâîl yere indi; Ancak Mikail yerle gök arasında kaldı. Beni aldı ve sırt üstü yere yatırdı, karnımı yarı ve ondan Allah'ın dilediği şeyi çıkardı. Onu altından bir leğende yıkadı, sonra tekrar yerine koydu. Sonra kabın kaldırıldığı gibi beni kaldırdı ve sırtıma bir mühür vurdu. O mühürün vurulduğunu hissettirdim. Sonra bana: “Oku! Seni yaratan Rabbinin adıyla” dedi. Ben daha önce hiçbir kitap okumamıştım. Boğazımdan tuttu. Ta ki hümgür hümgür ağladım. Sonra bana: ‘Oku! Seni yaratan Rabbinin adıyla’(Alak Sûresi, 1-5) dedi. İşte o zamandan sonra bana söylenen hiçbir şeyi unutmadım. Sonra beni bir adamla tarttı. Ona ağır geldim. Başkasıyla tarttı ve ona da ağır geldim. Sonra beni yüz kişiyle tarttı. Mikail: ‘Ka’benin Rabbine yemin olsun ki ümmeti ona uyacak’ dedi. Ben hızlıca evime geldim. Yanından geçtiğim her taş ve ağaç bana: ‘es-Selamu aleyke Ya Resulallah’ diyordu. Hatice'nin yanına girince o da: ‘es-Selamu aleyke ya Resulallah’” dedi.²⁰²

Bu rivâretin tarikleri şöyledir:

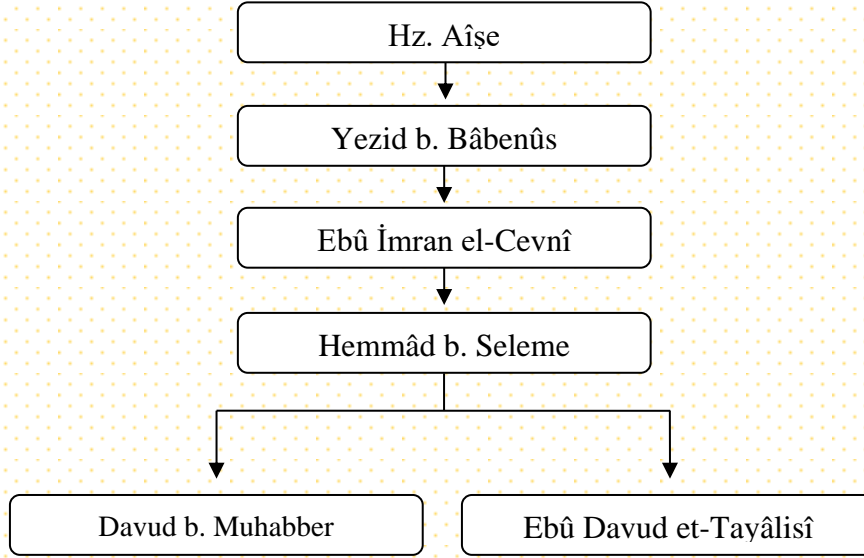
1. Ebû Davûd et-Tayâlisî< Hemmâd b. Seleme< Ebû İmrân el-Cevnî< Bir Adam< Hiz. Aîşe.²⁰³

²⁰² Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd el-Cârûd et-Tayâlisî, Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Cîze: Dâru Hicr, 1999), 3/125-127, Hadis No. 1643; Bu rivâyetler dışında siyer kitaplarında bu ve daha önceki rivâyetlere benzer rivâyetler vardır. Onlar da şu eserlerde geçer: Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Medenî, es-Sîretü'n-nebeviyye, thk. Ahmed Ferîd el-Mezyedî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 167-170; Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî, es-Sîretü'n-nebeviyye, thk. Mustafa es-Sekkâ - İbrâhim el-Ebyârî - Abdülhafîz eş-Şelebî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009), 1/225-230.

²⁰³ Tayâlisî, Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî, 3/125-127; Bu rivâyetler dışında siyer kitaplarında bu ve daha önceki rivâyetlere benzer rivâyetler vardır. Onlarda şu eserlerde geçer; Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Medenî, es-Sîretü'n-nebeviyye, thk. Ahmed Ferîd el-Mezyedî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 167-170; Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Medenî, es-Sîretü'n-nebeviyye, thk. Ahmed Ferîd el-Mezyedî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 1/225-230.

2. Dâvud b. Muhabber< Hemmâd b. Seleme< Ebû İmrân el-Cevnî< Yezîd b. Bâbenûs< Hz. Aîşe.²⁰⁴

Bu hadisle ilgili farklı hadis imâmlarına ait isnadları şema üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Bu hadisi Ebû Dâvud et-Tayâlisî (ö.204/819) ve Heysemî (ö. 807/1405) adlı hadis imâmları rivâyet etmişlerdir. Birinci ve ikinci rivâyette olduğu gibi bu hadisin isnadında geçen râvîlerin cerh ve ta'dilleri yapılacak ve haklarındaki değerlendirmelere göre sahih ve zayıf olduğu bildirilecektir. Ancak daha önce cerh ve ta'dillerini yaptığımız râvîlerden bahsetmeyeceğiz. Şimdi diğer râvîleri inceleyelim.

Bu hadisin birinci rivâyetinde Hz. Aîşe ile Ebû İmrân el-Cevnî arasında geçen râvî *mechûl* olmasına rağmen ikinci rivâyette adı saraheten geçtiği için *mechûliyeti* ortadan kalkmıştır. Hadisi Hz. Aîşe'den nakleden bu *mechûl* râvî **Yezîd b. Bâbenûs** el-Basrî'dir. Hz. Aîşe'den hadis almıştır. Ebû İmrân el-Cevnî de ondan hadis rivâyet etmiştir.²⁰⁵ Ebû Ahmed b. Adıyy onun rivâyet ettiği hadislerin *meşhûr*²⁰⁶ olduğunu söyler. Dârekutnî ise onun *la be'se bih* olduğunu ifade eder.

²⁰⁴ Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ - İbrâhim el-Ebyârî - Abdülhafız eş-Şelebî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2009), 2/867-868.

²⁰⁵ Hüseyinî, *et-Tezkira fi ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere*, 3/1902.

²⁰⁶ *Meşhûr* (المشهور): 1. Her tabakada/nesilden az üç kişinin rivâyet etmiş olduğu veya en az üç farklı senedle rivâyet edilmiş olan hadis. 2. İlk dönemlerde bir-iki kişi tarafından rivâyet edilmiş olduğu halde sonraları yayılma imkânı bulmuş ve daha fazla kimse tarafından rivâyet edilmiş olan hadis. 3. Râvîlerin sayısına, senedinin olup olmadığına bakılmaksızın, halk arasında yayılmış olan hadis/hadis olarak yayılmış söz, haber. 4. Her tarafta olmasa bile, herhangi bir topluluk arasında yayılmış olan hadis. *Meşhûr* hadis, sened ve metninin durumuna göre sahih, hasen, zayıf ve mevzû olabilir. (Aydınli, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 178).

İbn Hibbân onu *es-Sikât* adlı eserinde onun sika râvîlerden olduğunu belirtir.²⁰⁷ İbn Hacer ise onun *makbûl*²⁰⁸ olduğunu söyler.²⁰⁹

Hadisi Yezîd b. Bâbenûs'ten nakleden **Abdumelîk b. Habîb** el-Ezdî Ebû İmrân el-Cevnî'dir. Hicrî 129 yılında vefat etmiştir. Cundeb b. Abdillâh, Enes ve bir grup râvîden hadis almıştır. Süleyman et-Teymî, İbn Avn, Şu'be, Hemmâdeyn ve birçok kişi ondan hadis rivâyet etmiştir.²¹⁰ Yahya b. Ma'în onun sika, Ebû Hâtim onun *sâlih* ve Nesâî *leyse bihi be's* olduğunu söylerler.²¹¹ Zehebî ise onun *imâm* ve sika olduğunu belirtir.²¹² İbn Hacer ise onun sika olduğunu ifade eder.²¹³

Hadisi Ebû İmrân el-Cevnî'den nakleden **Hemmâd b. Seleme** b. Dînâr Ebû Seleme el-Basrî'dir. Hicrî 167 yılında vefat etmiştir. Dayısı Humeyd et-Tavîl dışında Simâk, Ebû İmrân el-Cevnî, Katâde, Sâbit, Ebî'z-Zübeyr, Amr b. Dînâr ve birçok râvîden hadis almıştır. Şu'be, Sevrî, Mâlik, İbn Mübârek, İbn Mehdî, Yahya el-Kattân, Affân ve birçok kişi ondan hadis rivâyet etmiştir.²¹⁴ Yahya b. Ma'în onun sika ve *esbetu'n-nas* olduğunu söyler. Ahmed b. Hanbel ise onun Humeyd et-Tevîl ve Sâbit b. Ma'mer'in rivâyetlerinde *esbetu'n-nas* olduğunu belirtir. Ahmed b. Hanbel başka bir yerde ise onun sika olduğunu ifade eder.²¹⁵ Zehebî ise onun *imâm, sadûk, huccet ve şeyhu'l-İslam* olduğunu söyler. Ali b. el-Medînî (ö. 234/849) ise onun *huccet* olduğunu kabul eder.²¹⁶ İbn Hacer ise onun sika, *âbid* ve Sâbit'in rivâyetlerinde *esbetu'n-nas* olduğunu fakat ömrünün sonuna doğru hâfızasının değiştiğini söyler.²¹⁷

Hadisi Hemmâd b. Seleme'den nakleden râvîlerden biri **Süleyman b. Davûd** b. El-Carûd Ebû Davûd et-Tayâlisî el-Basrî'dir. Hicrî 203 yılında vefat etmiştir. İbn Avn, Eymen b. Nâbil, Hişâm ed-Destevâî, Sevrî, Hemmâdeyn, Şu'be, İbn Mübârek ve birçok râvîden hadis almıştır. Cerîr b.

²⁰⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 32/92-93.

²⁰⁸ Makbûl (المقبول): 1. Sened ve metni bakımından Hz.Peygamber'e ait olma ihtimali daha kuvvetli, dolayısıyla kabul edilmeye layık olan ve kendisiyle amel edilmesi gereken hadis. Buna göre makbûl hadis, sahih ve hasen kısımlarına ayrılır. 2. Adalet ve zabt sıfatlarını tam olarak taşıyan râvî. 3. Zabıt sıfatı tam olmasa da adil olan ve rivâyet ettiği hadisi alınan râvî. 4. Ta'dilin altıncı mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzeri yani *i'tibâr* için alınır. 5. Senedi zâ'if da olsa, âlimler tarafından kabul edilip kendisiyle amel edilmiş olan hadis. (Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 168).

²⁰⁹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/670.

²¹⁰ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/1065.

²¹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 18/297-300.

²¹² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/255-256.

²¹³ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/365.

²¹⁴ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 1/375.

²¹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 7/253-269.

²¹⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 7/444-456.

²¹⁷ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 138, trc. No: 1558.

Abdulhamid (onun Őeyhlerindendir.) Ahmed, İbn Medīnī, Bundār, İshāk el-Kevsec, Kudeymī ve birçok kiŐi ondan hadis rivāyetinde bulunmuŐtur.²¹⁸ Ahmed, Nesāī, İclī ve İbn Sa'd onun *sika* olduğunu belirtirler. Abdurrahman b. Mehdi (ö. 198/815) onun *esdeku'n-nas* (insanların en doğru konuŐanlarından); Nu'man b. Abdusselam (?) onun *sika* ve *me'mūn*; Yahya b. Ma'in *sadūk* olduğunu söylemiŐlerdir.²¹⁹ İbrahim b. Saīd el-Cevherī (ö. 247/861), Ebū Dāvud'un yaklaŐık bin hadiste hata yaptığını söyler. Zehebī ise onun bu sözüne Őöyle cevap verir: "İbrahim bu sözü mubalağa ile söylemiŐtir. Őāyet bin hadisin yedide biri kadar hata yapsaydı ālimler onu zayıf olarak görürlerdi." der. İbn Adiyi ise onun *sika* olduğunu lakin bazen hata yaptığını söyler. BaŐka bir yerde ise İbn Adiyi ile birçok ālimin yanında o, *sebt* ve *muteyakkiz* (uyanık) olduğunu ifade eder. Zehebī onu büyük *hāfiz* ve *Mūsned* sahibi olarak nitelendirir.²²⁰ İbn Hacer onun *sika*, *hāfiz* olduğunu ayrıca bazı hadislerde hata yaptığını söyler.²²¹

Hadisi Hemmād b. Seleme'den nakleden diđer râvī **Davūd b. Muhabber** b. Kahzem b. Süleyman b. Zekvān et-Tāī Ebū Süleyman el-Basrī'dir. Hicrī 206 yılında vefat etmiŐtir. Babası Muhabber ile Őu'be, Hemmām, Hemmādeyn ve bir grup râvīden hadis almıŐtır. Muhammed b. Yahya el-Ezdī, Ebū Ūmeyye et-Tarsūsī ve birçok kiŐi ondan hadis rivāyet etmiŐtir.²²² Yahya b. Ma'in onun *sika*, *leyse bil-kezzāb* (yalancı deđil) ve çok hata eden birisi olarak nitelendirir. Ebū Zur'a ise onun *zaīfu'l-hadis*²²³; Dārekutnī ise onun *metruk*²²⁴ olduđunu, Ebū Hātım ise onun *sika* olmadığını belirtirler. Ebū Davūd onun *sika* olduđunu fakat *zayıf* a benzediğini söyler. Nesāī ise onu *zayıf* kabul eder. Salih b. Muhammed el-Bađdadi ise onun *zayıf* olduđunu ve *münker* hadis rivāyet ettiğini ve baŐka bir yerde ise onun yalan söylediğini belirtir.²²⁵ İbn Hacer ise onu *metruk* olarak kabul eder.²²⁶

²¹⁸ Hüseynī, et-Tezkira fī ma'rifeti ricāli'l-kütübi'l-aşere, 1/643.

²¹⁹ Mizzī, Tehzībü'l-kemāl fī esmā'i'r-ricāl, 11/401-409.

²²⁰ Zehebī, Siyeru a'lāmi'n-nübelā', 9/378-385.

²²¹ İbn Hacer, *Takrībü't-Tehzīb*, 1/224.

²²² Hüseynī, et-Tezkira fī ma'rifeti ricāli'l-kütübi'l-aşere, 1/452.

²²³ Zayıfu'l-Hadis (ضعيف الحديث): Zehebī, Siyeru a'lāmi'n-nübelā'"ye göre cerhin 5.mertebesinde bulunan bir râvī hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvīnin rivāyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i'tibar* için alınır. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 337).

²²⁴ Metrūk (المتروك): 1. İttihām bi'l-Kizb, Fısk, Kesretu'l-Galat, Fertu'l-Gaflet gibi ağır bir kusurla tenkid edilen râvīnin tek başına rivāyet ettiği hadis. 2. Kizble itham edilen râvīnin, dinin zaruri kaidelerine aykırı olmayan rivāyeti (aykırı olursa mevzu' adını alır). 3. Sika olduğu hiç belirtilmediği halde bir cerh sebEbīyle tenkide uğramıŐ olan râvī. Böyle bir râvī, Zehebī, Siyeru a'lāmi'n-nübelā' ve Sehāvī'ye göre cerhin üçüncü, Irakī'ye göre ikinci mertebesinde dir. Bu râvī İbn Hacer'in *Takrībü't-Tehzīb*, teki tertibine göre onuncu sıradadır. Böyle bir râvīnin rivāyet ettiği hadis hiçbir Őekilde alınmaz. (Aydınlı, "Hadis İstılahları Sözlüđü, 181).

²²⁵ Mizzī, Tehzībü'l-kemāl fī esmā'i'r-ricāl, 8/443-449.

²²⁶ İbn Hacer, *Takrībü't-Tehzīb*, 1/164.

Üçüncü hadisin isnadında iki senedi ele aldık. Ebû Dâvud et-Tayâlisî'nin *Müsned*'ini tahkik eden Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî bu isnatta ismi *mechûl* olan bir râvînin bulunmasından dolayı bu senedin zayıf olduğunu söyler.²²⁷ Biz *mechûl* olan bu zatı, diğer rivâyette bulduğumuz için onun ismini zikredip cerh ve ta'dilini yaptık. Heysemî'nin (ö. 807/1405) eserinde geçen rivâyette ise Dâvud b. Muhabber adlı râvînin metruk olarak nitelendirilmesinden dolayı bu rivâyetin sahil olmama durumu yüksektir. Rivâyetlerini verdiğimiz iki senedin birincisinde mechul bir râvînin olması, ikincisinde ise zayıf bir râvînin bulunması hadisin sıhhatini etkilemektedir. Bu durumdan dolayı iki rivâyet de zayıftır.

Dördüncü Rivâyet ve İsnad Tahlili

عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "كَانَ بِحِجْرَاءِ إِذْ أَتَاهُ الْمَلِكُ بِنَمَطٍ مِنْ دِيْبَاجٍ فِيهِ مَكْتُوبٌ أَقْرَأَ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ إِلَى {مَا لَمْ يَعْلَمْ}

Hiz. Câbir b. Abdullah'tan rivâyet edildiğine göre; Hiz. Peygamber, Hirâ'da iken Melek içinde "Yaratan Rabbinin adıyla oku! O Allah ki, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin sonsuz kerem sahibidir. Kalemle yazmayı öğretendir. İnsana bilmediğini öğretendir." (Alak, 96/1-5) yazılı ipekten bir kumaş parçasıyla geldi.²²⁸

Bu rivâyetin tarikleri şu şekildedir:

1. Hâkim< Ebû Ali el-Hâfız< Ali b. Salim el-Hâfız< Muhammed b. Hemmâd< Abdurrezzâk< Ma'mer< Amr b. Dinar< Câbir.²²⁹

2. Hâkim< Muhammed b. İshak es-Sakafî< Muhammed b. Abdulmelik b. Zenceveyh< Abdurrezzâk< Ma'mer< Amr b. Dinar.²³⁰

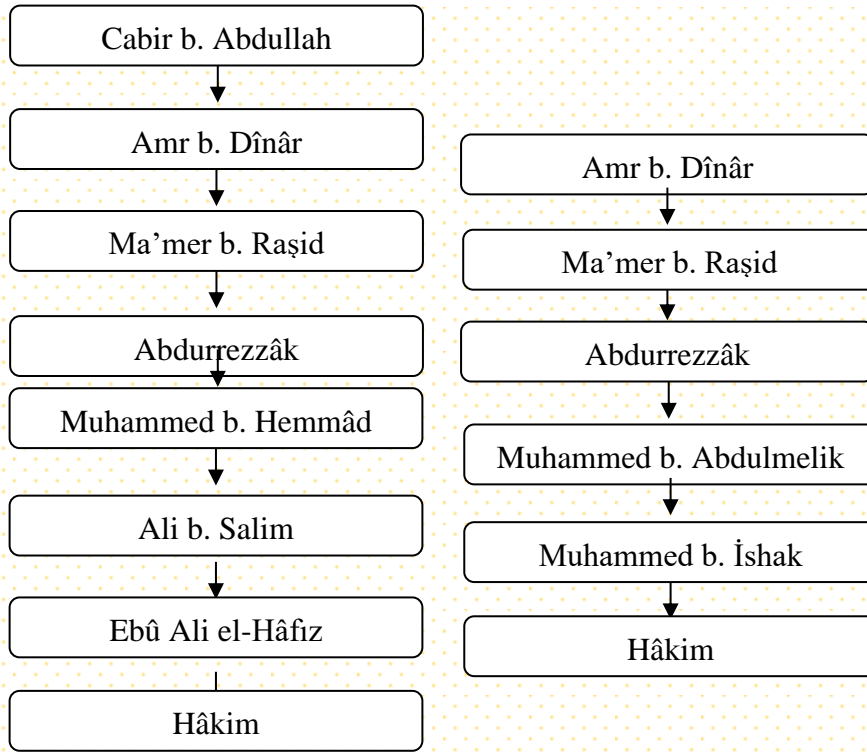
Bu rivâyet ile ilgili isnad şemaları şu şekilde gösterilebilir:

²²⁷ Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, 3/127.

²²⁸ Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*, 3/132.

²²⁹ Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*, 3/132.

²³⁰ Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*, 3/133.

Bu rivâyet, sadece Hâkim'den nakledilmiştir. Daha önce hakkında bilgi verilen ravilerin cerh ve tadil durumlarını es geçip geri kalan râvîleri incelemeye çalışalım.

Câbir b. Abdullah b. Amr b. Harâm b. Ka'b el-Ensârî Ebû Abdullah es-Selemî'dir. Hicrî 74 yılında vefat etmiştir.²³¹ Hz. Peygamber'den birçok hadis rivâyet etmiştir. Ayrıca Ebûbekir, Ömer, Ebû Ubeyde, Muaz gibi birçok sahâbiden hadis almıştır. Oğulları Muhammed, Abdurrahman ve Akîl ile Şa'bi, Tavus, Ata, Ebû Zubeyr, Muhammed b. Mukendir, Muharib b. Dessar, Amr b. Dinar ve birçok kişi ondan hadis almıştır.²³²

Hadisi Câbir b. Abdullah'tan nakleden **Amr b. Dinâr** el-Mekkî Ebû Muhammed el-Esrem el-Cumehî'dir. Hicrî 125 yılında vefat etmiştir. Câbir, İbn Ömer, Ebû Hureyre ve birçok kişiden hadis almıştır. Ebû Hanife, Şu'be, İbn Uyeyne, Eyyub, Hemmâd b. Zeyd ve birçokları ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.²³³ Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Sa'id el-Kattan (ö. 198/813) onun *esbet* olduğunu söylerler. Ebû Zur'a, Ebû Hâtim ve Nesâî onun *sika* olduğunu belirtirler. Nesâî başka bir yerde onun *sebt* olduğunu söyler.²³⁴ Zehebî onun büyük bir *imâm* ve *hâfız* olduğunu söyler. İbn

²³¹ Daha geniş bilgi için bkz. İbn Esir, *Usdu'l-Ğabe*, 1/294-295; İbn Abdilberr, *İstia'b fi ma'rifeti'l-Ashab*, 1/292-293.

²³² Hüseyinî, *et-Tezkira fi ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere*, 1/223.

²³³ Hüseyinî, *et-Tezkira fi ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere*, 2/1264.

²³⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, 22/5-13.

Uyeyne *esbet* ve *es-Sikatu's-sika*²³⁵ olduğunu ifade eder.²³⁶ İbn Hacer onun *sika-sebt* olduğunu ifade eder.²³⁷

Hadisi Abdurrezzâk'tan nakleden **Muhammed b. Hemmâd** et-Tahranî Ebû Abdillâh er-Razî'dir. Hicrî 271 yılında vefat etmiştir. Abdurrezzâk, Ubeydullah b. Musa, Ebû Asım en-Nebîl, Ubeydullah b. Abdulmecid el-Hanefî ve bu tabakadaki râvîlerden hadis almıştır. İbn Mâce, Ebû İshak b. Ebî Sabit, Abdurrahman b. Ebî Hâtim, Abdullah b. Ali Hatip ve bir grup râvî ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur. İbn Ebî Hâtim (ö.327/938) ve Darekutnî onun *sika* olduğunu söylerler. Zehebî (ö. 748/1348) ise onu *imâm*, *muhaddis* ve *sika* olarak nitelendirir.²³⁸ İbn Harrâş *sika* ve *adl*²³⁹ olduğunu belirtir. İbn Hibbân onu *es-Sikât* adlı eserinde zikreder.²⁴⁰ İbn Hacer onun *sika*, *hâfiz* olduğunu ve zayıflığına rastlanmadığını söyler.²⁴¹

Rivâyette yer alan Muhammed b. Hemmâd ile Ebû Ali el-Hâfiz arasında bulunan **Ali b. Sâlim** hakkında yapılan araştırmaya göre ne ismine ne de ona ait herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır. Bundan dolayı zikri geçen râvî, cerh ve ta'dil açısından değerlendirmeye tabi tutulmamış ve mechûl olarak kalmıştır.

Hadisi Ali b. Sâlim'den nakleden **Ebû Ali el-Hâfiz Hüseyin b. Ali b. Yezîd b. Davûd** en-Nisâbûrî'dir. Hicrî 349 yılında vefat etmiştir. Dârekutnî onu mühezzeb (donanımlı) bir *imâm* olarak nitelendirir. Zehebî ise onun *hâfiz*, *imâm* ve *sebt* olduğunu söyler.²⁴²

Dördüncü hadiste geçen iki sened de Hâkim'in *Müstedrek*'inde yer alır. Bu rivâyetlerin birincisinde Hâkim, Ebû Ali el-Hâfiz'dan bu senedde geçen Câbir'in zikredilmesinde *vehm* (rivâyette onun olmadığını) olduğunu işitmiştir.²⁴³

²³⁵ *es-Sikatu's-sika* (الثقة الثالثة): Ta'dilin, Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' ve Irakî'ye göre birinci, İbn Hacer'e göre ikinci, Sehâvî'ye göre üçüncü mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis delil olarak alınır. (Aydın, Hadis İstılahları Sözlüğü, 278).

²³⁶ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 5/300-307.

²³⁷ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/439.

²³⁸ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 12/628-630.

²³⁹ Adl (العدل): 1. Adil kimse. 2. Ta'dilin üçüncü mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis ihticac için alınır. (Aydın, Hadis İstılahları Sözlüğü, 16).

²⁴⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, 25/89-92.

²⁴¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/511.

²⁴² Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 16/51-59.

²⁴³ Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*, 3/132.

Hâkim'in eserinde geçen diğer senetle ilgili olarak Zehebî, bu rivâyetle Câbir adlı sahabinin olmaması gerektiğini, ayrıca bu hadisin Amr b. Dinar'dan *mürsel*²⁴⁴ olarak rivâyet edildiğini söyler.²⁴⁵

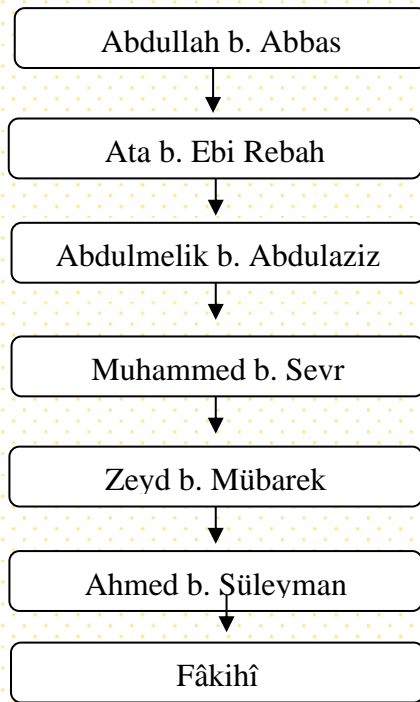
Bu değerlendirmeler çerçevesinde diyebiliriz ki: her ne kadar ricallerinin cerhini gerektirecek bir durum olmasa da bu rivâyet, tabiînden Hz. Peygamber'e geçildiği için *mürsel* ve zayıftır.²⁴⁶

Beşinci Rivâyet ve İsnad Tahlili

عن ابن عَبَّاسٍ، رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: "أَوَّلُ سُورَةٍ أَنْزِلَتْ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ"

İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre: "Muhammed (s.a.v)'e indirilen ilk sure Alak suresidir" dedi.²⁴⁷ Bu rivayet şu tarikle aktarılmıştır:

1. Fakihi< Ahmed b. Süleyman< Zeyd b. Mübarek< İbn Sevr< İbn Cüreyc < Ata< İbn Abbas.²⁴⁸ Söz konusu tarikin sened şeması şu şekilde gösterilebilir:

²⁴⁴ Mürsel (المرسل): 1. Tabiun neslinden birinin doğrudan Hz. Peygamber'den naklettiği hadis. 2. Senedinde râvî düşmesi/eksikliği bulunan hadis. Fakihler, fıkıh usulcüleri ve ilk dönem (mutekaddimûn) hadisçiler daha ziyade bu manada kullanırlar. Mürsel hadis, zayıf hadislerdendir. (Aydın, Hadis İstılahları Sözlüğü, 213).

²⁴⁵ Hâkim, el-Müstedrek 'ale's-Şağîhayn, 3/133.

²⁴⁶ Mürsel hadis ve huciyet değeri için ayrıca bk. Mehmet Turan, "Hanefî ve Mâlikî Usûl Âlimlerinin Mürsel Hadis Yaklaşımı", Tokat İlmîyat Dergisi 10/2 (Aralık2022), 431-450; Mehmet Turan, "Şâfiî ve Hanbelî Meşhur Usûl Âlimlerinin Mürsel Hadise Yaklaşımı", Artuklu Akademi 9/2 (Aralık2022), 305-320.

²⁴⁷ Fakihi, Ahbaru Mekke fi kadimi'd-Dehri ve hadisih, 4/10.

²⁴⁸ Fakihi, Ahbaru Mekke fi kadimi'd-Dehri ve hadisih, 4/10.

Bu rivâyeti sadece Fâkihî rivâyet etmiştir. Daha önce hakkında bilgi verilenleri zikretmeyip, geri kalan râvîleri incelemeye çalışalım.

Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttalib b. Haşim b. Abdulmenaf Ebû'l-Abbas el-Kuraşî el-Hâşimî'dir. İbnî Abbas künyesiyle meşhur olmuştur. Hicrî 68 yılında vefat etmiştir.²⁴⁹

Hadisi Abdullah b. Abbas'tan nakleden **Ata b. Ebî Rebâh** Eslem el-Kuraşî Ebû Muhammed el-Mekkî'dir. Hicrî 114 yılında vefat etmiştir. Câbir, Râfi' b. Hadîc, İbn Ömer, İbn Abbas, Ebû Hu-reyre, Hz. Aîşe, Ümmü Seleme ve birçok kişiden hadis almıştır. Ebû Hanife, Mücâhid (onun şeyhidirler.) Eyyub, Evzâî, İbn Cüreyc, İbn İshâk ve birçok râvî ondan hadis rivâyet etmişlerdir.²⁵⁰ Muhammed b. Sa'd onun *fakîh, âlim ve sika* olduğunu söyler.²⁵¹ Zehebî onun *imâm ve şeyhu'l-İslam* olduğunu belirtir. Cafer-i Sadık (ö. 148/765), Ata hakkında halka şöyle demiştir; “*Ondan her şeyi alabilirsiniz.(Yani ondan duyduğunuz her sözü alabilirsiniz.)*” der.²⁵² İbn Hacer onun *sika ve fakîh* olduğunu ayrıca çokça *mürsel* hadis rivâyet ettiğini belirtir.²⁵³

Hadisi Ata b. Ebî Rebâh'tan nakleden **Abdumelik b. Abdulaziz** b. Cüreyc el-Kuraşî el-Emevî Ebû Halid el-Mekkî'dir. Hicrî 150 yılında vefat etmiştir. Babası Abdulaziz ile Mücâhid, Ata, Tâvus, Zührî, Amr b. Dînar ve birçok kişiden hadis almıştır. Oğulları Abdulaziz ve Muhammed, Yahya el-Ensârî (şeyhidir.) Evzâî (akranıdır.) Yahya el-Kattân, Hemmâdeyn, Süfyâneyn ve birçok zat ondan hadis rivâyet etmişlerdir.²⁵⁴ Ali b. Medîni onun Nafi'nin, Ahmed b. Hanbel ise Ata'nın rivâyetlerinde onun *esbet* olduğunu söylerler. Yahya b. Ma'in bir yerde onun *sika* olduğunu söylerken başka bir yerde de Zührî'nin rivâyetlerinde *leyse bi şey*²⁵⁵ olduğunu belirtir. Yahya b. Sa'id, İbn Cüreyc'in *sadûk* olduğunu söyler ve şöyle devam eder; “*İbn Cüreyc rivâyetinde haddeseni*²⁵⁶ kelimesini

²⁴⁹ Daha geniş bilgi için bkz. İbn Esir, Usdu'l-Ğabe, 3/8-10; İbn Abdilberr, İstia'b fi ma'rifeti'l-Ashab, 3/66-71.

²⁵⁰ Hüseyinî, et-Tezkira fi ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/1164.

²⁵¹ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl, 20/69-86; Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 5/78-88.

²⁵² Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 5/78-88.

²⁵³ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/401.

²⁵⁴ Hüseyinî, et-Tezkira fi ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/1068-1069.

²⁵⁵ *Leyse bi şey'* (ليس بشيء): 1. Cerhin, Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' ve Sehâvî'ye göre dördüncü, Irâkî'ye göre üçüncü mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis hiçbir surette alınmaz. 2. Yahya b. Ma'in bu sigayı, cerh için de kullanmakla beraber bazen, râvînin az hadis rivâyet etmiş biri olduğunu ifade etmek için kullanır ki, bu durumda cerh manası taşımaz. (Aydınli, Hadis İstılahları Sözlüğü, 164).

²⁵⁶ *Haddeseni* (حدثني): “Haddesena..” maddelerinde talebenin hadisi hocadan tek başına aldığı durumlarda kullanılan bir siga. Bu siga, daha ziyade, hocadan tek başına işiterek alınan bir hadisi başkasına rivâyet ederken kullanılır. (Aydınli, Hadis İstılahları Sözlüğü, 93).

kullanırsa bu sema'dır. Ahberena²⁵⁷ ve ahbereni²⁵⁸ kelimelerini kullanırsa bu kıraattır.²⁵⁹ Kâle²⁶⁰ kelimesini kullanırsa bu rivâyetlere güvenilmez demektir" der. Mahled b. Hüseyin onun esdak (doğru sözlü) olduğunu belirtir.²⁶¹ Bekr b. Külsüm es-Sülemî, İbn Cüreyc hakkında şöyle der; "İbn Cüreyc birgün Basra'ya geldi. İnsanlar onu dinlemek için toplandı. O da Hasan-ı Basri'den bir hadis rivâyet etti. İnsanlar bu hadisin Hasan-ı Basri'den olmadığını söyleyip inkâr ettiler. İbn Cüreyc onlara şöyle cevap verdi; "Bu hadis hakkında beni niye inkâr ediyorsunuz? Ben 20 yıl Ata ile beraber kaldım. Bazı kişiler benim Ata'dan duymadığım hadisleri ondan rivâyet ettiğimi söylüyorlar." dedi. Zehebî bu iddialardan sonra şöyle dedi: "İbnî Cüreyc'in kendisi sika ve hâfiz'dir. Lakin bazen "an"²⁶² ve "kâle" lafızlarıyla tedlis yapar. O

²⁵⁷ Ahberenâ (أخبرنا): Sema', kıraat, icazet, el-munaveletu'l-makrûne bi'l-icaze ve mukatebe yollarından biriyle (ve birden fazla şahısla birlikte) alınan bir hadisi başkasına rivâyet (eda') ederken kullanılan bir siga. Ancak, özellikle sema' ve kıratın dışındaki alış şekillerinde belirten; "icazeten", "munaveleten" gibi bir ilave ile birlikte kullanılması uygun görülmüştür. Bu ıstılah sonraları bilhassa kıraat yoluyla alınan hadisin rivâyetinde kullanılır olmuştur. Bu durumda; ıstılahın manası; "söz konusu hadis, biz dinliyoruz, rivâyet hakkına sahip olan hocanın huzurunda okundu, o da tasdik etti" demek olur ki, İmam Müslim'in ve meşarikanın kullanışı böyledir. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 17).

²⁵⁸ Ahbereni (أخبرني): "Ahberenâ.." maddelerinde, öğrenci hadisi hocasından tek başına aldığında hadisi rivâyet ederken kullandığı siga. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 18).

²⁵⁹ Kıraat (القراءة على الشيخ): Talebenin, hocanın rivâyet hakkına sahip olduğu hadisi onun huzurunda okuması veya okuyan birini dinlemesi. Böylece o hadisi o hocadan almış olur. Hadis tarihinde görülen hadis öğrenme yollarından biridir. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 150).

²⁶⁰ Kâle (قال): 1. Râvînin sema' yoluyla almış olduğu bir hadisi eda ederken kullanabileceği en düşük siga. Bu siga, hadisin hocadan hangi usûlle alındığını açıkça göstermez. Dolayısıyla bunu kullanan talebenin; ismini verdiği hocadan genel olarak hadis aldığından yani likâsının bilinmesi ve muteber bir yolla almamış olduğu bir hadisi böyle bir yolla aldığı zannettirecek bir şekilde rivâyet etmeyen yani tedlis yapmayan biri olması durumlarında hadisin hocadan muteber bir yolla, sema' ile alındığını gösterir. 2. Hocadan muteber bir öğrenme yoluyla alınmamış olan bir hadisi eda ederken kullanılabilen bir siga. Buhârî'nin de hocalarından sema' yoluyla almamış olduğu bazı hadisleri bu sigayla naklettiği söylenir. 3. Hocanın, kendi elyazısıyla yazılmış olmasa da, kitabını bulup ondan alınmış hadisi naklederken kullanılan bir siga. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 146).

²⁶¹ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl, 18/338-354.

²⁶² An (عن): Bir hadisi veya bir bilgiyi naklederken kullanılan ancak hadisin veya bilginin nasıl alındığını kesin olarak göstermeyen bu eda sigası şu durumlarda kullanılmıştır: 1. Sema' ve kıraat gibi muteber bir yolla alınmış hadisin naklinde. Bu durumda bu siganın kullanılmasının başlıca iki sebebi görülmektedir. Birinci sebep, hadis öğretiminin belli usûllerinin karar bulmadığı, haddesenâ, ahberenâ gibi belli eda sigalarının kullanımının da henüz yaygınlaşmadığı ilk dönemlerde hadis rivâyet edilirken söylenen sözlerin, sonradan hâzfedilerek yerlerine bu siganın konulması vakıası (Senedlerin baş kısımlarında bu siganın çok görülmesinin bir sebebi bu vakia olmalıdır), ikinci sebep ise, nakledilen hadisin sened boyunca hangi usûllerle alınıp nakledildiğini (rivâyetini) değil de sadece sırayla kimlerden geldiğini gösterme gayesidir. 2. İcazet yoluyla alınmış hadisin naklinde (özellikle muteahhirûn hadisçiler bu durumda kullanmışlardır) 3. Muteber bir öğrenme yoluyla alınmamış olan hadisin nakli durumunda ("irsâl". Bu durumda hadis, muhtemelen vicade yoluyla alınmıştır) 4. Herhangi bir nedenle bir veya

gençliğinde Ata ile beraberdi.” dedi. Zehebî ayrıca onun *imâm, allâme ve hâfız* olduğunu belirtir.²⁶³ İbn Hacer ise onun *sika ve fakîh* olduğunu, lakin *tedlis* yaptığını ve mürsel hadis rivâyet ettiğini söyler.²⁶⁴

Hadisi Abdulmelik b. Abdulaziz’den nakleden **Muhammed b. Sevr** es-San’ânî Ebû Abdillâh el-Âbid’dir. Hicrî 190 yılında vefat etmiştir. İbn Cureyc, Ma’mer b. Râşid ve başkalarından hadis almıştır. Oğlu Abdulcebbâr ile Fudayl b. İyâz, Abdurrezzâk ve başkaları ondan hadis rivâyet etmiştir.²⁶⁵ Yahya b. Ma’in ve Nesâî onun *sika* olduğunu söylerler. Ebû Hâtim onun *sıdk* (doğru sözlü) olduğunu belirtir. İbn Hibbân onu *es-Sikat* adlı eserinde zikreder.²⁶⁶ Zehebî onun *imâm* olduğunu söyler.²⁶⁷ İbn Hacer onun *sika* olduğunu belirtir.²⁶⁸

Hadisi Muhammed b. Sevr’den nakleden **Zeyd b. Mübarek** el-Yemanî es-San’ânî’dir. İbn Uyeyne, İbrahim b. Ukayl ve birkaç kişiden hadis almıştır. Seleme b. Şubeyb, er-Remâdî ve birçok kişi ondan hadis rivâyet etmiştir.²⁶⁹ Abbas b. Abdulazîm el-Anberî, Zeyd’in *huccet* olduğunu belirtir. Ebû Hâtim onun *sadûk* olduğunu söyler. İbn Hibbân onu *es-Sikât* adlı eserinde zikreder.²⁷⁰ İbn Hacer onun *sadûk ve âbid* olduğunu söyler.²⁷¹

Rivâyeti eserine alan Fâkihî ile Zeyd b. Mübarek arasında bulunan **Ahmed b. Süleyman** hakkında yapılan araştırmaya göre ne ismine ne de ona ait herhangi bir bilgiye ulaşılmıştır. Bundan dolayı zikri geçen râvî, cerh ve ta’dil açısından değerlendirmeye tabi tutulmamış ve mechûl olarak kalmıştır.

---

birkaç râvînin atlanması durumunda (“tedlis”, “irsâl”) 5. Görülsün veya görülmesin, bir olayın anlatılması durumunda (Bu durumda “*an fulân*” tabirinin manası, “*an kıssatı fulân*: falanla ilgili olay hakkında” demek olur.

Bunlardan en yaygın olanı, “ihtisâr” maksadıyla kullanılması, denEbilecek olan birinci kullanıştır. Ancak, siganın zikredilen diğer kullanışları da söz konusu olduğundan bu şekilde kullanıldığını kabul etmek için kullanan râvînin adil olması, kendisinden nakilde bulunduğu kimseyle muasır olması ve müdellis olmaması gerekir. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 24-25).

²⁶³ Zehebî, Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’, 6/325-336.

²⁶⁴ İbn Hacer, Takrîbü’t-Tehzîb, 1/366.

²⁶⁵ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma’rifeti ricâli’l-kütübi’l-aşere, 3/1486.

²⁶⁶ Mizzî, Tehzîbü’l-kemâl fî esmâ’i’r-ricâl, 24/561-563.

²⁶⁷ Zehebî, Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’, 9/302.

²⁶⁸ İbn Hacer, Takrîbü’t-Tehzîb, 2/506.

²⁶⁹ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma’rifeti ricâli’l-kütübi’l-aşere, 1/544.

²⁷⁰ Mizzî, Tehzîbü’l-kemâl fî esmâ’i’r-ricâl, 10/104-106; İbn Hacer, Tehzîbü’t-Tehzîb, 1/670-671.

²⁷¹ İbn Hacer, Takrîbü’t-Tehzîb, 1/192.

Fâkihî'nin *Ahbâru Mekke* adlı eserini tahkik eden Abdumelik b. Abdullah b. Dehyiş, bu isnadda Ahmed b. Süleyman'ın durumunu bilmediğini ve geri kalan diğer ricâllerinin *sika* olduğunu söyler.²⁷² Biz de yaptığımız araştırma neticesinde Ahmed b. Süleyman hakkında herhangi bir bilgi bulamadık. Bu isnadda İbn Cüreyc adlı râvî ile ilgili farklı değerlendirmeler bulunsa da âlimlerin çoğuna göre o sikadır. Netice itibariyle bu sened mechul bir râvî içerdiğinden sıhhat şartlarını taşımamaktadır.

Altıncı Rivâyet ve İsnad Tahlili

عَنْ عُمَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ ، قَالَ : أَوَّلُ سُورَةٍ أَنْزِلَتْ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : { أَفْرَأُ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ }

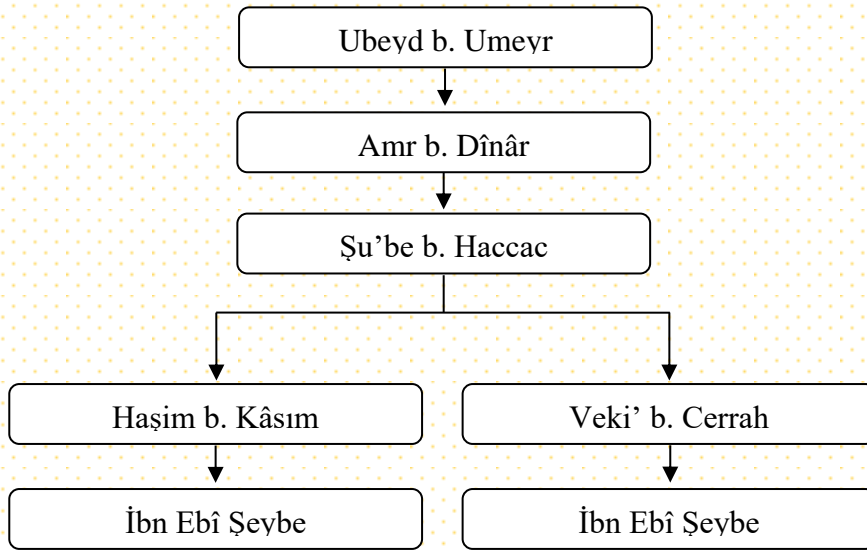
Ubeyd b. Umeyr'den rivâyet edildiğine göre şöyle der; "Hz. Peygamber'e indirilen ilk sure" *Yaratan Rabbinin adıyla oku!*" (Alak Suresi)'dir."²⁷³

Bu rivayetin tarikleri şu şekildedir:

1. İbn Ebî şeybe < Hâşim b. Kasım < şu'be < Amr b. Dinar < Ubeyd b. Umeyr.²⁷⁴

2. İbn Ebî şeybe < Veki' < şu'be < Amr b. Dinar < Ubeyd b. Umeyr.²⁷⁵

Bu rivâyetle alakalı tarikler şema üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Bu rivâyeti İbn Ebî şeybe nakletmiştir. Daha önce hakkında bilgi verilenleri zikretmeyip, geri kalan râvîleri incelemeye çalışalım.

²⁷² Fakihî, *Ahbaru Mekke fi kadimi'd-Dehri ve hadisih*, 4/10.

Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbn Ebî şeybe, *Kitâbü'l-Musannef fi'l-ehâdisi ve'l-âsâr*, thk. Muhammed Abdusselam şahîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995), 7/254, *Taberî, Câmi'u'l-beyân*, 15/278.

²⁷⁴ İbn Ebî şeybe, *Musannef*, 7/254; *Taberî, Câmi'u'l-beyân*, 15/278.

²⁷⁵ İbn Ebî şeybe, *Musannef*, 6/147; 7/254; *Taberî, Câmi'u'l-beyân*, 15/279.

Ubeyd b. Umeyr b. Katâde b. Sa'd Ebû Asım el-Leysî el-Mekkî el-Cunde'î'dir. Babası Umeyr ile Ömer, Ali, Aîşe, Ümmü Seleme ve bir grup râvîden hadis almıştır. Oğlu Abdullah ile Hasan b. Muhammed, Ata, Mücahid, Ebû Zübeyr ve başkaları ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.²⁷⁶ Müslim ve başka âlimler, onun Hz. Peygamber zamanında doğduğunu fakat sahabe olmadığını ve tabîînin büyüklerinden olduğunu söylerler.²⁷⁷ Yahya b. Ma'in ve Ebû Zur'a onun *sika* olduğunu belirtirler.²⁷⁸ Zehebî ise onun tabîîlerin *sikalarından* olduğunu söyler.²⁷⁹

Hadisi Ubeyd b. Umeyr'den nakleden **Şu'be b. Haccac** b. Verd el-Ezdî Ebû Bistâm el-Vâsîti'dir. Hicrî 160 yılında vefat etmiştir. Muaviye b. Kurre, Ezrak b. Kays, İsmail b. Recâ, Sâbit el-Bunânî, Enes b. Sîrîn, Katâde, Hakem, Mansûr ve daha birçok kişiden hadis almıştır. A'meş, Eyyub, İbn İshâk, Sa'd b. İbrahim (ayrıca bunlar onun şeyhidirler.) Sevrî, Cerir b. Hâzım, Hasan b. Salih (bunlar da onun akranıdır.) İbrahim b. Tahmân, İbn Mübarek, İbn Mehdî, Ğunder ve daha birçok râvî ondan hadis rivâyet etmiştir.²⁸⁰ Ahmed b. Hanbel onun *esbet*, Muhammed b. Sa'd onun *sika*, *me'mûn*, *sebt* ve *huccet*, Ahmed b. Abdullah el-İclî ise onun *sika-sebt* olduğunu söylerler. Süf-yân onun hadiste *emiru'l-mü'minin*²⁸¹ olduğunu ifade eder. Yezîd b. Zurey' onun hadiste *esdeku'n-nas* (insanların en doğru konuşanlarından) olduğunu söyler. Yahya b. Ma'in, Şu'be'nin *imâmu'l-müttakîn* olduğunu belirtir.²⁸² Zehebî onun *imâm*, *hâfız* ve *hadiste emiru'l-mü'minin* olduğunu söyler.²⁸³ İbn Hacer ise onun *sika*, *hâfız* ve *mutkin* olduğunu ifade eder.²⁸⁴

Hadisi Şu'be b. Haccac'tan nakleden iki kişiden biri **Haşim b. Kasım** Ebû Nadr el-Leysi el-Bağdadî'dir. Hicrî 207 yılında vefat etmiştir. Şu'be, Ubeydullah el-Uveysî ve birkaç kişiden hadis almıştır. Ahmed, Yahya, İshâk ve bir grup râvî ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.²⁸⁵ Ahmed b. Hanbel onun *esbet* olduğunu söyler. Yahya b. Ma'in, Ali b. Medinî, Muhammed b. Sa'd, Ebû Hâtim ve el-İclî onun *sika* olduğunu belirtirler.²⁸⁶ Zehebî onun *hâfız*, *imâm* ve *şeyhu'l-muhaddisîn* olduğunu söyler.²⁸⁷ İbn Hacer onun *sika-sebt* olduğunu söyler.²⁸⁸

²⁷⁶ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/1117.

²⁷⁷ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/384.

²⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 19/223-225.

²⁷⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 44/156-157.

²⁸⁰ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/706-707.

²⁸¹ Emîru'l-Mü'minîn fî'l-Hadis (امير المؤمنين في الحديث): Hadis ilmindeki derin vukufu ve liyakati sebebiyle bu ilimde önder sayılan âlim, muhaddis. Aydın, Hadis İstılahları Sözlüğü, 65).

²⁸² Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 12/479-495.

²⁸³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 7/202-229.

²⁸⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/244.

²⁸⁵ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1798-1799.

²⁸⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 30/130-136; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 9/545-549.

²⁸⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 9/545-549.

²⁸⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/632.

Hadisi Şu'be b. Haccac'tan nakleden diğeri **Veki' b. Cerrah** b. Melih er-Ruasî Ebû Süfyân el-Kuffî'dir. Hicrî 196 yılında vefat etmiştir. Babası Cerrah ile Şu'be, Hemmâd b. Seleme, Süfyâneyn, Mâlik, Evzâî ve daha birçok kişiden hadis almıştır. Oğulları Ubeyd, Fuleyh ve Süfyân ayrıca Ahmed b. Hanbel, Yahya, İŐhak, İbn Mübarek ve birçok kişi ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.²⁸⁹ Ahmed b. Hanbel onun *hâfiz, Şeyh, sebt, salih ve imâm*; Yahya b. Ma'in ise onun *sika, sebt ve hâfiz* olduğunu belirtirler.²⁹⁰ Muhammed b. Sa'd onun *sika, huccet ve güvenilir*; Ahmed el-İclî ise onun *sika ve hâfiz* olduğunu söylerler. Zehebî ise onun *imâm, hâfiz ve muhaddis* olduğunu kabul eder.²⁹¹ İbn Hacer onun *sika, hâfiz ve âbid* birisi olduğunu ifade eder.²⁹²

Kanaatimizce İbn Ebî Şeybe'de geöen iki rivâyette de râvîlerin cerhini gerektirecek bir durum yoktur. Fakat iki rivâyet de tabîinde bittiğinden dolayı *maktû'tur*.²⁹³

Yedinci Rivâyet ve İsnad Tahlili

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَدَّادِ بْنِ الْهَادِ ، قَالَ : نَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، ثُمَّ قَالَ لَهُ : اقْرَأْ ، قَالَ : وَمَا أَقْرَأُ ؟ قَالَ : فَضَّمَّهُ ، ثُمَّ قَالَ لَهُ : اقْرَأْ ، قَالَ : وَمَا أَقْرَأُ ؟ قَالَ : { اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ } ، فَأَتَى خَدِيجَةَ فَأَخْبَرَهَا بِالَّذِي رَأَى ، فَأَثَتْ وَرَقَةَ بْنَ نَوْفَلٍ فَذَكَرَتْ ذَلِكَ لَهُ ، فَقَالَ لَهَا : هَلْ رَأَى زَوْجُكَ صَاحِبَهُ فِي حَضْرٍ ؟ قَالَتْ : نَعَمْ ، قَالَ : فَإِنَّ زَوْجَكَ نَبِيٌّ وَسَيُصِيبُهُ مِنْ أُمَّتِهِ بَلَاءٌ .

Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâdd Şöyle rivâyet etmektedir: “Cebrâîl, Hz. Peygamber'e gelerek 'Oku' dedi. Hz. Peygamber 'Ne okuyayım?' dedi. Cebrâîl onu sıkıp 'Oku' dedi. Hz. Peygamber 'Ne okuyayım?' dedi. Cebrâîl 'Yaratan Rabbinin adıyla oku' (Alak, 96/1) dedi. Hz. Peygamber, Hatice'ye gelip gördüklerini ona anlattı. Hatice, Varaka b. Nevfel'in yanına gelip olanları anlattı. Varaka, Hatice'ye 'Senin kocan Cebrâîl'i uyanikken gördü mü?' diye sordu. Hatice 'Evet' dedi. Varaka; 'Şüphesiz senin kocan Peygamberdir. Ümmetinden ona belalar isabet edecektir' ” dedi.²⁹⁴

Rivayetin senedi Şu Şekildedir:

²⁸⁹ Hüseyinî, et-Tezkira fi ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1839.

²⁹⁰ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl, 30/462-484.

²⁹¹ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 9/140-168.

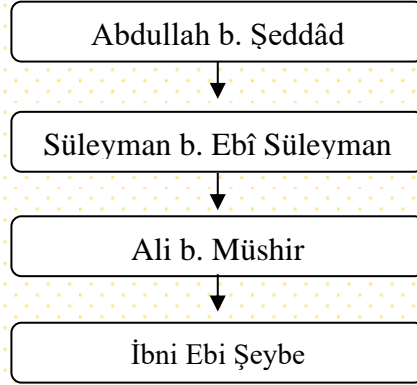
²⁹² İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/646.

²⁹³ *Maktû'* (المقطوع): 1. İslam tarihinde ikinci nesil olan tabiûndan veya sonraki nesillerden birine ait olduğu söylenen söz ve iş, bu söz ve işle ilgilihaber/hadis. 2. Senedi bir tabîiye kadar varıp öteye geçmeyen, senedi bir tabîide kalan hadis (bu tarifde sanki söz konusu haberin/hadisın bir sahabiye hatta Hz. Peygamber'eait olabileceği ihtimali ima edilmektedir). 3. Senedinde bir veya birkaç râvîsi atlanmış olan hadis (ilk dönemlerde ve nadiren bu mana da kullanılmıştır. Bu manada aynı kökten gelen *munkatî'* ıstılahı yerleşmiştir). Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*,170).

²⁹⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7/330; *Taberî*, *Câmi'u'l-beyân*, 15/277-278.

1.İbn Ebî Şeybe< Ali b. Müshir (h.189)< Ebû İshâk eş-Şeybânî< Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâdd.²⁹⁵

Yedinci rivâyetle ilgili isnad, şema üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Bu rivâyeti İbn Ebî Şeybe nakletmiştir. Daha önce hakkında bilgi verilen ravileri zikretmeyip, geri kalanları incelemeye çalışalım.

Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâdd Ebû'l-Velîd el-Medenî el-Leysî el-Utvârî'dir. Hicrî 81 yılında vefat etmiştir. Babası Şeddâd ile Ömer, Ali, Talha, İbn Mes'ud, Abbas, Aîşe, Meymune, Ümmü Seleme ve başka sahâbilerden hadis almıştır. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, Mansûr, Hakem b. Uteybe ve başka râvîler ondan hadis rivâyet etmişlerdir.²⁹⁶ Ebû'l-Hasan el-Meymûnî, Ebû Abdillâh Abdullah b. Şeddâd'a "Hz. Peygamber'den bir şey duydun mu?" diye sorar. Abdullah b. Şeddâd ise; "Hz. Peygamber'den bir şey işitmediğini" söyler. el-İclî ve Ebûbekir el-Hatîb onun *tabiînün büyüklüklerinden* ve *sika* olduğunu belirtirler. Ebû Zur'a, Muhammed b. Sa'd ve Nesâî onun *sika* olduğunu ifade ederler. Vâkidî ise onun *sika*, *fakîh* ve *teşeyyu*²⁹⁷ olduğunu söyler.²⁹⁸ Zehebî onun *fakîh* olduğunu, Kütüb-i Sitte müellifleri ondan hadis rivâyet ettiğini ve *sika* oluşunda herhangi bir tartışma ve şüphe olmadığını söyler.²⁹⁹

Hadisi Abdullah b. Şeddâd'tan nakleden **Süleyman b. Ebî Süleyman** Feyrûz Ebû İshâk eş-Şeybânî el-Kûfî'dir. Hicrî 129 yılında vefat etmiştir. Abdullah b. Ebî Evfâ, Abdullah b. Şeddâd b. El-Hâdd, Şa'bî, Zirr b. Hubeyş, İkrime ve bir grup râvîden hadis almıştır. Ebû Hanife, Ebû İshâk es-Sebîî, Asım el-Ehvel, Şu'be, Süfyâneyn, Ebû İshâk el-Fezârî ve başkaları ondan hadis almıştır.³⁰⁰

²⁹⁵ İbni Ebî Şeybe, VII, 330, H. No: 36543; Taberî, Câmî'u'l-beyân, 15/277-278.

²⁹⁶ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütubi'l-aşere, 2/870.

²⁹⁷ 106 nolu dipnota bkz.

²⁹⁸ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 15/81-85.

²⁹⁹ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 3/488-489.

³⁰⁰ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütubi'l-aşere, 1/647.

Yahya b. Ma'in onun *sika* ve *huccet*; Nesâî ve Ahmed b. Abdullah el-İclî onun *sika*; Ebû Hâtim *sika-sadûk* ve *salihü'l-hadis* olduğunu belirtirler.³⁰¹ Zehebî ise onun *imâm*, *hâfiz* ve *huccet* olduğunu söyler.³⁰² İbn Hacer onun *sika* olduğunu ifade eder.³⁰³

Hadisi Süleyman b. Ebî Süleyman'dan nakleden **Ali b. Müshir** el-Kuraşî Ebû'l-Hasan el-Kûfî'dir. Hicrî 189 yılında vefat etmiştir. A'meş, Yahya el-Ensarî, İbn Cüreyc ve başka râvîlerden hadis almıştır. Ali b. Hucr, Osman b. Ebî Şeybe ve daha başkaları ondan hadis rivâyet etmiştir.³⁰⁴ Ahmed b. Hanbel onun *salihü'l-hadis* ve *esbet* olduğunu söyler. Yahya b. Ma'in ise onun *sika* ve *esbet*; Ahmed b. Abdullah el-İclî ve Nesâî onun *sika*; Ebû Zur'a onun *sadûk-sika* olduğunu belirtirler.³⁰⁵ Zehebî onu *hâfiz* ve *allame* olarak nitelemektedir. İbn Hibbân onu *es-Sikât* adlı eserinde sika-lar arasında zikreder.³⁰⁶ İbn Hacer ise onun *sika* olduğunu ayrıca hâfızası bozulduktan sonra *garib* hadisler rivâyet ettiğini söyler.³⁰⁷

Râvîlerin durumlarını ele aldığımızda bu rivâyetin sıhhatini olumsuz yönde etkileyecek bir şey olmadığını görürüz. Bu rivâyet tabîde bittiğinden dolayı *maktu*'tur.

Sekizinci Rivâyet ve İsnad Tahlili

عَنْ أَبِي رَجَاءٍ ، قَالَ : أَخَذْتُ مِنْ أَبِي مُوسَى : { اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ } وَهِيَ أَوَّلُ سُورَةٍ أَنْزَلَتْ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

Ebû Recâi'den şöyle rivâyet edilmiştir: “Ebû Musa'dan “Yaratan Rabbinin adıyla oku”(Alak sûresi)'ni öğrendim. Bu da Muhammed (s.a.v)'e ilk indirilen sûredir” dedi.³⁰⁸

Rivayetin senedleri şu şekildedir:

1. İbn Ebî Şeybe< Veki'< Kurrete<Ebû Recai'l-Utâridî.³⁰⁹
2. Fakihi< Ebû Bişr< Halid< Kurrete< Ebî Recai'l-Utâridî.³¹⁰

³⁰¹ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl, 9/444-448.

³⁰² Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 6/193-195.

³⁰³ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/225.

³⁰⁴ Hüseyinî, et-Tezkira fi ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/1211.

³⁰⁵ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl, 21/135-139.

³⁰⁶ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 8/484-487.

³⁰⁷ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/419.

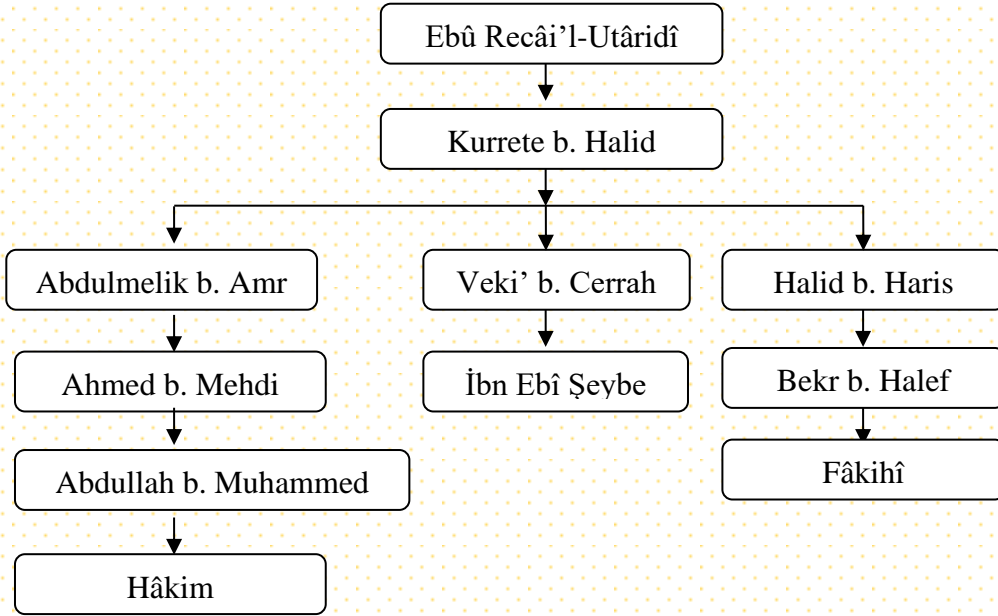
³⁰⁸ İbn Ebî Şeybe, Musannef, 6/147, 7/254; Taberî, Câmi'u'l-beyân, 15/278-279.

³⁰⁹ İbni Ebî Şeybe, Musannef, 6/147, 7/254; Taberî, Câmi'u'l-beyân, 15/278-279.

³¹⁰ Fâkihî, *Ah̄bâru Mekke*, 4/10.

3. Hâkim< Abdullah b. Muhammed b. Abdullah es-Saffar ez-Zahid< Ahmed b. Mehdi b. Rüstem el-Asbahânî< Ebû Âmir el-Akadî< Kurrete b. Halid< Ebû Recai'l-Utâridî.³¹¹

Bu rivâyetle ilgili isnadlar şema üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Bu rivâyeti İbn Ebî Şeybe, Hâkim ve Fâkihî gibi hadis imâmları kitaplarında nakletmişlerdir. Daha önce hakkında bilgi verilenleri zikretmeyip, geri kalan râvîleri incelemeye çalışalım.

İmran b. Milhan et-Temimî el-Basrî Ebû Recai'l-Utâridî'dir. Hicrî 105 yılında vefat etmiştir. Ömer, Ali, İbn Abbas, Semure, İmrân b. Husayn, Aîşe ve birçok sahâbiden hadis almıştır. Ey-yub, Sa'id b. Arûbe ve başkaları ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.³¹² Yahya b. Ma'in, Ebû Zur'a ve Muhammed b. Sa'd onun *sika* olduğunu söylerler. Ebû Ömer b. Abdilberr (ö. 463/1071) onu *sika* ve *gafleti* olan birisi olarak nitelendirir.³¹³ Zehebî onun *imâm* ve *şeyhu'l-islam* olduğunu söyler.³¹⁴ İbn Hacer ise onun *sika* olduğunu belirtir.³¹⁵

Hadisi İmran b. Milhan'dan nakleden **Kurrete b. Halid** es-Sedûsî Ebû Muhammed el-Basrî'dir. Hicrî 154 yılında vefat etmiştir. Hasan, İbn Sîrîn ve bir taifeden hadis almıştır. Oğlu Züfer ile Şu'be, Yahya el-Kattân ve bir grup râvî ondan hadis almıştır.³¹⁶ Yahya b. Saîd el-Kattan ve Ebû Mes'ud er-Razî onun *esbet*; Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Ma'in ve Nesâî onun *sika*; Ebû Hâtim

³¹¹ Hâkim, el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn, 2/338.

³¹² Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/1301-1302.

³¹³ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 22/356-360.

³¹⁴ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 4/253-257.

³¹⁵ İbn Hacer, Takrîbü't-Tehzîb, 1/452.

³¹⁶ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1390.

ise onun *sebt* olduğunu s3ylerler. İbn Hibbân onu *es-Sikât* adlı eserinde zikreder.³¹⁷ Zehebî onu *hâfız ve huccet* olarak nitelendirir.³¹⁸ İbn Hacer onu *sika ve zâbit*³¹⁹ olarak nitelendirir.³²⁰

Hadisi Kurrete b. Halid'ten nakledenlerden biri **Abdumelik b. Amr** el-Kaysî Ebû Âmir el-Akadî'dir. Hicrî 205 yılında vefat etmiştir. Eymen b. Nabil, Efleh b. Humeyd, Hişâm ed-Destuvâî, Şu'be ve bir grup râvîden hadis almıştır. Ahmed, Yahya, İshak, İbn Medîni, Zühli ve birçok kişi ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.³²¹ Yahya b. Ma'in onu *sika*; Ebû Hâtim onu *sadûk*; Nesâi onu *sika ve me'mûn* ve İshak b. Rahûveyh onu *sika ve emîn* olarak nitelendirirler.³²² Zehebî ise onun *hâfız, imâm ve muhaddis* olduğunu s3yler.³²³ İbn Hacer onun *sika* olduğunu ifade eder.³²⁴

Hadisi Kurrete b. Halid'ten nakleden diğer kişi **Halid b. Haris** b. Ubeyd b. Süleyman b. Ubeyd el-Huceymî Ebû Osman el-Basrî'dir. Hicrî 186 yılında vefat etmiştir. Humeyd, İbnî Avn, Hişâm b. Urve, Şu'be ve birçok kişiden hadis almıştır. Ahmed, İshak, İbn Medîni, Fellâs, İbn Müsennâ, Hasan b. Urfe ve birçok râvî ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.³²⁵ Ahmed b. Hanbel onun *et-tesebbut (sebt)*, Ebû Zur'a onun *sadûk*, Ebû Hâtim onun *imâm ve sika*, Nesâi onun *sika-sebt* olduğunu s3ylerler. Muhammed b. Sa'd ise onun *sika* olduğunu kabul eder.³²⁶ Zehebî ise onun *hâfız, huccet ve imâm* olduğunu s3yler.³²⁷ İbn Hacer onun *sika-sebt* olduğunu aktarır.³²⁸

Hadisi Halid b. Haris'ten nakleden **Bekr b. Halef** Ebû Bişr el-Basrî'dir. Hicrî 240 yılında vefat etmiştir. İbn Uyeyne, Yezîd b. Zurey', Yahya el-Kattân ve başka râvîlerden hadis almıştır.

³¹⁷ Mizzi, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, 23/577-581.

³¹⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 7/95-97.

³¹⁹ Zâbit (الضابط): 1. Öğrendiği hadisi başkasına nakledinceye kadar, olduğu gibi koruyabilen kimse. Bu, hadisi ezberden rivâyet edecekse onu ezberlemeyi, kitabından rivâyet edecekse kitabını her türlü tahrifattan korumayı, mana ile rivâyet edecekse manayı bozup bozmayacak şeyleri bilmeyi gerektirir. 2. Ta'dilin Irâkî'ye göre ikinci, Sehâvî'ye göre dördüncü mertebesinde bulunan râvî hakkında kullanılan bir siga. Adil olması şartıyla, böyle bir râvînin, rivâyet ettiği hadis delil olarak alınır. (Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 335).

³²⁰ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/486.

³²¹ Hüseyinî, *et-Tezkira fi ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere*, 2/1070.

³²² Mizzi, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, 18/364-370.

³²³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 9/469-472.

³²⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/367.

³²⁵ Hüseyinî, *et-Tezkira fi ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere*, 1/406.

³²⁶ Mizzi, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, 8/35-39.

³²⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 9/126-128.

³²⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/148.

Buhârî, Ebû Dâvud, İbn Mâce, Abdullah b. Ahmed ve birçok kişi ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.³²⁹ Yahya b. Ma'in onun *la be'se bih* ve *sadûk* olduğunu söyler. Ebû Hâtım ise onun *sika* olduğunu belirtir.³³⁰ İbn Hacer onun *sadûk* olduğunu ifade eder.³³¹

Hadisi Abdulmelik b. Amr'den nakleden **Ahmed b. Mehdî** b. Rüstem Ebû Cafer el-İsba-hanî'dir. Hicrî 272 yılında vefat etmiştir. Ebû Nuaym, Ebû'l-Yemân, Saîd b. Ebî Meryem, Müslim b. İbrahim, Abdullah b. Salih ve birkaç râvîden hadis almıştır. Muhammed b. Yahya b. Mende, Ahmed b. İbrahim b. Efrece, Ahmed b. Cafer es-Simsâr ve birçok kişi ondan hadis rivâyet etmiştir. Zehebî onu *imâm*, *âbid*, *hâfız* ve *mutkin* olarak nitelendirir. Muhammed b. Yahya b. Mende (ö. 395/1005) onun *evsak* (çok güvenilir) olduğunu söyler. İbn Neccâr (ö. 643/1245) ise onun *sika imâmlardan* olduğunu belirtir.³³²

Hadisi Ahmed b. Mehdî'den nakleden **Abdullah b. Muhammed** b. Abdullah (Ahmed) Ebû Abdillâh es-Saffar ez-Zâhid'dir. Hicrî 339 yılında vefat etmiştir. Ahmed b. İ'sâm, Ahmed b. Mehdi, Ahmed b. Mihrân, Muhammed b. Ferec el-Ezrek, Ali b. Abdulaziz ve başkalarından hadis almıştır. Ebû Ali el-Hâfız, Ebû Abdillâh el-Hâkim, Ebû'l-Hüseyn el-Haccâcî, İbn Mende, Ebû Saîd es-Seyrâfî, Muhammed b. İbrahim ve başka râvîler ondan hadis rivâyet etmişlerdir. Zehebî onun *imâm* ve *muhaddis* olduğunu söyler. Hâkim ise onun kendi asrının muhaddisi olduğunu belirtir.³³³

İbn Ebî Şeybe'de geçen rivâyetin senedinin ricâllerine baktığımızda, bu ricallerin cerhlerini gerektirecek herhangi bir durum olmadığı için, bu rivâyetin sahih olma ihtimali yüksektir. Fâkihî'nin *Ahbaru Mekke* adlı eserini tahkik eden Abdulmelik b. Abdullah b. Dehyiş, Fâkihî'de geçen rivâyetin de *sahih* olduğunu ifade eder.³³⁴ Hâkim ise *Müstedrek*'inde geçen rivâyetin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söyler. Zehebî de Telhis'te Hâkim'in görüşüne katılır.³³⁵ Her üç rivâyet de tabîinde bittiği için maktû'tur.

Dokuzuncu Rivâyet ve İsnad Tahlili

عَنْ مُجَاهِدٍ ، قَالَ : هِيَ أَوَّلُ سُورَةٍ نَزَلَتْ : { اَفْرَأُ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ } ثُمَّ { ن } .

Mücahid'in şöyle dediği rivâyet edilmektedir: “İlk inen sûre “Yaratan Rabbinin adıyla oku!” (Alak Sûresi) daha sonra Nun (Kalem Sûresi) sûresidir” dedi.³³⁶

³²⁹ Hüseyinî, et-Tezkira fi ma'rifeti ricâlî'l-kütübî'l-aşere, 1/186.

³³⁰ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl, 4/205-208.

³³¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/73.

³³² Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 12/597-598.

³³³ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 15/437-438.

³³⁴ Fâkihî, *Ahbaru Mekke fi kadimi'd-Dehri ve hadisih*, 4/9.

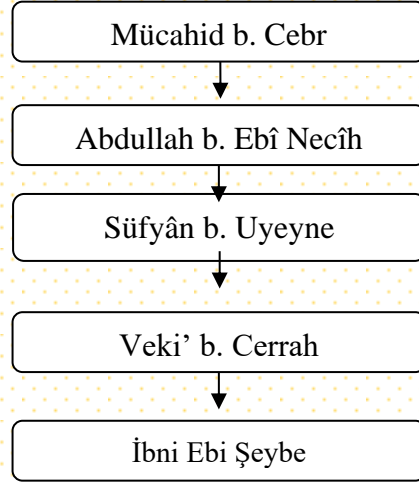
³³⁵ Hâkim, el-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn, 2/338.

³³⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/147; 7/254; Taberî, *Camîu'l-Beyân*, 15/278-279.

Rivayet Şu senedle aktarılmıştır:

1.İbn Ebî Şeybe< Veki'< Süfyân< İbn Ebî Necîh< Mücahid.³³⁷

Bu rivâyetin isnadı Şema üzerinde Şu Şekilde gösterilebilir:

Bu rivâyeti İbn Ebî Şeybe nakletmiştir. Daha önce hakkında bilgi verilen râvîleri zikretmeyip, geri kalanları incelemeye çalışalım.

Mücâhid b. Cebr Ebû'l-Haccâc el-KuraŐ el-Mahzûmî'dir. Hicrî 102 yılında vefat etmiştir. Sa'd b. Ebî Vakkâs, Câbir, İbn Ömer, İbn Abbas, Ebû Hureyre, Ebî Saîd, Aîşe, Cüveyriye, Ümmü Seleme ve birçok sahâbiden hadis almıştır. İkrime, Atâ, Tâvus, A'meş ve birçok kişi ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.³³⁸ Yahya b. Ma'in ve Ebû Zur'a onun *sika* olduğunu söylerler. Ebû Hâtim ve Yahya b. Ma'in Mücahid'in Hz.Aîşe 'den duymadığı halde duymuŐ gibi *mürsel hadis* rivâyet ettiğini söylerler.³³⁹ Zehebî onun Hz.Aîşe 'den az da olsa bazı Őeyler duyduğunu söyler. İbn Sa'd onun *sika*, *fakîh* ve *âlim* olduğunu belirtir. Yahya el-Kattân ise Mücâhid'in *mürsel* hadislerini Atâ'nın *mürsel* hadislerinden daha çok sevdiğini (i'tibar ettiğini) belirtir.³⁴⁰ İbn Hacer onun *sika* olduğunu ilimde ve tefsirde *imâm* olduğunu söyler.³⁴¹

Hadisi Mücâhid b. Cebr'den nakleden **Abdullah b. Ebî Necîh** Ebû Yesâr es-Sakâfi el-Mekkî'dir. Hicrî 131 yılında vefat etmiştir. Babası Ebû Necîh ile Mücâhid, Tâvus, Atâ ve bir grup râvîden hadis almıştır. Amr b. Şuayb, Hişâm ed-Dustûvâi, İbn İŐhâk, Şu'be, Süfyâneyn ve başkaları ondan hadis almıştır.³⁴² Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Ma'in, Ebû Zur'a ve Nesâi onun *sika* olduğunu

³³⁷ İbni Ebî Şeybe, Musannef, 6/147; 7/254; Taberî, Camiu'l-Beyân, 15/278-279.

³³⁸ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1454-1455.

³³⁹ Mizzi, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 27/228-236.

³⁴⁰ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 3/449-457.

³⁴¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/569.

³⁴² Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/939.

söylerler. Ebû Hâtim ise onun *sâlihu'l-hadîs* olduğunu belirtir.³⁴³ Ya'kup es-Sedûsî (ö. 262/875) ise onun *sika* ve Kaderiye fırkasına mensup olduğunu söyler. Zehebî onun *imâm* ve *sika* olduğunu ifade eder.³⁴⁴ İbn Hacer onun *sika* olduğunu ayrıca Kaderiye fırkasına nisbet edilmekle suçlandığını ve bazen *tedlis* yaptığını söyler.³⁴⁵

İbn Ebî Şeybe'de geçen bu hadis, Mücahid'in *mürsel* rivâyetlerindedir. Ricaller yönüyle bu rivâyetin reddini gerektirecek bir durum yoktur. Rivâyet tabiinde sonlandığı için *maktu'* ve zayıftır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak şu sonuçlara varabiliriz: Alak sûresiyle ilgili aktarılan rivayetlerin 22 senedi ele alınmıştır. Bu rivâyetler Hz. Aîşe, Cabir b. Abdullah ve Abdullah b. Abbas adlı sahabilerden ve Ubeyd b. Umeyr, Abdullah b. Şeddâd, Ebu Recâi'l-Utâridî ve Mücâhid adlı tabiînlardan gelmektedir. Bu rivâyetlerin 10'u sahih 1'i hasen; geriye kalan 11 senedin de bir kısmı *mürsel* ve zayıf diğer bir kısmı ise *maktu'tur*.

B. MÜDDESSİR SÜRESİ İLE İLGİLİ RİVÂYETLER VE İSNAD TAHLİLLERİ

Birinci Rivâyet ve İsnad Tahlili

عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ الْمَعْنَى قَالَ سَأَلْتُ أَبَا سَلَمَةَ أَيُّ الْقُرْآنِ أَنْزَلَ قَبْلُ فَقَالَ يَا أَيُّهَا الْمُدَّتِرُ قَالَ يَحْيَى فَقُلْتُ لِأَبِي سَلَمَةَ أَوْ أَقْرَأَ فَقَالَ سَأَلْتُ جَابِرًا أَيُّ الْقُرْآنِ أَنْزَلَ قَبْلُ فَقَالَ يَا أَيُّهَا الْمُدَّتِرُ فَقُلْتُ أَوْ أَقْرَأَ فَقَالَ جَابِرٌ أَحَدْتُكُمْ مَا حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ جَاوَزْتُ بَحْرًا شَهْرًا فَلَمَّا قَضَيْتُ جَوَارِي نَزَلَتْ فَاسْتَبَطَنْتُ بَطْنَ الْوَادِي فَتَوَدَيْتُ فَتَنْظَرْتُ أَمَامِي وَخَلْفِي وَعَنْ يَمِينِي وَعَنْ شِمَالِي فَلَمَّ أَرَأَ أَحَدًا ثُمَّ تَوَدَيْتُ فَتَنْظَرْتُ فَلَمَّ أَرَأَ أَحَدًا ثُمَّ تَوَدَيْتُ قَالَ الْوَلِيدُ فِي حَدِيثِهِ فَرَفَعْتُ رَأْسِي فَإِذَا هُوَ عَلَى الْعَرْشِ فِي الْهَوَاءِ فَأَحَدْتُنِي رَجْفَةً شَدِيدَةً وَقَالَ فِي حَدِيثِهِمَا فَأَتَيْتُ حَدِيثَهُمَا فَقُلْتُ دَتَّرُونِي فَدَتَّرُونِي وَصَبُّوا عَلَيَّ مَاءً فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَا أَيُّهَا الْمُدَّتِرُ ثُمَّ فَأَنْذِرْ وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ وَثَبَانِكَ فَطَهَّرْ {

Yahya b. Ebî Kesîr'in şöyle dediği rivâyet edilmektedir: “Ebû Seleme b. Abdurrahman'a, Kur'an-ı Kerim'in ilk nazil olan âyetinin hangisi olduğunu sorduğumda bana; 'Ey elbisesine bürünen' (Müddessir 74/1-4) âyetleri olduğunu söyledi. Ben 'Yaratan Rabbinin adıyla oku!' (Alak Sûresi 96/1-5) âyetleri ilk inen değil mi?' diye sordum. Bunun üzerine Ebû Seleme bana dedi ki; 'Ben Câbir b. Abdullah'a 'İlk inen âyetler hangileridir?' diye sordum. O da bana 'Ey elbisesine bürünen,' (Müddessir 74/1-4) âyetleri olduğunu söyledi. Ben 'Yaratan Rabbinin adıyla oku!' (Alak Sûresi 96/1-5) âyetleri ilk inen değil mi?' diye sordum. O da bana şöyle dedi: 'Sana yalnızca Resûlullah (s.a.v)'in bize anlattığını anlatıyorum.' Resûlullah (s.a.v) şöyle

³⁴³ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 16/215-219.

³⁴⁴ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 6/125-127.

³⁴⁵ İbn Hacer, Takrîbü't-Tehzîb, 1/318.

demitti: 'Hirâ mağarasında bir ay kaldım. Bir ay tamamlandığında dağdan indim. Vadinin ortasına geldiğimde bir ses işittim. Öñüme, arkama, sağuma ve soluma baktım, bir şey göremedim. Bir müddet sonra tekrar bir ses işittim. Baktım, kimseyi göremedim. Tekrar bir ses işittim. Başımı kaldırdım ki onu (Cebrâil) arşın üstünde havada gördüm. Beni şiddetli bir titreme aldı. Hemen Hatice'nin yanına geldim. Ona dedim ki; 'Beni örtün. Beni örtün. Benim üzerime su dökün.' O anda Allah'u Teâlâ bu âyetleri indirdi; 'Ey elbisesine bürünen! Kalk da uyar. Rabbini yücelt. Ve elbiseni artık temizle.(Müddessir 74/1-4)'" dedi.³⁴⁶

Rivayetin isnadları şu şekildedir:

1. Ahmed b. Hanbel< Velid b. Müslim< Evzâi ve Vekî'< Ali b. Mübarek< Yahya< Ebû Seleme< Hz.Câbir< Resûlullah.³⁴⁷

2. Ahmed b. Hanbel< Affan< Eban el-Attar< Yahya b. Ebî Kesir< Ebû Seleme< Hz.Câbir b. Abdullah< Resûlullah:³⁴⁸

3. Buhârî< Yahya< Vekî'< Ali b. Mübarek< Yahya b. Ebî Kesir< Ebû Seleme b. Abdurrahman< Hz.Câbir b. Abdullah< Resûlullah:³⁴⁹

4. Buhârî< İşhak b. Mansur< Abdussamed< Harb< Yahya< Ebû Seleme< Hz.Câbir b. Abdullah< Resûlullah.³⁵⁰

5. Müslim< Züheyr b. Harb< Velid b. Müslim< Evzâi< Yahya< Ebû Seleme< Hz.Câbir b. Abdullah< Resûlullah:³⁵¹

³⁴⁶ Ahmed b.Hanbel, Müsned, 3/306; Taberî, Camiu'l-Beyân, 14/154.

³⁴⁷ Ahmed b.Hanbel, Müsned, 3/306; Taberî, Camiu'l-Beyân, 14/154.

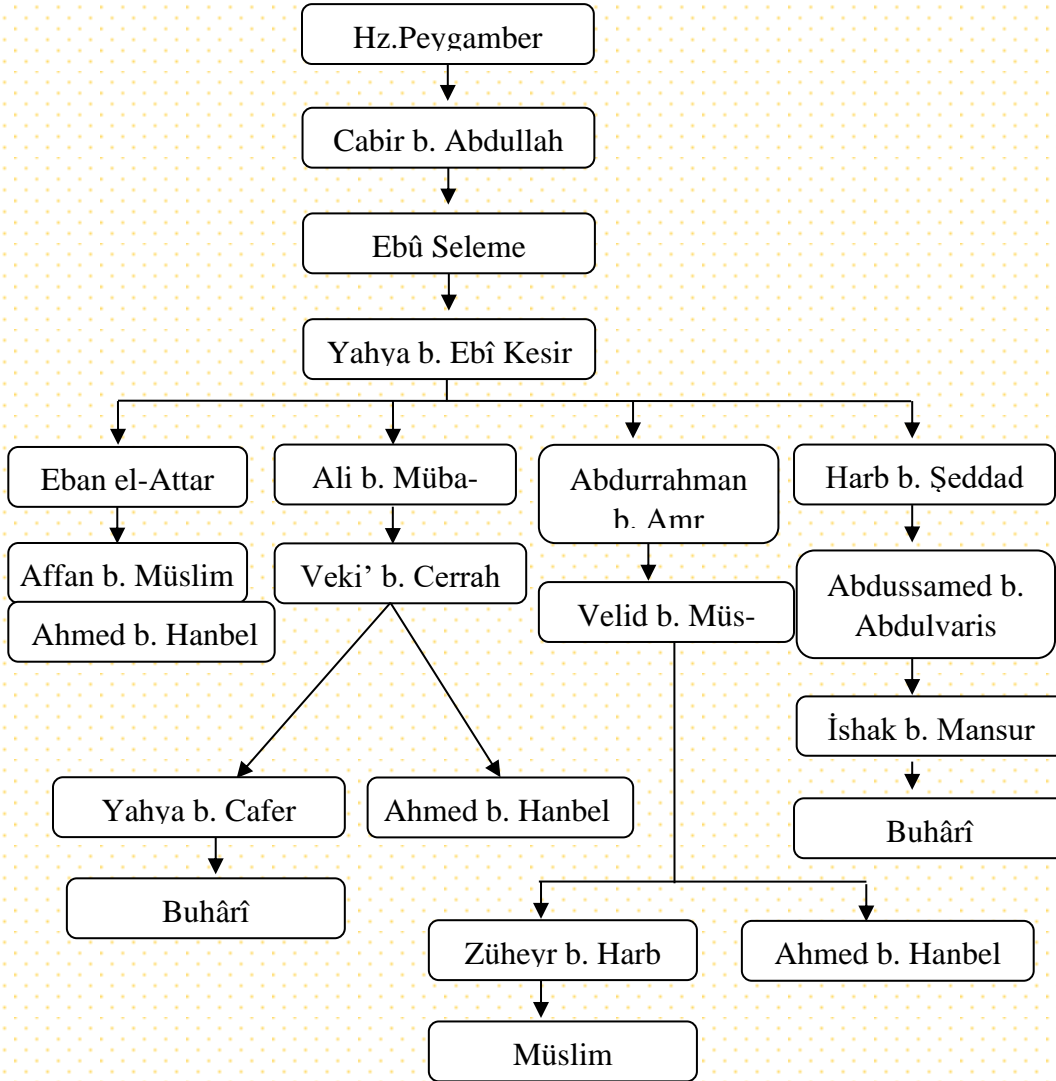
³⁴⁸ Ahmed b.Hanbel, Müsned, 3/306-307.

³⁴⁹ Buhârî, "Tefsir", 74.

³⁵⁰ Buhârî, "Tefsir", 74.

³⁵¹ Müslim, "İman", 257.

Bu rivâyetin isnad şemasını şu şekilde göstermek mümkündür:

Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim gibi hadis imâmları kitaplarında rivâyet etmişlerdir. Daha önce hakkında bilgi verilen râvîleri zikretmeyip, geri kalanları incelemeye çalışalım.

Hadisi Câbir b. Abdullah'tan nakleden **Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf** el-Kuraşî ez-Zührî'dir. Hicrî 94 yılında vefat etmiştir. Bir rivâyete göre ismi Abdullah başka bir rivâyete göre ise İsmail'dir. Babası Abdurrahman ile Osman, Câbir, Aîşe, İbn Ömer, Ümmü Seleme ve daha birçok kişiden hadis almıştır. Oğlu Ömer, Kardeşinin oğlu Sa'd b. İbrahim ile Zührî, Şa'bi, Yahya b. Ebî Kesir ve birçok kişi ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.³⁵² İbn Sa'd onun *sika* ve *fakîh*, Ebû

³⁵² Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 4/2067.

Zur'a ise onun *sika* ve *imâm* olduğunu belirtirler.³⁵³ Zehebî onun *hâfiz* ve Medine'nin âlimlerinden birisi olduğunu söyler.³⁵⁴ İbn Hacer onun *sika* olduğunu aktarır.³⁵⁵

Hadisi Ebû Seleme'den nakleden **Yahya b. Ebî Kesîr** Sâlih b. Mütevekkil et-Tâî Ebû Nasr el-Yemamî'dir. Hicrî 129 yılında vefat etmiştir. Enes, İkrime ve birkaç kişiden hadis almıştır. Oğlu Abdullah ile Evzâî (onun şeyhlerindendir.), Eyyûb es-Sahtiyanî, Yahya el-Ensârî ve birçok kişi ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.³⁵⁶ Ebû Hâtim Yahya'nın sadece *sika* râvîlerden hadis rivâyet ettiğini belirtir. Ahmed ise onun *esbetu'n-nas* olduğunu belirtir. el-İclî onun *sika* olduğunu söyler. İbn Hibbân *es-Sikat* adlı eserinde onu *sika* râvîlerden sayar. Ebû Hâtim başka bir yerde onun Enes'ten yaptığı rivâyetlerin *mürsel* olduğunu söyler. Ebû Cafer el-Ukaylî (ö. 322/934), Yahya'nın *tedlisle* anıldığını söyler.³⁵⁷ Zehebî ise onun *imâm*, *hâfiz* ve *huccet* olduğunu belirtir. Yahya el-Kattân'a göre Yahya'nın *mürsel* hadislerine itibar edilmez. Fellâs onun sadece bir hadisi *mürsel* olarak rivâyet ettiğini söyler.³⁵⁸ İbn Hacer onun *sika-sebt* lakin bazen *tedlis* yapıp, *mürsel* hadis rivâyet ettiğini ifade eder.³⁵⁹

Hadisi Yahya b. Ebî Kesîr'den nakledenlerden biri **Abdurrahman b. Amr** b. Ebû Amr Ebû Amr el-Evzâî eş-Şamî'dir. Hicrî 157 yılında vefat etmiştir. Atâ, İbn Sîrîn, Mekhul ve daha birçok kişiden hadis almıştır. Ebû Hanife, Katâde, Yahya b. Ebî Kesîr, Zührî, Şu'be ve birçok kişi ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.³⁶⁰ Sufyan b. Uyeyne onun *imâm*; İbn Sa'd ise onun *sika*, *güvenilir*, *doğru sözlü* ve *faziletli* biri olduğunu ifade ederler. Abdurrahman b. Mehdi'ye göre Şam'da Evzâî'den sünneti daha iyi bilen yoktur. Yahya b. Main onun *sika* olduğunu Ebû Hâtim ise onun sözüne tabi olunan bir *imâm* olduğunu belirtirler.³⁶¹ Zehebî onun *şeyhu'l-islam* ve Şam ehlinin âlimi olduğunu kabul eder.³⁶² İbn Hacer ise onun *sika* olduğunu söyler.³⁶³

Hadisi Yahya b. Ebî Kesîr'den nakleden diğer râvî **Ali b. Mübârek** el-Hunaî el-Basrî'dir. Eyyûb, Hüseyin el-Muallim, Yahya b. Ebî Kesir ve bir grup râvîden hadis almıştır. İsmail b. Uleyye, İbn Mübarek, Vekî' ve başkaları ondan hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.³⁶⁴ Ahmed b. Hanbel,

³⁵³ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 33/370-376; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 4//287-292.

³⁵⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 4/287-292.

³⁵⁵ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/727.

³⁵⁶ Hüseyinî, *et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere*, 3/1890.

³⁵⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 31/504-511.

³⁵⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 6/27-31.

³⁵⁹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/665.

³⁶⁰ Hüseyinî, *et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere*, 2/1012.

³⁶¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 17/307-316.

³⁶² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 7/107-134.

³⁶³ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/346, trc. No: 4078.

³⁶⁴ Hüseyinî, *et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere*, 2/1208.

Yahya b. Ma'in, Yakup b. Şeybe ve Ebû Dâvud onun *sika* olduğunu; Nesâî de onun *la be'se bih* olduğunu belirtirler. İbn Hibbân ise onu *es-Sikat* adlı eserinde zikreder ve onun *mutkin* ve *zâbit* biri olduğunu belirtir.³⁶⁵ İbn Adiyy ise onun Yahya b. Ebû Kesîr'in hadislerinde *sebt* olduğunu ve kendi kanaatine göre ise *la be'se bih* olduğunu zikreder.³⁶⁶ İbn Hacer onun *sika* olduğunu söyler.³⁶⁷

Hadisi Yahya b. Ebû Kesîr'den nakleden diğer râvî **Eban b. Yezîd** el-Attar Ebû Yezîd el-Basrî'dir. Hasan, Ebû İmran el-Cûnî, Katâde, Yahya b. Ebû Kesîr ve bir grup râvîden hadis almıştır. Yahya el-Kattân, Affân, Müslim b. İbrahim, Hudbe b. Halid ve birkaç râvî ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.³⁶⁸ Nesâî ve İbn Ma'in onun *sika*; Ahmed b. Hanbel ise *sebt* olduğunu söylemişlerdir.³⁶⁹ Ahmed el-İclî onun *sika*; Ebû Hâtim onun *sâlihu'l-hadîs*; Zehebî ise onun *sika* ve *huccet* olduğunu ifade ederler.³⁷⁰ İbn Hacer ise onun *sika* olduğunu ayrıca *garib* hadisler rivâyet ettiğini söyler.³⁷¹

Hadisi Yahya b. Ebû Kesîr'den nakleden diğer bir râvî ise **Harb b. Şeddad** el-Yeşkurî Ebû'l-Hattab el-Basrî'dir. Hicrî 161 yılında vefat etmiştir. Hasan, Yahya b. Ebû Kesîr ve bir grup râvîden hadis almıştır. İbn Mehdî, Ebû Davûd et-Tayâlisî ve birkaç râvî ondan hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.³⁷² Ahmed b. Hanbel onun *sebt* ve *sika*, *İbn Ma'in* ve Ebû Hâtim ise onun *salih* olduğunu belirtmişlerdir.³⁷³ Zehebî onun *imâm*, *sika* ve *hâfız* olduğunu söyler.³⁷⁴ İbn Adiyy ise Harb b. Şeddad'ın yaptığı bütün rivâyetlerde *la be'se bih* olduğunu söylemiştir.³⁷⁵ İbn Hacer onun *sika* olduğunu kabul eder.³⁷⁶

Hadisi Eban b. Yezîd'den nakleden diğer râvî **Affan b. Müslim** b. Abdillâh es-Saffâr Ebû Osman el-Basrî'dir. Hicrî 220 yılında vefat etmiştir. Şu'be, Hemmâdeyn, Hemmâm ve birçok râvîden hadis almıştır. Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Yahya, İshak, İbn Medinî, Ebû Zur'a, Ebû Hâtim ve birçok kişi ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.³⁷⁷ İclî onun *sika-sebt*, Ebû Hâtim ise onun *imâm*, *sika* ve *mutkin* olduğunu belirtmişlerdir. Yahya b. Ma'in bir yerde onun *sika* başka bir yerde

³⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 21/111-114.

³⁶⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavvad (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 6/308-310.

³⁶⁷ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 418.

³⁶⁸ Hüseyinî, *et-Tezkira*, 1/9-10.

³⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 2/24-26; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 7/431-433.

³⁷⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 7/431-433.

³⁷¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/25.

³⁷² Hüseyinî, *et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere*, 1/304.

³⁷³ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, V, 524-526, trc. No: 1156.

³⁷⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 7/194.

³⁷⁵ İbn Adiyy, *el-Kâmil fî duafai'r-ricâl*, 3/332-334.

³⁷⁶ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/109.

³⁷⁷ Hüseyinî, *et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere*, 2/1171-1172.

de *esbet* olduğunu söyler.³⁷⁸ Yakup b.Şeybe onun *sika*, *sebt* ve *mutkin* olduğunu ifade eder. Abdurrahman b. Hirâş onun *sika* olduğunu söyler.³⁷⁹ İbn Hacer ise onun *sika-sebt* olduğunu ifade eder.³⁸⁰

Hadisi Harb b. Şeddâd'dan nakleden **Abdussamed b. Abdulvâris** b. Saîd b. Zekvân et-Te-mimî el-Anberî Ebû Sehl el-Basrî'dir. Hicrî 207 yılında vefat etmiştir. Babası Abdulvaris ile Şu'be, Hişâm ed-Destuvâî ve bu tabakadakilerden hadis almıştır. Oğlu Abdulvaris ile Ahmed, Yahya, İshak, Abd, Zühlî, Bundar ve birçok kişi ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.³⁸¹ Ebû Hâtim onun *sadûk* ve *salihü'l-hadis* olduğunu belirtir. İbn Hibbân onu *es-Sikat* adlı eserinde zikreder.³⁸² Zehebî onun *imâm*, *hâfız* ve *sika* olduğunu kabul eder.³⁸³ İbn Hacer ise onun Şu'be'nin rivâyetlerinde *sadûk* ve *sebt* olduğunu söyler.³⁸⁴

Hadisi Abdurrahman b. Amr'den nakleden **Velid b. Müslim** el-Kuraşî Ebû Abbas ed-Dı-meşkî'dir. Hicrî 194 yılında vefat etmiştir. Evzaî, Mâlik, İbn Cüreyc, Sevrî ve birçok kişiden hadis almıştır. Leys (onun şeyhlerindendir.) Bekiyy, İbn Vehb, Ahmed, İshâk, İbn Medini ve birçok kişi ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.³⁸⁵ Muhammed b. Sa'd, İclî ve Yakup b. Şeybe onun *sika* olduğunu belirtmişlerdir. Ebû Hâtim onun *sâlihü'l-hadîs*, Ahmed b. Adiyy ise onun *sika* ve Ahmed b. Hanbel de onun çok hata eden birisi olduğunu ifade ederler. Ebû Mushîr (ö. 218/833) ise bir yerde onun *hâfız* ve *sika* olduğunu, başka bir yerde onun bazen yalancılardan *tedlis* yaptığını söyler.³⁸⁶ Zehebî, Velid hakkında Buhârî ve Müslim'in onun rivâyetleriyle ihticac ettiklerini ve onun *münker* olan hadislerini ayıkladıklarını söyler. Ayrıca Zehebî onu *imâm*, Şam'ın âlimi, *hâfız* ve *sika* olarak nitelendirip bazen onun *tedlis* yaptığını ifade edip Velid'in *haddesena* kelimesiyle rivâyet ederse *huccet* olduğunu söyler.³⁸⁷ İbn Hacer ise onun *sika* olduğunu fakat çok *tedlis* yaptığını aktarır.³⁸⁸

Hadisi Veki' b. Cerrah'tan nakleden **Yahya b. Cafer** b. A'yun el-Ezdî el-Barikî Ebû Zekeriyya el-Buhârî el-Bîkendî'dir. Hicrî 243 yılında vefat etmiştir. İbn Uyeyne, Vekî' ve bir grup râvîden

³⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 20/160-176.

³⁷⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 10/242-255.

³⁸⁰ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/404.

³⁸¹ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/1043.

³⁸² Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 18/99-103.

³⁸³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 9/516-517.

³⁸⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/357.

³⁸⁵ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1848.

³⁸⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 31/86-99.

³⁸⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 9/211-221.

³⁸⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/650.

hadis almıştır. Buhârî, Oğlu Hüseyin b. Yahya ve başkaları ondan hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.³⁸⁹ İbn Hibbân *es-Sikat* adlı eserinde onu sikalardan saymıştır.³⁹⁰ Zehebî onun *imâm, hâfız, hucet* ve Maverau'n-Nehir'in muhaddisi olduğunu söyler.³⁹¹ İbn Hacer *et-Takrîb* adlı eserinde onun *sika* olduğunu belirtir.³⁹²

Hadisi Velid b. Müslim'den nakleden **Züheyr b. Harb** b. Şeddad el-Hereşî Ebû Heyseme en-Nesâî'dir. Hicrî 234 yılında vefat etmiştir. Cerîr, Huşeym, İbn Uyeyne, Yahya el-Kattân, bu tabaka ve onlardan sonra gelen râvîlerden hadis almıştır. Buhârî, Müslim, Ebû Davûd, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce, Oğlu Ebûbekir ile Bekiyy b. Mahled, İbn Ebî Dünya, Ebû Ya'la ve birçok kişi ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.³⁹³ Yahya b. Ma'în onun *sika*; Ebû Hâtim onun *sadûk*; Nesâî onun *sika-me'mûn*; Ebûbekir el-Hatîb ise onun *sika, sebt, hâfız ve mutkin* olduğunu belirtmişlerdir.³⁹⁴ Zehebî onun *hâfız ve hucet* olduğunu kabul eder.³⁹⁵ İbn Hacer ise onun *sika-sebt* olduğunu söyler.³⁹⁶

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ini tahkik eden Şuayb Arnavût ve Adil Mürşid'e göre Müsned'de geçen iki rivâyetin de Buhari ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir.³⁹⁷ Her ne kadar râvîlerden Velid b. Müslim hakkında bazı hadis âlimleri tarafından tedlis yapıldığı söylene de genel olarak âlimlerin çoğu onun *sika* olduğunu söylerler. Diğer ricâllerle alakalı cerhi gerektirecek herhangi bir kusur bulunmamaktadır. Geri kalan rivâyetler de Buhârî ve Müslimde geçmektedir. Et-Tebrîzî *Mişkâtü'l-Mesâbih* adlı eserinde bu rivâyetin *Muttefekun aleyh* (sıhhati üzerinde ittifak edilmiş) olduğunu söyler.³⁹⁸ Bu eserlerde geçen rivâyetlerin genelinin sahih olduğunu daha önce belirtmiştik.

İkinci Rivâyet ve İsnad Tahlili

قَالَ يُوسُفُ بْنُ مَاهِكٍ قَالَ إِنِّي عِنْدَ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا إِذْ جَاءَهَا عِرَاقِيٌّ فَقَالَ أَيُّ الْكُفْنِ خَيْرٌ قَالَتْ وَيَحَاكَ وَمَا بَصُرُكَ قَالَ يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ أَرَيْتَنِي مُصْحَفَكَ قَالَتْ لِمَ قَالَ لَعَلِّي أَوْلَفُ الْقُرْآنَ عَلَيْهِ فَإِنَّهُ يُقْرَأُ غَيْرَ مُؤَلَّفٍ قَالَتْ وَمَا بَصُرُكَ أَيُّهُ قَرَأْتَ قَبْلَ أَنْ نَزَلَ أَوَّلَ مَا نَزَلَ مِنْهُ سُورَةٌ مِنَ الْمُفْصَلِ فِيهَا ذِكْرُ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ حَتَّى إِذَا ثَابَ النَّاسُ إِلَى الْإِسْلَامِ نَزَلَ الْحَلَالُ وَالْحَرَامُ وَلَوْ نَزَلَ

³⁸⁹ Hüseyinî, *et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere*, 3/1866.

³⁹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 31/254-256.

³⁹¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 12/100-101.

³⁹² İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/ 656.

³⁹³ Hüseyinî, *et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere*, 1/519.

³⁹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 9/402-406; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11/489-492.

³⁹⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11/489-492.

³⁹⁶ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/183.

³⁹⁷ Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, 22/193- 23/384.

³⁹⁸ Velîyyüddîn el-Hatîb *et-Tebrîzî, Mişkâtü'l-mesâbih*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1985), 3/1628.

أَوَّلَ شَيْءٍ لَا تَشْرَبُوا الْخَمْرَ لَقَالُوا لَا نَدْعُ الْخَمْرَ أَبَدًا وَلَوْ نَزَلَ لَا تَزُنُّوا لَقَالُوا لَا نَدْعُ الزِّنَا أَبَدًا لَقَدْ نَزَلَ بِمَكَّةَ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِنِّي لَجَارِيَةٌ أَلْعَبُ { بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَذْهَى وَأَمْرٌ } وَمَا نَزَلَتْ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَالنِّسَاءِ إِلَّا وَأَنَا عِنْدَهُ قَالَ فَأَخْرَجَتْ لَهُ الْمُضْحَفَ فَأَمَلَتْ عَلَيْهِ آيَةَ السُّورِ

Yûsuf b. Mâhek haber verip şöyle dedi: “Ben Mü'minlerin annesi Hz. Aîşe 'nin yanında idim. Derken onun yanına Irak'lı bir kimse çıkageldi de: ‘Kefenin hangisi daha hayırlıdır?’ dedi. Hz. Aîşe : ‘Yazık sana! Sana hangi şey zarar verebilir ki?’ dedi. Bu sefer o Iraklı zât: ‘Ey mü'minlerin annesi, bana kendi Mushaf'ını göster.’ dedi. Hz. Aîşe : ‘Niçin?’ diye sordu. O zât: ‘Ben ümit ederim ki, Kur'ân'ı senin Mushaf'ına göre te'lif ederim. Çünkü Kur'ân te'lif edilmemiş halde okunuyor.’ dedi. Hz. Aîşe: ‘Diğer sûrenin kıraatinden evvel Kur'ân'ın hangi sûresini okumuş olsan sana ne zarar verir ki? Kur'ân'dan ilk nazil olan Mufasssal'dan, içinde cennet ve ateş zikrolunan bir sûredir. Nihâyet insanlar İslâm'a girdiklerinde helâl ve haram nazil oldu. Şâyet ilk evvel ‘Şarab içmeyin.’ yasağı inseydi, insanlar elbette, ‘Biz ebediyyen şarâbı bırakmayız.’ derlerdi. Ve şâyet yine ilk evvel ‘Zina etmeyin.’ yasağı inmiş olsaydı, insanlar muhakkak, ‘Biz zinayı ebediyyen bırakmayız.’ diyeceklerdi. Yeminle söylüyorum ki, ben henüz oyun oynayan bir kız çocuğu iken Mekke'de Hz. Muhammed'e (s.a.v): ‘Daha doğrusu onlara va'd olunan asil vakit, o saattir. O saat daha belâlî ve daha acıdır.’ (Kamer, 54/46) inmiştir. Bakara ile Nisâ Sûreleri ancak ben Hz. Peygamber'in yanındayken inmişlerdir” dedi.

Râvî dedi ki: Bundan sonra Hz. Aîşe, o Irak'lı için Mushaf'ı sakladığı yerden çıkardı ve o şahsa sûrelerin âyetlerini imlâ ettirip yazdırdı.³⁹⁹

Söz konusu rivayet şu isnadlarla aktarılmıştır:

1. Buhârî< İbrahim b. Musa< Hişâm b. Yusuf< İbn Cureyc< Yusuf b. Mâhek<Hz. Aîşe.⁴⁰⁰
2. Nesâî< Yusuf b. Sa'id< Haccâc< İbn Cureyc< Yusuf b. Mâhik< Hz. Aîşe.⁴⁰¹
3. Beyhakî< Ebû Abdullah el-Hâfız< İbrahim b. Ziyâd< Muhammed b. İshâk< Abdurrahman b. Bişr< Abdurrezâk< İbn Necîh< Ata< Yusuf b. Mâhik< Hz. Aîşe.⁴⁰²

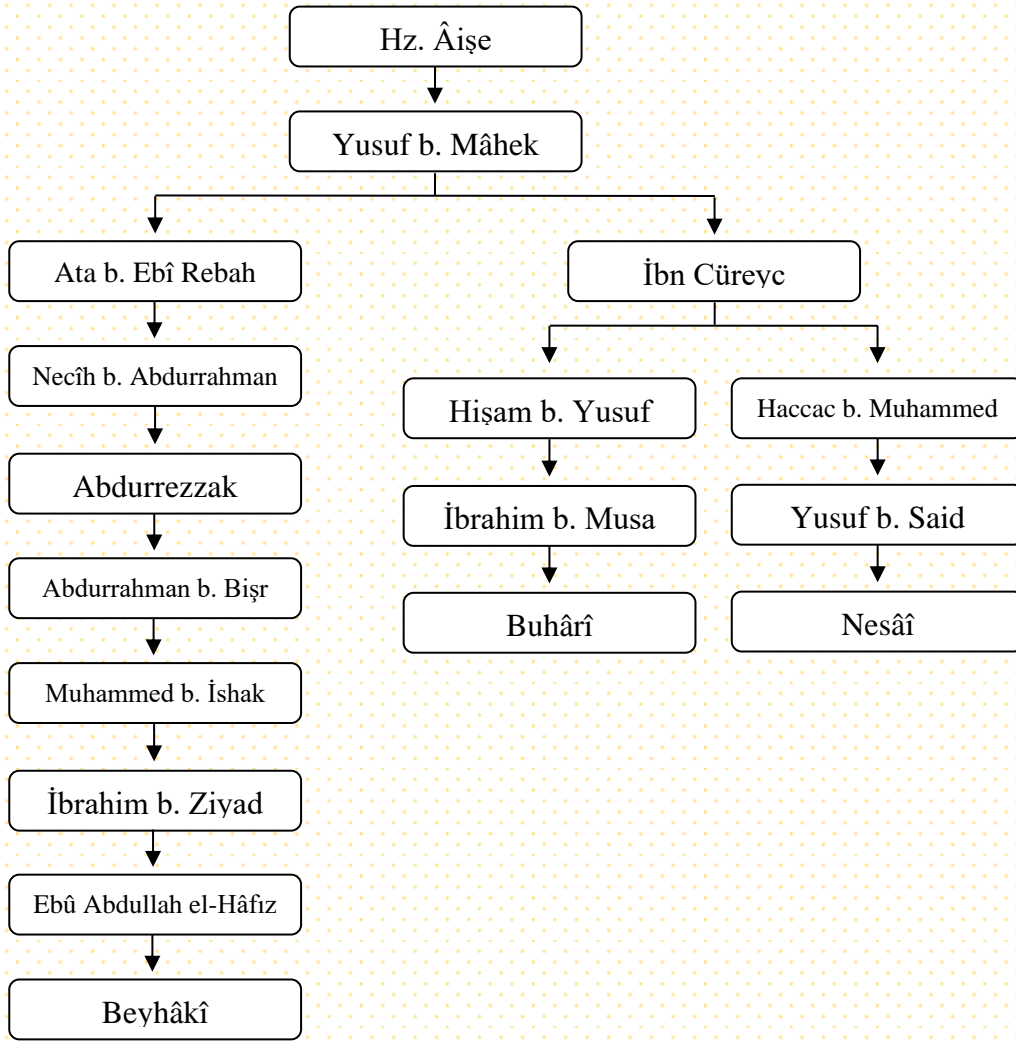
³⁹⁹ Buhârî, “Fezâilu'l-Kur'an”, 6.

⁴⁰⁰ Buhârî, “Fezailu'l-Kur'an”, 2.

⁴⁰¹ Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, thk. Hasan Abdulmun'im Şelebî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 7/245-246 (Hadis No: 7933); 10/283-284.

⁴⁰² Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, thk. Muhammed Saîd Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000), 2/432.

Bu hadisin isnad şeması şu şekilde gösterilebilir:

Bu hadisi Buhârî, Nesâî ve Beyhakî gibi hadis imâmları tarafından rivâyet edilmiştir. Daha önce hakkında bilgi verilen râvîleri zikretmeyip, geri kalanları incelemeye çalışalım.

Hadisi Hz. Âişe'den nakleden **Yusuf b. Mâhek** b. Buhzâz el-Fârisî el-Mekkî'dir. Hicrî 110 yılında vefat etmiştir. Babası Mâhek ile İbn Abbas, Ebû Hureyre, Âişe, Hafsa, Ümmü Seleme ve birkaç sahâbiden hadis almıştır. Atâ b. Ebî Rebâh, Humeyd et-Tavîl ve başkaları ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.⁴⁰³ Yahya b. Ma'în ve Nesâî onun *sika*; İbn Harrâş onun *sika-adl* olduğunu söylerler. İbn Hibbân onu *es-Sikât* adlı eserinde sikalardan saymıştır.⁴⁰⁴ İbn Hacer ise onun *sika* olduğunu söyler.⁴⁰⁵

⁴⁰³ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1943.

⁴⁰⁴ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'î'r-ricâl, 32/451-454; İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, 4/459-460.

⁴⁰⁵ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/684.

Hadisi Atâ b. Ebî Rebâh'tan nakleden **Necîh b. Abdurrahman** es-Sindî Ebû Ma'ser el-Medenî'dir. Hicrî 170 yılında vefat etmiştir. Saîd b. Müseyyeb, Nafi', Muhammed b. Ka'b ve bir grup râvîden hadis almıştır. Oğlu Muhammed ile Sevrî, İbn Mehdî ve birkaç kişi ondan hadis rivâyet etmiştir.⁴⁰⁶ Yahya b. Sa'id ondan hadis rivâyet etmez, onun zayıf bir râvî olduğunu belirtir. Abdurrahman b. Mehdi, Ebû Ma'ser'in *ma'rûf*⁴⁰⁷ ve *münker* hadis rivâyet ettiğini söyler. Ahmed b. Hanbel ise "Benim yanımda onun hadisleri muztaribtir⁴⁰⁸ ve isnadı yoktur. Ama ben onun hadislerini yazarım ve i'tibâr⁴⁰⁹ ederim." der. Başka bir yerde ise Ahmed b. Hanbel onun *sadûk* olduğunu ve rivâyet ettiği hadislerinin isnadının sağlam olmadığını belirtir. Yahya b. Ma'in ise onun hadiste *leyse bi şey*, *leyse bi'l-kaviyy*, *zayıf* ve ondan sadece *rikâk*⁴¹⁰ hadisleri yazılacağını ifade eder. Buhârî ise onun rivâyet ettiği hadislerin *münker* olduğunu söyler. Ebû Davûd ve Nesâi onun *zayıf* olduğunu belirtirler.⁴¹¹ Zehebî ise onu *imâm* ve *muhaddis* olarak kabul eder.⁴¹² İbn Hacer ise onun *zayıf* olduğunu ve ömrünün sonuna doğru *ihtilât*⁴¹³ ettiğini belirtir.⁴¹⁴ Ayrıca ricâl kitaplarında Atâ'dan rivâyet ettiğine dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

Hadisi İbn Cüreyc'ten nakleden **Hişâm b. Yusuf** es-San'ânî Ebû Abdurrahman el-Ebnâvî'dir. Hicrî 197 yılında vefat etmiştir. İbn Cüreyc, Ma'mer ve bir grup râvîden hadis almıştır. Şafii, Ahmed b. Hanbel, İbnî Medînî, Yahya, İshâk ve başkaları ondan hadis almıştır.⁴¹⁵ Yahya b. Ma'in

⁴⁰⁶ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1760.

⁴⁰⁷ Ma'rûf (المعروف): 1. Za'îf bir râvî ile za'îf olsun sika olsun, ondan daha iyi durumda olan bir râvînin birbirine aykırı bir şekilde rivâyet ettikleri hadislerden, daha iyi durumda olan râvînin rivâyet ettiği hadis. Bu durumda za'îf râvînin rivâyet hadise münker hadis denir. 2. Sahih veya hasen hadis. 3. Cerh ve ta'dil yönünden durumu bilinen ve kendisinden birden fazla râvînin rivâyette bulunmuş olduğu kimse. 4. İki den fazla hadis rivâyetiyle tanınan kimse (Hanefî âlimlerin ıstılahı). (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 171-172).

⁴⁰⁸ Muztarib (المضطرب): Birbirlerine zıt oldukları halde birini diğerine tercih imkânı bulunmayan hadislerden her biri. Muztarib hadis ekseriya za'îf hadislerdendir. Bununla beraber, bilhassa seneddeki ıztırablarda birbirine zıt rivâyetlerdeki râvîlerin hepsinin sika olması gibi bazı durumlarda, makbûl hadis de olabilmektedir. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 242).

⁴⁰⁹ İ'tibâr (الاعتبار): Hadisin aynısının veya benzerinin başka yollardan rivâyet edilip edilmediğini ortaya çıkarmak için araştırma yapmak, hadisin başka sebedini araştırmak. Bu araştırma işi, daha ziyade, za'îf bir hadisi, benzerini bularak kuvvetlendirmek maksadıyla yapılır. Ancak bu da kuvvetlendirilmeye elverişli olup fazla za'îf olmayan hadisler için mümkündür. Her za'îf hadis için bu araştırma yapılmaz. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 143-144).

⁴¹⁰ Rikâk (رقاق): Zühde, ahirete yönelmeye, iyiliğe teşvik etmeye, kötülüklerden sakındırmaya dair hadisler. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 255).

⁴¹¹ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 29/322-331; Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 7/ 435-441.

⁴¹² Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 7/435-441.

⁴¹³ İhtilât (الاختلاط): Yaşlanma, aniden bir felaketle karşılaşma gibi sebeplerle hâfıza bozukluğuna uğramak. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 130).

⁴¹⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/620.

⁴¹⁵ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1813.

onun *la be'se bih, zâbit, esbet* ve *sika* olduğunu belirtir. El-İclî onun *sika*; Ebû Zur'a onun *mutkin*; Ebû Hâtim ise onun *sika-mutkin* olduğunu söylerler. İbn Hibbân onu *es-Sikât* adlı eserinde sikalardan saymıştır.⁴¹⁶ Zehebî onun *imâm, sebt, fakih* ve *mutkin* olduğunu ifade eder.⁴¹⁷ İbn Hacer ise onun *sika* olduğunu söyler.⁴¹⁸

Hadisi İbn Cüreyc'ten nakleden diğer râvî **Haccâc b. Muhammed** el- Missîsî Ebû Muhammed el-A'ver'dir. Hicrî 206 yılında vefat etmiştir. İbn Cüreyc, İbn Ebî Zi'b, Yunus b. Ebî İshâk, Şu'be ve bir grup râvîden hadis almıştır. Ahmed, Yahya, Harun el-Hemmâl ve birçok kişi ondan hadis rivâyet etmiştir.⁴¹⁹ Ahmed b. Hanbel, ve Yahya b. Ma'in onun *esbet*; Ali b. El-Medînî ve Nesâî onun *sika*; Muhammed b. Sa'd ise onun *sika* ve *sadûk* olduğunu söylerler.⁴²⁰ İbn Cüreyc'ten işitildiğine göre Haccâc'ın *mutkin* olduğu söylenmiştir. Zehebî onu *imâm, huccet* ve *hâfız* olarak nitelendirir.⁴²¹ İbn Hacer ise onun *sika-sebt* olduğunu ancak ömrünün sonuna doğru *ihtilât* ettiğini söyler.⁴²²

Hadisi Hişâm b. Yusuf'tan nakleden **İbrahim b. Musa** b. Yezîd b. Zâzân et-Temîmî Ebû İshâk er-Râzî'dir. Hicrî 220 yılından sonra vefat etmiştir. Abdolvâris, Ebî'l-Ahves, İsa b. Yunus ve başka râvîlerden hadis almıştır. Buhârî, Müslim, Ebû Davûd, Ebû Hâtim, Ebû Zur'a, Zuhlî ve bir grup râvî ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.⁴²³ Ebû Zur'a onun *mutkin* olduğunu söyler. Ebû Hâtim ve Nesâî ise onun *sika* olduğunu belirtirler.⁴²⁴ Zehebî onu büyük *hâfız* olarak nitelendirir.⁴²⁵ İbn Hacer ise onun *sika-hâfız*⁴²⁶ olduğunu söyler.⁴²⁷

Hadisi Haccâc b. Muhammed'den nakleden **Yusuf b. Saîd** b. Musellem Ebû Ya'kub el-Missîsî'dir. H. 266 yılında vefat etmiştir. Haccâc b. Muhammed, Ebî Nuaym ve başka râvîlerden hadis almıştır. Nesâî ondan hadis rivâyet etmiştir.⁴²⁸ Nesâî onun *sika-hâfız*; Abdurrahman b. Ebî Hâtim onun *sadûk* ve *sika* olduğunu söylerler. İbn Hibbân *es-Sikât* adlı eserinde onu sikalardan

⁴¹⁶ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 30/265-269.

⁴¹⁷ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 9/580-583.

⁴¹⁸ İbn Hacer, Takrîbü't-Tehzîb, 2/637.

⁴¹⁹ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 1/294-295.

⁴²⁰ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 5/451-457.

⁴²¹ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 9/447-450.

⁴²² İbn Hacer, Takrîbü't-Tehzîb, 1/107.

⁴²³ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 1/38.

⁴²⁴ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 2/219-221; Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 11/140-143.

⁴²⁵ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 11/140-143.

⁴²⁶ Sika-Hâfız (النقطة الحافظ): İbn Hacer'e göre (Takrîbü't-Tehzîb, teki sıralamasında) üçüncü sırada bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis delil olarak alınır. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 278).

⁴²⁷ İbn Hacer, Takrîbü't-Tehzîb, 1/34.

⁴²⁸ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1941.

saymıştır.⁴²⁹ Zehebî ise onun *imâm, hâfız ve huccet* olduğunu belirtir.⁴³⁰ İbn Hacer onun *sika-hâfız* olduğunu söyler.⁴³¹

Hadisi Abdurrezzâk'tan nakleden **Abdurrahman b. Bişr** b. Hakem b. Habîb b. Mihrân el-Abdî Ebû Muhammed en-Nisâbûrî'dir. Hicrî 260 yılında vefat etmiştir. İbn Uyeyne, Yahya el-Kattân ve birkaç râvîden hadis almıştır. Buhârî, Müslim, Ebû Davûd, İbn Mâce, İbn Huzeyme ve başka râvîler ondan hadis rivâyet etmiştir.⁴³² Salih b. Muhammed el-Esedî onun *sadûk* ve Ebû Abdillâh el-Hâkim onun *âlim* olduğunu söylerler. İbn Hibbân *es-Sikât* adlı eserinde onu sikalardan saymıştır.⁴³³ Zehebî ise onun *muhaddis, hâfız, sika* ve *imâm* olduğunu belirtir.⁴³⁴ İbn Hacer onu *sika* olduğunu kabul eder.⁴³⁵

Abdurrahman b. Bişr'den rivâyet eden Muhammed b. İşhâk'ın künyesi belirtilmediğinden dolayı rical kitaplarında bu isimle iki kişi olduğunu tespit ettik. Hangisinin olduğunu kesin bir şekilde tespit edemediğimizden dolayı iki kişinin cerh ve ta'dilini yapmayı uygun bulduk.

Muhammed b. İşhâk es-Sakâfi daha önce hakkında bilgi verildiğinden dolayı tekrar bahsedilme ihtiyacı duyulmamıştır.

Hadisi Abdurrahman b. Bişr'den nakleden **Muhammed b. İşhâk** b. Huzeyme b. Muğire Ebûbekir en-Nîsâbûrî'dir. Hicrî 321 yılında vefat etmiştir. Darekutnî onun *imâm* ve *sebt* olduğunu söyler. Zehebî ise onun *hâfız, huccet, fakîh, şeyhu'l-islam* ve *imâm* olduğunu belirtir.⁴³⁶

Rivâyette yer alan Muhammed b. İşhâk ile Ebû Abdullâh el-Hâfız arasında bulunan **İbrahim b. Ziyâd** hakkında yapılan araştırmaya göre ne ismine ne de ona ait herhangi bir bilgiye ulaşılmıştır. Bundan dolayı zikri geçen râvî, cerh ve ta'dil açasından değerlendirmeye tabi tutulmamış ve mechûl olarak kalmıştır.

Hadisi İbrahim b. Ziyâd'dan nakleden **Muhammed b. Abdullah** b. Muhammed b. Hamdeveyh b. Nuaym Hâkim Ebû Abdillâh en-Nisâbûrî'dir. Hicrî 405 yılında vefat etmiştir. *El-Müstedrek ale's-Sahihayn* adlı eserin yazarıdır. Abdullah b. Muhammed el-Herevî onun hadiste *sika* ve kötü bir *Râfizi* olduğunu söyler. Zehebî ise onun *Râfizi* olmadığını belki *şii* olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Zehebî onun *imâm, hâfız, allâme* ve *şeyhu'l-muhaddisin* olduğunu söyler.⁴³⁷ İbn Hacer'in ifade

⁴²⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, 32/430-432.

⁴³⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, XII, 622-623.

⁴³¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/683.

⁴³² Hüseyinî, *et-Tezkira fi ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere*, 2/975.

⁴³³ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, 16/545-548.

⁴³⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 12/340-344.

⁴³⁵ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/331.

⁴³⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 14/365-383.

⁴³⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 17/162-177.

ettiğine göre; bazı âlimlerin Hâkim'in ömrünün sonunda değiştiği ve kendisinde gaflet hali meydana geldiğini söyler. Bazı âlimler ise onun *kezzâb*⁴³⁸ olduğunu ifade ederler. Bu değerlendirmelere yer veren İbn Hacer, Hâkim'in kadir ve kıymeti yüce, onun *zayıf* olarak nitelendirilmekten çok daha büyük (yani zayıflıktan uzak) bir âlim olduğunu belirtir.⁴³⁹

Kanaatimizce Buhârî ve Nesâî'nin rivâyetinde bulunan râvîlerden İbn Cüreyc ve Beyhâkî'nin rivâyetinde yer alan râvîlerden Necih b. Abdurrahman'ın cerh edilmelerinden dolayı bu rivâyetlerin zayıf olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Beyhâkî'de geçen rivâyette Necih b. Abdurrahman'ın bu hadisi Atâ'dan aldığı tespit edilemediği için senette *inkitâ*⁴⁴⁰ (kopukluk) oluşmasına neden olmuştur. Bu ise rivâyetin zayıf olmasının gerekçesidir.

Genel bir değerlendirme için şunları söyleyebiliriz; Bu rivâyetler Cabir b. Abdullah ve Hz. Aîşe'den gelmektedir. Ele aldığımız 8 senedin 5'i sahih 3'ü zayıftır.

C. FATİHA SÛRESİ İLGİLİ RİVÂYET VE İSNAD TAHLİLİ

عَنْ أَبِي مَيْسَرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا بَرَزَ سَمِعَ مَنْ يُنَادِيهِ : يَا مُحَمَّدُ ، فَإِذَا سَمِعَ الصَّوْتِ انْطَلَقَ هَارِبًا ، فَأَتَى خَدِيجَةَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهَا ، فَقَالَ : يَا خَدِيجَةُ ، قَدْ خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ قَدْ خَالَطَ عَقْلِي شَيْءٌ ، إِنِّي إِذَا بَرَزْتُ أَسْمَعُ مَنْ يُنَادِي ، فَلَا أَرَى شَيْئًا ، فَأَنْطَلِقُ هَارِبًا ، فَإِذَا هُوَ عِنْدِي يُنَادِينِي ، فَقَالَتْ : مَا كَانَ اللَّهُ لِيُفْعَلَ بِكَ ذَلِكَ ، إِنَّكَ مَا عَلِمْتُ تَصُدُّقَ الْحَدِيثِ ، وَتُؤَدِّي الْأَمَانَةَ ، وَتَصِلُ الرَّحِمَ ، فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُفْعَلَ بِكَ ذَلِكَ .

فَأَسْرَتْ ذَلِكَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ ، وَكَانَ نَدِيمًا لَهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ ، فَأَخَذَ أَبُو بَكْرٍ بِيَدِهِ ، فَأَنْطَلَقَ بِهِ إِلَى وَرَقَةَ ، فَقَالَ : وَمَا ذَاكَ ؟ فَحَدَّثَهُ بِمَا حَدَّثَتْهُ خَدِيجَةُ ، فَأَتَى وَرَقَةَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ ، فَقَالَ وَرَقَةُ : هَلْ تَرَى شَيْئًا ؟ قَالَ : لَا ، وَلَكِنِّي إِذَا بَرَزْتُ سَمِعْتُ النَّدَاءَ ، فَلَا أَرَى شَيْئًا ، فَأَنْطَلِقُ هَارِبًا ، فَإِذَا هُوَ عِنْدِي ، قَالَ : فَلَا تَفْعَلْ ، فَإِذَا سَمِعْتَ النَّدَاءَ فَاتَّبِعْ حَتَّى تَسْمَعَ مَا يَقُولُ لَكَ .

فَلَمَّا بَرَزَ سَمِعَ النَّدَاءَ : يَا مُحَمَّدُ ، قَالَ : لَبَّيْكَ ، قَالَ : قُلْ : أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ، ثُمَّ قَالَ لَهُ : قُلْ : { الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ، الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ، مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ } حَتَّى فَرَّغَ مِنْ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ ، ثُمَّ أَتَى وَرَقَةَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ ، فَقَالَ لَهُ وَرَقَةُ : أَبَشِرْ ، ثُمَّ أَبَشِرْ ، ثُمَّ أَبَشِرْ ، فَإِنِّي أَشْهَدُ أَنَّكَ الرَّسُولُ الَّذِي بَشَّرَ بِهِ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ : { بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ } ، فَأَنَا أَشْهَدُ أَنَّكَ أَحْمَدُ ، وَأَنَا أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ ، وَلِيُوشِكُ أَنْ تُؤَمَّرَ بِالْقِتَالِ ، وَلِئِنْ أُمِرْتَ بِالْقِتَالِ وَأَنَا حَيٌّ لِأَقَاتِلَنَّ مَعَكَ ، فَمَاتَ وَرَقَةُ ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : رَأَيْتُ الْقَمَسَ فِي الْجَنَّةِ ، عَلَيْهِ ثِيَابٌ خَضْرَاءُ .

⁴³⁸ Kezzâb (الكذاب): 1. Cerhin, Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' ve Irâkî'ye göre birinci, Sehâvî'ye göre ikinci mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis hiçbir surette alınmaz. 2. Muteber bir yolla almadığı ve ezberlemediği hadisleri rivâyet eden, olur-olmaz herkesten hadis yazan kimse. Bu manada ilk devirlerde ve nadiren kullanılmıştır. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 150).

⁴³⁹ İbn Hacer el-Askalânî, Lisânü'l-Mîzân, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavvad (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2010), 5/236.

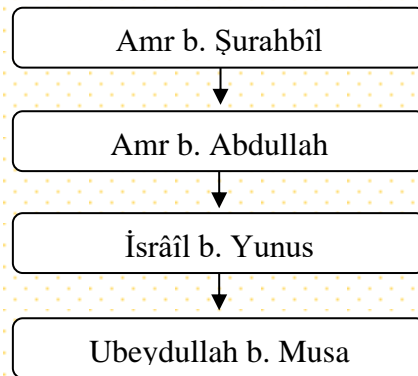
⁴⁴⁰ İnkıtâ (الانقطاع): 1. Senedde, nasıl olursa olsun, râvî düşmesi, râvî atlanması, senedin kopuk olması. 2. Senedde sahabeden sonra bir veya peşpeşe olmaksızın, birden fazla râvînin düşmesi. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 138).

Ebû Meysere'den rivâyet edildiğine göre “Hz. Peygamber dışarıya çıktığında ‘Ya Muhammed!’ diye kendisini çağırana bir ses duyardı. Bu sesi duyduğunda kaçarak oradan ayrılırdı. Hatice'nin yanına gelip, bu durumu ona anlattı. Ve dedi ki: ‘Ey Hatice aklımın karışmasından korkuyorum. Ben dışarı çıktığında beni çağırana işitiyor ama bir şey görmüyorum. Oradan koşarak ayrılıyorum fakat onu beni çağırarak yanımda buluyorum.’ dedi. Hatice dedi ki: ‘Allah bunu sana yapmaz. Çünkü sen bildiğime göre doğru sözlü, emanete riâyet eden ve akrabayı gözetensin. Allah aklının karışmasına müsaade etmez.’ Hatice bunu Ebûbekir'e gizlice söyledi. Ebûbekir, Cahiliyye devrinde onun arkadaşıydı. Ebûbekir, Hz. Peygamber'in elinden tutarak onu Varaka'nın yanına götürdü. Varaka, Ebûbekir'e ‘Ne oldu?’ diye sordu. Ebûbekir, Hatice'nin kendisine anlattığını Varaka'ya da anlattı. Hz. Peygamber, Varaka'ya gelip durumu anlattı. Varaka ‘Bir şey görüyor musun?’ diye sordu. Hz. Peygamber ‘Hayır! Ancak ben dışarı çıktığında çağırana işitiyorum. Bir şey görmüyorum. Koşarak oradan ayrıldığında onu yanımda buluyorum.’ dedi. Varaka ‘Böyle yapma! Çağırana işittiğinde sana ne diyeceğini işitinceye kadar yerinde bekle’ dedi. Peygamber dışarı çıkıp ‘Ya Muhammed!’ çağırana duydugunda kaçmayıp ‘Buyur!’ dedi. Melek ona ‘Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Ve yine şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve elçisidir.’ dedi ve Hz. Peygamber'e ‘Hamd, âlemlerin Rabbi, Rahman, Rahim, hesap ve ceza gününün maliki Allah'a mahsustur.’ ta ki Fatihayı bitirene kadar söylemesini emretti. Daha sonra Varaka'ya gelip durumu ona anlattı. Varaka ona ‘Sana müjdelersun! Sana müjdelersun! Sana müjdelersun! Ben şehadet ederim ki İsa'nın ‘Benden sonra ismi Ahmed olan bir elçi gelececece.’ (Saf, 61/6) diye müjdelediği elçisensin. Ben de şehadet ederim ki sen Ahmed'sin. Şehadet ederim ki sen Muhammed'sin. Şehadet ederim ki sen Allah'ın elçisinsin. Savaşla emrolunman yakındır. Ben hayatta iken savaşla emrolunursan senin yanında yer alarak savaşacağım.’ dedi. Varaka vefat etti Hz. Peygamber şöyle buyurdu. ‘Varaka'yı üzerinde yeşil elbise olduğu halde cennette gördüm.’” dedi.⁴⁴¹

Rivayetin senedi şöyledir:

1. İbn Ebî Şeybe< Ubeydullah< İsrâîl< Ebî İshâk< Ebî Meysere.⁴⁴²

Fatiha sûresiyle ilgili isnad, şema üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

⁴⁴¹ İbn Ebî Şeybe, Musannef, 7/330-331.

⁴⁴² İbni Ebî Şeybe, Musannef, 7/330-331.

Bu rivâyet sadece İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef* adlı eserinde geçmektedir. Daha önce hakkında bilgi verilen râvîleri zikretmeyip, geri kalan râvîleri incelemeye çalışalım.

Amr b. Şurahbîl el-Hemedânî Ebû Meysere el-Kûfî'dir. Hicrî 63 yılında vefat etmiştir. Ömer, Ali, İbn Mes'ud, Aîşe ve başka sahabilerden hadis almıştır. Ebû Vâil, Şa'bî, Mesrûk ve başka râvîlerde ondan hadis rivâyet etmiştir.⁴⁴³ İbn Hacer onun *sika* ve *âbid* birisi olduğunu söyler.⁴⁴⁴

Hadisi Amr b. Şurahbîl'den nakleden **Amr b. Abdullah** b. Ubeyd Ebû İshâk es-Sebî' el-Kûfî'dir. Hicrî 126 yılında vefat etmiştir. Ali, Câbir b. Semure, Zeyd b. Erkam, Bera, Enes, İbn Ömer, İbn Abbas ve birçok sahabe ve tabiînden hadis almıştır. İki Oğlu Yusuf ve Yunus ile Şu'be, Süfyâneyn, Şerik, A'meş ve birçok kişi ondan hadis rivâyet etmiştir.⁴⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Ma'în, Nesâî, Ahmed b. Abdullah el-İclî ve Ebû Hâtim onun *sika* olduğunu söylerler.⁴⁴⁶ Zehebî ise onun *hâfiz*, *âlim*, *muhaddis* ve tabiînin büyüklerinden birisi olduğunu söyler.⁴⁴⁷ İbn Hacer onun *sika* olduğunu ancak ömrünün sonuna doğru *ihtilat* ettiğini kabul eder.⁴⁴⁸

Hadisi Amr b. Abdullah'tan nakleden **İsrâîl b. Yunus** b. Ebû İshâk el-Hemedânî Ebû Yusuf el-Kûfî'dir. Hicrî 160 yılında vefat etmiştir. Dedesi Ebû İshâk ile Ziyad b. Alaka, Abdulmelik b. Umeyr, Simâk, Mansûr ve birçok kişiden hadis almıştır. Yahya b. Âdem, Veki', Firyâbî, İbn Mehdî ve birçok râvî ondan hadis almıştır.⁴⁴⁹ Ahmed b. Hanbel onun *sika*, *leyyin*⁴⁵⁰ ve *esbet*; Yahya b. Ma'în onun *sika* ve *esbet*; el-İclî onun *sika*; Ebû Hâtim onun *sika*, *sadûk* ve *mutkin*; Yakup b. Şeybe onun *leyyin*, *sadûk* ve *leyse bi'l-kaviyy* olduğunu söylerler. Ali b. El-Medîni ise onun *zayıf* olduğunu belirtir.⁴⁵¹ Zehebî ise "Ali b. El-Medîni'nin hocası Yahya b. Saîd'in izinden gidip onun *zayıf* olduğunu belirtir, *hâlbuki o sikadır ve sebt olması Süfyân ya da Şu'be'nin ki gibi değildir.*" der. Ayrıca Zehebî onun *imâm*, *hâfiz* ve *huccet* olduğunu belirtir.⁴⁵² İbn Hacer onun *sika* olduğunu ve hakkındaki iddiaların ise delilsiz olduğunu söyler.⁴⁵³

⁴⁴³ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/1270.

⁴⁴⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/441.

⁴⁴⁵ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere,, 2/1274.

⁴⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 12/102-113.

⁴⁴⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 5/392-402.

⁴⁴⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/442.

⁴⁴⁹ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 1/104.

⁴⁵⁰ *Leyyin* (الين): Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, Irâkî ve Sehâvî'ye göre *Leyse bi-Umde* manasındadır. *Leyse bi-Umde* ise Cerhin, Irâkî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i'tibâr* için alınır. (Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 164).

⁴⁵¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 2/515-522; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 7/355-361.

⁴⁵² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 7/355-361.

⁴⁵³ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/47.

Hadisi İsrâîl b. Yunus'tan nakleden **Ubeydullah b. Musa** b. Bâzâm Ebî'l-Muhtâr el-Absî Ebû Muhammed el-Kûfî'dir. Hicrî 213 yılında vefat etmiştir. Şu'be, Süfyâneyn, İsrâîl b. Yunus ve bir grup râvîden hadis almıştır. Buhârî, Ahmed, Yahya, İshâk, Zühlî ve bir grup râvî ondan hadis rivâyet etmiştir.⁴⁵⁴ Yahya b. Ma'în ve Abdullah el-İclî onun *sika*; Ebû Hâtim onun *sika*, *sadûk* ve *hasenu'l-hadis*⁴⁵⁵ olduğunu söylerler. Ebû Dâvud onun Şiî ve ondan hadis rivâyetinin caiz olduğunu belirtir. Ahmed b. Hanbel ise onun *ihtilat* yaptığını, kendi aklından söz uydurup hadis diye rivâyet ettiğini söyler.⁴⁵⁶ Zehebî ise onun *imâm*, *hâfız* ve *âbid* olduğunu söyler.⁴⁵⁷ İbn Hacer onun *sika* olduğunu ancak *teşeyyu'* fikrine sahip olduğunu belirtir.⁴⁵⁸

Yaptığımız araştırmaya göre, tek senedinin ele aldığımız Fatiha sûresi rivâyetindeki râvîler cerh ve ta'dil açısından sikadır. Bu rivâyet Amr b. Şurahbil adlı tabiînde sonlandığı için maktû'dur.

D. BESMELE İLE İLGİLİ RİVÂYET VE İSNAD TAHLİLİ

عَنْ عِكْرَمَةَ وَالْحَسَنِ قَالَا: أَوَّلُ مَا نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ {بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ} فَهُوَ أَوَّلُ مَا نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ بِمَكَّةَ وَأَوَّلُ سُورَةٍ
{أَفْرَأُ بِاسْمِ رَبِّكَ}

İkrime ve Hasan şöyle rivâyet ettiler: “Kur'an'dan ilk inen besmeledir. Bu Mekke'de Kur'an'dan ilk inendir. Sûre olarak ilk inen Alak sûresidir” dedi.⁴⁵⁹

Rivayetin senedi şu şekildedir:

1.Ebû'l-Hasan el-Vâhidî< Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Mukrî< Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Curcanî< Nasr b. Muhammed el-Hâfız< Muhammed b. Mahled< Muhammed b. İshâk< Yakub ed-Devrekî< Ahmed b. Nasr b. Ziyad< Ali b. Hüseyin b. Vâkîd< Babası< Yezîd en-Nahvî< İkrime ve Hasan.⁴⁶⁰

Bu hadisin isnad şeması şekilde gösterilebilir:

⁴⁵⁴ Hüseyinî, et-Tezkira fi ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/1108.

⁴⁵⁵ Hasenu'l-Hadis (الحسن الحديث): Ta'dilini Irâkî'ye göre 4, Sehâvî'ye göre 6. mertebede bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i'tibâr* için alınır. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 112-113).

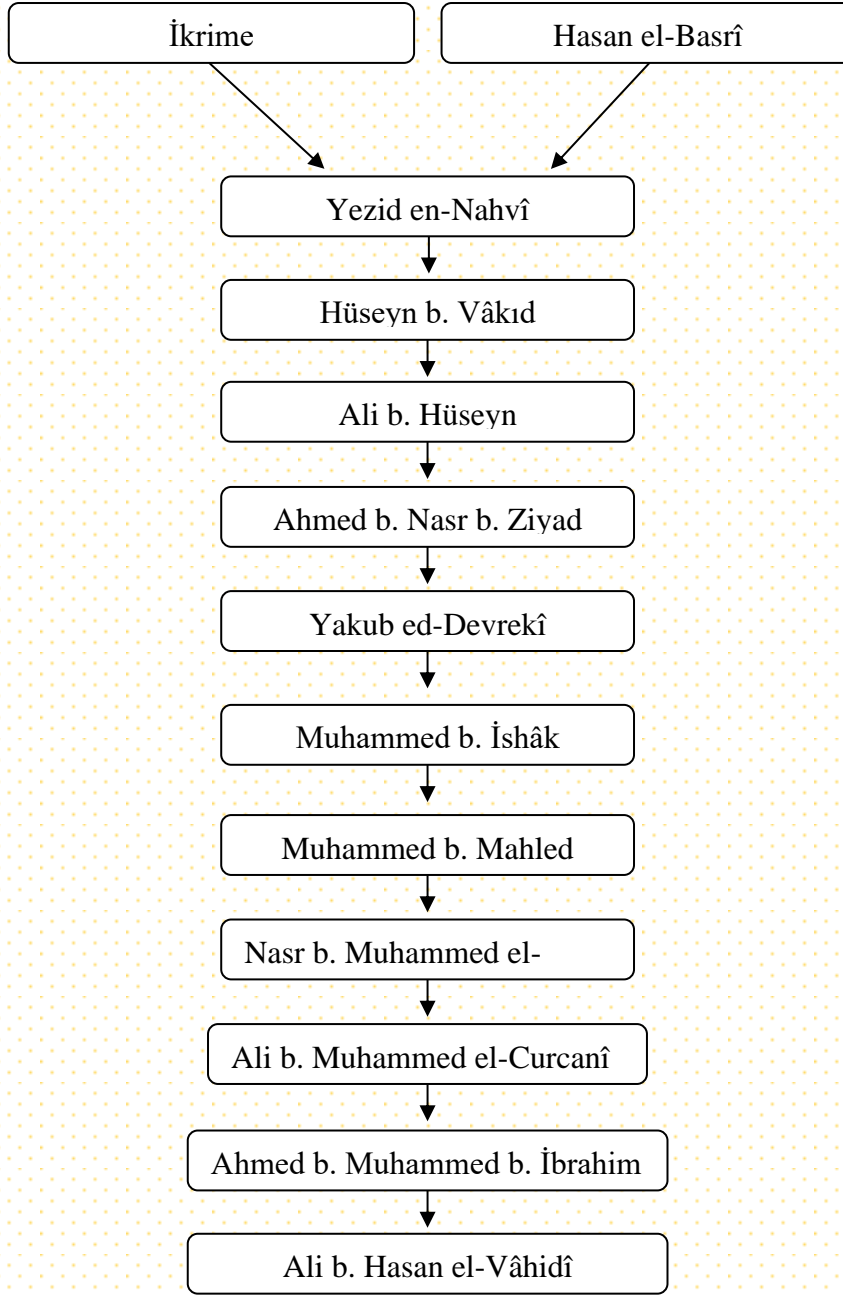
⁴⁵⁶ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl, 19/164-170.

⁴⁵⁷ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 9/553-557.

⁴⁵⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/381.

⁴⁵⁹ Ebû'l-Hasan Alî b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2010), 9.

⁴⁶⁰ Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 9.

Bu rivâyeti, hadis kitaplarında bulamadığımız için Vahidî'nin *Esbabu'n-Nüzul* adlı eserinden aldık. Daha önce hakkında bilgi verilen râvîleri zikretmeyip, geri kalanları incelemeye çalışalım.

Hasan b. Ebî'l-Hasan Yesâr Ebû Saîd el-Basrî'dir. Hicrî 110 yılında vefat etmiştir. Tabiîlerin büyüklerindedir. Osman, Ali, Ebû Musa, Ma'kil b. Yesâr, Ebî Bekrete, Cundeb b. Abdillâh, Semure, Ebû Hureyre, Enes ve birçok sahâbi ve tabiînden hadis almıştır. Katâde, Eyyûb, İbn Avn, Halid el-Hezzâ, Hişâm b. Hasan, Yunus b. Ubeyd, Cerir b. Hazm ve birçok râvî ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.⁴⁶¹ Muhammed b. Sa'd onun *âlim, fakîh, sika, huccet, me'mûn, leyse bi hucce* ve

⁴⁶¹ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütubi'l-aşere, 1/317-318.

mürsel hadisleri rivâyet eden biri olduğunu söyler.⁴⁶² İbn Hacer ise onun *sika*, *fakîh*, faziletli ve meşhur olduğunu ayrıca çokça *mürsel* hadis rivâyet ettiğini ve çok *tedlis* yapan birisi olduğunu kabul eder.⁴⁶³

İkrime el-Kuraşî el-Haşimî Ebû Abdullah el-Medenî'dir. Hicrî 105 yılında vefat etmiştir. İbn Abbas'ın azatlı kölesidir. İbn Abbas, Ali, Hasan, Câbir, İbn Ömer, Aîşe ve birçok sahabi ve tabîinden hadis almıştır. Ebû Hanife, Şa'bi, Zührî, Katâde, Ebî'l-Asım ve birçok kişi ondan hadis rivâyet etmiştir.⁴⁶⁴ el-İclî, Nesâî, Ebû Hâtim ve Yahya b. Ma'în onun *sika*; Ahmed b. Hanbel onun hadislerinin *muztarîb* olduğunu, onun hakkında ihtilaf edildiğini ve halinin tam olarak bilinmediğini söyler. İbn Ebî Zi'b (ö. 159/776) onun *sika* olmadığını, başka bir seferde onun *sika* olduğunu söyler. Ali b. Abdullah b. Abbas, İkrime'nin babasından rivâyet etmediği hadisi ondan rivâyet etmiş gibi gösterdiğini, Abdullah b. Abbas'a yalan isnad ettiğini söyler. Muhammed b. Sirin (ö. 110/729) ve Yahya b. Saîd onun *kezzâb* olduğunu söylerler. Ahmed b. Adıyy onun *la be'se bih* olduğunu ifade eder. Saîd b. Cubeyr (ö. 95/713), İkrime'nin kendisinden daha âlim olduğunu söyler. İkrime kendisine yalan isnad edenler hakkında şöyle der; "Yüzüme karşı bir şey söyleyemiyorlar, arkamdan beni yalanlıyorlar." dedi.⁴⁶⁵ Zehebî onun *allâme* ve *hâfız* olduğunu söyler.⁴⁶⁶ İbn Hacer ise onun *sika-sebt* olduğunu kabul eder.⁴⁶⁷

Hadisi Hasan ve İkrime'den nakleden **Yezîd b. Ebî Saîd** en-Nahvî Ebû'l-Hasan el-Kuraşî el-Mervezî'dir. Hicrî 131 yılında vefat etmiştir. İkrime ve Mücâhid'ten hadis almıştır. Hüseyin b. Vâkıd ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.⁴⁶⁸ Yahya b. Ma'în, Ebû Zur'a, Nesâî ve Ebû Davûd onun *sika* olduğunu söylerler. Ebû Hâtim ise onun *sâlihü'l-hadîs* olduğunu belirtir. İbn Hibbân onu *es-Sikât* adlı eserinde zikreder ve onun *sika* ve *mutkin* olduğunu ifade eder.⁴⁶⁹ Darekutnî ise onun *sika* olduğunu söyler.⁴⁷⁰ İbn Hacer onun *sika* ve *âbid* olduğunu kabul eder.⁴⁷¹

Hadisi Yezîd b. Ebî Saîd'den nakleden **Hüseyin b. Vâkıd** el-Kuraşî Ebû Abdullah el-Mervezî'dir. Hicrî 157 yılında vefat etmiştir. Abdullah b. Bureyde, Amr b. Dînâr, Ebû'z-Zübeyr ve birkaç râvîden hadis almıştır. Oğulları Ali ve Ala ile A'meş, Zeyd b. Hubâb ve başka râvîlerde ondan

⁴⁶² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 5/563-588.

⁴⁶³ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/115.

⁴⁶⁴ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/1183.

⁴⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 20/264-293.

⁴⁶⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 5/12-36.

⁴⁶⁷ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/408.

⁴⁶⁸ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1908.

⁴⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 32/143-144.

⁴⁷⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/414-415.

⁴⁷¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/672.

hadis rivâyet etmiştir.⁴⁷² Ahmed b. Hanbel, Ebû Zur'a ve Nesâî onun *la be'se bih* olduğunu söylerler. Yahya b. Ma'în onun *sika* olduğunu belirtir.⁴⁷³ Ahmed b. Hanbel onun rivâyet ettiği bazı hadislerin *münker* olduğunu söyler. Zehebî ise örnek vererek onun rivâyet ettiği hadislerin *münker* olmadığını belirtir. Ayrıca Zehebî onu *imâm* olarak nitelendirir.⁴⁷⁴ İbn Hacer ise onun *sika* olduğunu fakat *evham*'ı (*vehm*) olan birisi olduğunu söyler.⁴⁷⁵

Hadisi Hüseyin b. Vâkîd'den nakleden **Ali b. Hüseyin** b. Vâkîd el-Kuraşî Ebû'l-Hasan el-Mervezî'dir. Hicrî 211 yılında vefat etmiştir. Babası Hüseyin ile İbn Mübârek ve bir grup râvîden hadis almıştır. İshak b. Rahûveyh, Mahmud b. Ğeylan ve başka râvîler ondan hadis rivâyet etmiştir.⁴⁷⁶ Ebû Hâtim onun *zaîfu'l-hadis* olduğunu söyler. Nesâî ise onun *leyse bihi be's* olduğunu belirtir. İbn Hibbân *es-Sikât* adlı eserinde onu sikalardan saymıştır.⁴⁷⁷ Zehebî onu *imâm*, *muhaddis* ve *sadûk* olarak nitelendirir.⁴⁷⁸ İbn Hacer ise onun *sadûk* fakat bazen *vehm* eden birisi olduğunu belirtir.⁴⁷⁹

Hadisi Ali b. Hüseyin'den nakleden **Ahmed b. Nasr** b. Ziyad el-Kuraşî Ebû Abdillâh en-Nisâbûrî el-Mukrî'dir. Hicrî 245 yılında vefat etmiştir. Ahmed b. Seyyâr el-Mervezî onun *sika* olduğunu söyler. Hâkim ise onun kendi zamanındaki Ehl-i hadisin fakîhi olduğunu belirtir.⁴⁸⁰ Zehebî onun *imâm*, *müftî*, *zahid* ve *şeyh* olduğunu belirtir. Zehebî ayrıca onun *sika* ve *me'mûn* olduğunu söyler.⁴⁸¹ Ebû Ahmed el-Ferrâ (?) onun *sika* ve *me'mûn* olduğunu söyler. Nesâî onu *sika* olarak kabul eder. Halilî (?) ise onun *sika* olmasında ittifak edildiğini belirtir. İbn Hibbân *es-Sikât* adlı eserinde onu sikalardan saymıştır.⁴⁸² İbn Hacer ise onun *sika*, *fakîh* ve *hâfız* olduğunu söyler.⁴⁸³

Ricâl kitaplarına baktığımız zaman Ahmed b. Nasr b. Ziyâd'ın Ali b. Hüseyin b. Vâkîd'dan hadis almadığını ve Ebû Yusuf ed-Devrekî'nin de Ali b. Nasr'dan hadis rivâyet etmediğini gördük. Yaptığımız araştırmalar sonucunda Ahmed b. Nasr b. Ziyâd'ın değil Ahmed b. Nasr b. Mâlik el-Mervezî el-Bağdâdî'nin Ali b. Hüseyin b. Vâkîd'dan hadis aldığını ve Ebû Yusuf ed-Devrekî'nin de ondan hadis rivâyet ettiğini gördük.⁴⁸⁴

⁴⁷² Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 1/345.

⁴⁷³ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 6/491-495.

⁴⁷⁴ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 7/104-105.

⁴⁷⁵ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/126.

⁴⁷⁶ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 2/1193.

⁴⁷⁷ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 20/406-408.

⁴⁷⁸ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 10/211-212.

⁴⁷⁹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/412.

⁴⁸⁰ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 1/498-503.

⁴⁸¹ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 12/239.

⁴⁸² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/ 49.

⁴⁸³ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/22.

⁴⁸⁴ Bkz, Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 1/505-514.

Hadisi Ahmed b. Nasr'den nakleden **Yakub b. İbrahim** b. Kesir el-Abdî el-Kaysî Ebû Yusuf ed-Devrekî'dir. Hicrî 252 yılında vefat etmiştir. Huşeym, İbn Uyeyne, Ebû Asım ve birçok kişiden hadis almıştır. Buhârî, Müslim, Abdullah b. Ahmed, Tirmizi, Ebû Davûd, İbn Mâce, Nesâî, Kardeşi Ahmed ve birçok râvî ondan hadis rivâyet etmiştir.⁴⁸⁵ Ebû Hâtım onun *sadûk*; Nesâî onun *sika* olduğunu söylerler. İbn Hibbân *es-Sikât* adlı eserinde onu sikalardan saymıştır. Ebûbekir el-Hatîb ise onun *sika*, *hâfiz* ve *mutkin* olduğunu belirtir.⁴⁸⁶ Zehebî ise onun *hâfiz*, *imâm* ve *huccet* olduğunu söyler.⁴⁸⁷ İbn Hacer onun *sika* olduğunu kabul eder.⁴⁸⁸

Hadisi Yakub b. İbrahim'den nakleden **Muhammed b. İshâk** b. Cafer Ebû Bekr es-Sâğânî'dir. Hicrî 270 yılında vefat etmiştir. Ebû Asım, Ebû Nuaym, Ebû Mushîr, İbn Ma'în ve birçok kişiden hadis almıştır. Müslim, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Ebû Davûd, İbn Mâce, Nesâî, Hafs b. Ömer ed-Dûrî, İbn Sâid, Ebû Avane ve başkaları ondan hadis rivâyet etmiştir.⁴⁸⁹ Abdurrahman b. Ebî Hâtım onun *sebt* ve *sadûk*; Nesâî onun *la be'se bih* ve *sika*; İbn Harrâş onun *sika* ve *me'mûn*, Darekutnî onun *sika* ve *sika*'dan daha üstün olduğunu söylerler. İbn Hibbân *es-Sikât* adlı eserinde onu sikalardan saymıştır. Hatîb onun *esbet* ve *mutkin* olduğunu belirtir.⁴⁹⁰ Zehebî ise onun *imâm*, *hâfiz* ve *huccet* olduğunu ifade eder.⁴⁹¹ İbn Hacer onun *sika-sebt* olduğunu kabul eder.⁴⁹²

Hadisi Muhammed b. İshâk'tan nakleden **Muhammed b. Mahled** b. Hafs el-Bağdadî Ebû Abdillah el-Attâr'dır. Hicrî 331 yılında vefat etmiştir. Darekutnî onun *sika* ve *me'mûn* olduğunu söyler. Zehebî ise onun *imâm*, *hâfiz* ve *sika* olduğunu belirtir.⁴⁹³

Hadisi Muhammed b. Mahled'den nakleden **Nasr b. Ebî Nasr** Muhammed b. Ahmed b. Yakub et-Tûsî Ebû'l-Fadl el-Attâr'dır. Hicrî 383 yılında vefat etmiştir. Zehebî onun *imâm* ve *hâfiz* olduğunu belirtir. Hâkim onun Horasan'da hadis âlimlerinin ileri gelenlerinden, dinine bağlı, zahid ve sehâ olduğunu söyler.⁴⁹⁴ İbnü'l-İmâd (ö. 1089/1679) *Şezeratu'z-Zeheb* adlı eserinde onun *sika* olduğunu ifade eder.⁴⁹⁵

⁴⁸⁵ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1929.

⁴⁸⁶ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 32/311-314.

⁴⁸⁷ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 12/141-144.

⁴⁸⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/679.

⁴⁸⁹ Hüseyinî, et-Tezkira fî ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere, 3/1472.

⁴⁹⁰ Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl, 24/396-399.

⁴⁹¹ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 12/592-594.

⁴⁹² İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 2/50.

⁴⁹³ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 15/256-258.

⁴⁹⁴ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 17/6-8.

⁴⁹⁵ Şihâbüddîn Abdülhay b. Ahmed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2012), 3/230.

Hadisi Nasr b. Ebû Nasr'den nakleden **Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed** el-Curcanî el-Hennâti'dir. Hicrî 420 yılında vefat ettiği tahmin ediliyor. Zehebî *Siyer*'inde sadece adı hakkında bilgi vermektedir.⁴⁹⁶

Hadisi Ali b. Muhammed'den nakleden **Ahmed b. Muhammed** b. İbrahim el-Mukrî Ebû İshâk es-Sa'lebî en-Nisâbûrî'dir. Hicrî 427 yılında vefat etmiştir. *Tefsiru's-Sa'lebî* diye meşhur olan tefsirin yazarıdır. Zehebî onu *hâfız, allâme, sâdik* ve *müvessik (sika)* olarak nitelendirir.⁴⁹⁷ Abdulğâfir b. İsmail el-Farisî (ö. 529/1134) *Tarih-i Nisâbûr* adlı eserde Sa'lebî'nin *nakli sahih* ve *sika* olduğunu söyler.⁴⁹⁸

Bu rivâyette râvîler arasında Ahmed b. Nasr b. Ziyâd'ın Ali b. Hüseyin b. Vâkîd'dan hadis almadığını ve Ebû Yusuf ed-Devrekî'nin de Ali b. Nasr'dan hadis rivâyet etmediğini gördük. Bu da rivâyette *inkita'* (kopukluk) olduğunu gösterir ve rivâyetin zayıf olmasına sebep olur. Ayrıca bu rivâyet Hasan ve İkrime adlı tabîilerde bittiğinden dolayı *maktû'*dur.

⁴⁹⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 17/421.

⁴⁹⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 17/435-437.

⁴⁹⁸ Salâhaddîn Halîl b. Aybek es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ebû Abdullâh Celâl el-Asyûtî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2010), 6/106.

İKİNCİ BÖLÜM

İLK İNEN ÂYETLERLE İLGİLİ HADİS RİVÂYETLERİNİN METİN TAHLİLLERİ

Geçmişe dair bilgilerin sonraki nesillere intikalinde ön plana çıkan en önemli kavramlardan biri “haber” kavramıdır.⁴⁹⁹ İlk dönem kelim ve fıkıh usulü alimlerinin sıklıkla kullandığı bu ifade hadis ilminde ahâd formunda aktarılan hadisleri de kapsamaktadır. Bunların sonraki nesillere aktarımı yazılı kaynaklarda ahâd formunda olmuştur. Sözlü gelenekte bilgi ifade eden mütevâtir kavramı her ne kadar zaman zaman hadisler için kullanılıyor olsa da son dönemde yazılan akademik çalışmalarda bunun doğru bir kullanım olmadığı ifade edilmektedir. Geriye tek bir seçenek kalmaktadır ki o da günümüze ulaşan hadislerin tamamını ahâd haber formunda olduklarıdır. Mütevâtir alakalı en önemli hususlardan biri de kaynağının (senedinin) araştırma ve inceleme kapsamına dahil edilmemesidir.⁵⁰⁰ Dolayısıyla çalışmamızın kapsamını konuyla alakalı ahâd formunda aktarılan ve senedlerde aktarılan ravilerin inceleme konusu olabilen hadislerdir.

Hadisler, râvî zinciri olarak da isimlendirebileceğimiz isnad ile mesaj kısmını oluşturan metinden teşekkül etmektedir. Klasik hadis usulü kaynaklarında, Hz. Peygamber’den rivâyet edilen hadislerin tespitine yönelik yaklaşımlarda metinden daha ziyade hadisin sened açısından yapılan kritiği yer almaktadır. Hadiste sözün kimler aracılığıyla geldiği kuşkusuz çok önemlidir. Bu kişilerde olabilecek zihinsel, ahlaki, itikadi bozukluklar ile dînî yaşantıdaki derin kusurlar, vahyin mübelliği olan Hz. Peygamber’in sözlerinin sonraki nesillere doğru aktarılıp aktarılmadığının tespitini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle klasik usul kitaplarında râvîler hadisleri büyük bir titizlikle incelemiş, hadisin iki yönünden birincisi olan isnad kritiği başarıyla gerçekleştirmiştir. Metin eleştirisi, isnad kritiği kadar öne çıkmasa da bu, onun göz ardı edildiği ve yahut tümünden terk edildiği anlamına gelmemelidir. Erken dönem hadis edebiyatında kayda alınışın öneminden dolayı rivâyetlerin kimler aracılığıyla geldiği büyük bir önem arz ettiğinden metin tenkidinden ziyade isnad kritiği öne çıkmıştır. Bu da ilk dönemler için anlaşılır bir durumdur. Daha sonraki dönemlerde ise metin eleştirisinin öne çıkması ve daha fazla üzerinde durulması gereken bir husus olmalıydı. Bu konu hakkında yakın döneme kadar arzulanabilir çalışmaların yapıldığını söylemek oldukça güçtür. Geçtiğimiz yüzyılın başından bu yana konu hakkında yapılan yoğun çalışmalarla birlikte hadislerin metin tenkidinin yapılmaya başlandığını ve sistematik bir yöne doğru gittiğini görmekteyiz.

⁴⁹⁹ Detaylı bilgi için ayrıca bkz. Abdulvasıf Eraslan, Mu’tezile’de Haber Teorisi (Kâdî Abdülcebbar Örneği) (Ankara: İlâhiyât Yay., 2020), 49; Abdulvasıf Eraslan, Basrâ Mu’tezile’sinin Son Dönem Temsilcisi Kâdî Abdülcebbar’a Göre Âhâd Haber, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 11/3 (25), 1157.

⁵⁰⁰ Bkz. Abdulvasıf Eraslan, Kâdî Abdülcebbar’da Mütevâtir Teorisi, Kader, 17:2, 2019, ss. 437-473.

A. RİVÂYETLERİN KEYFİYETİ

Hadislerdeki rivâyet keyfiyeti denilince, herhangi bir hadisin Hz. Peygamber'den rivâyet edilirken lafızların aynen veya aynı anlama gelen farklı kelimelerle ifade edilmiş şekli kastedilmektedir. Şâyet hadis, hiçbir değişikliğe uğramadan kelimesi kelimesine aynen rivâyet edilirse bu lâfzî rivâyet olmaktadır. Eğer hadis, kısmen veya tamamen değişik lafızlarla nakledilirse bu tür rivâyet şekline mana rivâyeti denmektedir. Mana ile rivâyette, değişik ifadeler çok defa müteradif kelimelerden meydana gelmektedir. Mana ile rivâyetin caiz olmadığını savunanlar olsa da âlimlerin büyük çoğunluğu bunu caiz görmektedirler. Ancak mana ile rivâyette râvînin, nakledilen kelimelerin anlam ve maksadını ve bu anlamları bozacak halleri iyi bilen birisi olması gerekmektedir.⁵⁰¹ Hadisler mana ile rivâyet edilirken, hadislerin kendi bütünlüğü içerisinde anlama etki etmeyen lafız farklılıkları olabilmekte ve bu normal karşılanmaktadır.⁵⁰²

İlk inen âyetlerle ilgili hadislerin rivâyet keyfiyeti açısından ele alındığında, metinleri birbirinden farklı şekillerde tezahür etmesi dolayısıyla bunların lafzi değil mana ile rivâyet edildiğini göstermektedir. Aynı konuda farklı rivâyet şekilleri söz konusu olduğunda bu durum, çoğunlukla râvîden kaynaklanmaktadır. Özellikle râvîlerin zabtındaki gevşeklik, çoğunlukla metindeki lafız farklılıklarına neden olmaktadır. Aynı konuyla ilgili hadis metinlerindeki farklı kelimeler müstensih hataları ve daha başka nedenlerde sebep olmaktadır. Farklılıklara değinirken anlamı aynı olan ya da benzer manada olan kelimelerden bahsetmeyeceğiz. Daha çok farklı olanlarını ele alacağız. Bizde bu farklı olan rivâyetleri, her birini ayrı ayrı değerlendirmeye çalışacağız.

Alak sûresinin Birinci rivâyetine baktığımız zaman beş farklı tarik bulmaktayız. Bunlar Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i, Buhârî'nin ve Müslim'in *Sahih*'lerinde geçmektedirler. Ahmed b. Hanbel, Müslim ve Buhârî'nin farklı bir rivâyetinde الرُّؤْيَا الصَّادِقَةَ (sadık rüya) geçerken diğer bir rivâyette ise الرُّؤْيَا الصَّالِحَةَ (salih rüya) şeklinde geçmektedir. Ahmed b. Hanbel ve Müslim'de كان يأتي (Hirâ mağarasına gelmek) Buhârî de ise bir rivâyette كان يخلو بغار حراء (Hirâ mağarasında halvete çekilirdi) diğer rivâyette يَلْحَقُ بِغَارِ حِرَاءَ (Hirâ mağarasına gitmek) şeklinde geçer. Ahmed b. Hanbel, Müslim ve Buhârî'nin farklı bir rivâyetinde فَجِئَهُ الْحَقُّ (hak hemen geldi) Buhârî'nin farklı bir rivâyetinde جَاءَهُ الْحَقُّ (ona hak geldi) şeklinde geçmektedir. Ahmed b. Hanbel de فَيَتَحَنَّنُ kelimesinin açıklaması وَهُوَ التَّعَبُّدُ اللَّيَالِي دَوَاتِ الْعَدَدِ gelirken Buhârî ve Müslim de ise وَهُوَ التَّعَبُّدُ şeklinde

⁵⁰¹ Mana ile rivâyet hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Nûreddîn İtr, Menhecü'n-nakd fî 'ulûmi'l-hadîs (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1979), 227-230.

⁵⁰² Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: İsmail Lütü Çakan, Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları (İstanbul: İFAV Yayınları, 2010), 93-174.

belirtilir. İbn Hacer وَهُوَ التَّعْبُدُ kelimesinin hadise Zührî tarafından derc edildiğini belirtir.⁵⁰³ Ahmed b. Hanbel ve Müslim ve Buhârî'nin farklı bir rivâyetinde تَزْجُفُ بَوَادِرُهُ (her yeri titrerdi) Buhârî'nin farklı bir rivâyetinde يَزْجُفُ فَوَادُهُ (kalbi titrerdi) geçer. Ahmed b. Hanbel ve Müslim ve Buhârî'nin farklı bir rivâyetinde الْعَرَبِيَّةُ (arapça) Buhârî'nin farklı bir rivâyetinde الْإِبْرَانِيَّةُ (İbranice) geçer. İbn Hacer bu farklılığın sahih olduğunu çünkü Varaka nasıl ki Arapça okuma ve yazmayı öğrendiği gibi İbranice okuma ve yazmayı da öğrendiğini söyler.⁵⁰⁴ وَفَتَرَ الْوَحْيَ kelimesinden sonrası gelen rivâyet sadece Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçmektedir. Şuayb Arnavût, Ahmed b. Hanbel'de geçen حَزَنَ رَسُولُ اللَّهِ حَتَّى kelimelerinden sonra gelen cümleler de Zührî'nin eklemelerinden olduğunu söyler.⁵⁰⁵ Ahmed b. Hanbel ve Müslim ve Buhârî'nin farklı bir rivâyetinde عُودِي (düşmanlık) geçerken Buhârî'nin farklı bir rivâyetinde ise أُوذِي (eziyet) geçmektedir. Ayrıca rivâyet farklılıklarından birisi de bir rivâyette geçen kelimenin diğerinde geçmemesidir. Ahmed b. Hanbel ve Müslim'de geçen kelimeler ise وَتَضَدُّقُ الْحَدِيثِ (doğru konuşursun) أَبِيهَا (babasının kardeşi)'dir. وَفَتَرَ الْوَحْيَ (vahiy kesildi)'den sonrası sadece Ahmed b. Hanbel'de geçmektedir. Buhârî ve Müslim'de geçen kelimeler ise وَتَكْسِبُ الْمَغْدُومَ (elbisesi olmayanları giydirirsin) 'أَنْضِرَكَ نَضْرًا' وَفَتَرَ - وَفَتَرَ الْوَحْيَ kelimesinden sonrası Müslim'in metninde yoktur. Bütün bu farklılıklara baktığımızda - وَفَتَرَ الْوَحْيَ sonrası hariç- hadisin anlamını değiştirecek belirgin bir fark yoktur. Bu farklılıkların çoğu siyak-sibaktan kolayca anlaşılabilir.

Ayrıca Buhârî'de tefsir bölümünde geçen 96 numaralı hadis, vahiy sürecini uzunca anlatan önceki rivâyetlerin adeta kısa ve özetidir. Olayın sadece ilk inen âyetler bölümü alınmıştır. Rivâyet şu şekilde aktarılmıştır;

أَوَّلُ مَا بُدِئَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرُّؤْيَا الصَّالِحَةَ فَجَاءَهُ الْمَلَكُ فَقَالَ { أَقْرَأُ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ }

İbn Hacer bu kısaltmanın Yahya b. Bukeyr değil Buhârî tarafından yapıldığını belirtir.⁵⁰⁶

Alak sûresinin üçüncü rivâyeti Ebû Dâvud et-Tayalisi'nin *Müsned*'i ve Heysemi'nin *Buğ-yetu'l-Bâhis* adlı eserlerinde geçmektedir. Ebû Dâvud'da اِعْتَكَفَ (i'tikafa girdi) Heysemi'de ise نَزَرَ أَنْ يَعْتَكِفَ (i'tikafa girmeyi adadı), Ebû Dâvud'un *Müsned*'inde فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ (Resûlullah çıktı) Heysemi'de ise ثُمَّ رَأَى يَوْمًا (Peygamber bir gece çıktı) geçmektedir. Ebû Dâvud'un *Müsned*'inde ثُمَّ رَأَى يَوْمًا (sonra başka bir gün Cebraîl'i gördü) Heysemi'de ثُمَّ خَرَجْتُ مَرَّةً أُخْرَى (sonra bir daha çıktım)

⁵⁰³ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdülazîz b. Abdillâh b. Bâz (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000), 1/34.

⁵⁰⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/37.

⁵⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 43/114.

⁵⁰⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 9/744.

geçer. Ebû Dâvud'un *Müsned*'inde وَاحْتَبَسَ عَلَيَّ (O beni hapsetti) Heysemî'de ise فَأَبْطَأَ عَلَيَّ (O beni geciktirdi) geçer. Ebû Dâvud'un eserinde فَأَخْرَجَ مِنْهُ مَا شَاءَ اللَّهُ (Allah'ın dilediği şeyi çıkardı) Heysemî'nin *Buğyetu'l-Bâhis*'te ise اسْتَخْرَجَ مِنْهُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَسْتَخْرَجَ (Allah'ın çıkartmasını istediği şeyi çıkartmak istedi) geçmektedir. Ebû Dâvud'un *Müsned*'inde حَتَّى وَجَدْتُ مَسَّ الْخَاتِمِ (Mührün vurulduğunu hissettim) Heysemî'de ise وَجَدْتُ مَسَّ الْخَاتِمِ فِي قَلْبِي (Mührün vurulduğunu kalbimde hissettim)'dir. Sadece Heysemî'nin *Buğyetu'l-Bâhis* adlı eserinde geçen kelimeler فَجِئْتُ مَسْرَعًا حَتَّى دَخَلْتُ (Hızlıca Hatice'nin yanına geldim. Beni elbiseyle örttü. Hatice sordu; Ey İbn Abdillah sana ne oldu? Peygamber dedi ki; Selam senin üzerine olsun diye bir ses işittim. Bunun cin çarpması olduğunu zannettim), فَجِئْتُ مَسْرَعًا (hızlıca geldim), (يَارَايَ سَارِمًا) (Yarayı sarmak) kelimele-ridir. Sadece Ebû Dâvud'un *Müsned*'inde geçen kelimeler فَأَنْطَلَقَ يُرِيدُ أَهْلَهُ (Ailesinin yanına dönmek istedi), فَأَخَذَ بِحَلْقِي حَتَّى أَجْهَشْتُ بِالْبُكَاءِ (Boğazımdan tuttu. Ta ki hüngür hüngür ağladım)'dir. Bu rivâyetlerde farklılıklar çokça bulunmaktadır. Lakin bu farklılıklar olayı biraz daha detaylandırmaktan öteye geçmez. Genel itibariyle iki rivâyette de aynı olay anlatılıyor.

Alak sûresinin sekizinci rivâyeti İbn Ebî Şeybe, Fâkihî ve Hâkim'in eserlerinde geçmektedir. İbn Ebî Şeybe'de olayın ayrıntısına girmeden ilk inen âyetlerin ne olduğunu belirtiyor. Fâkihî ve Hâkim'de ise olayın nerede cereyan ettiğini ve nasıl olduğunu anlatmaktadır. O da şu şekilde geçer:

تَعَلَّمْنَا الْقُرْآنَ فِي هَذَا الْمَسْجِدِ - يَعْنِي مَسْجِدَ الْبَصْرَةِ - وَكُنَّا نَجْلِسُ حَلَقًا حَلَقًا، وَكَأَنَّمَا أَنْظُرُ إِلَيْهِ بَيْنَ ثَوْبَيْنِ أَيْضَيْنِ، وَعَنْهُ أَخَذْتُ هَذِهِ السُّورَةَ: {اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ} قَالَ: وَكَأَنَّهُ أَوَّلُ سُورَةٍ أَنْزَلَتْ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Ebî Recai'l-Utârîdî şöyle rivâyet etmektedir; "Ebû Musa el-Eş'arî, Basra mescidinde bize Kur'an'ı öğretiyordu. Biz halka şeklinde oturmuştuk. Sanki ben onu iki beyaz elbise içinde görüyorum. Ondan Alak sûresini öğrendim. Muhammed (s.a.v)'e indirilen ilk sûre Alak sûresidir" dedi. Bizim için önemli olan ilk inen âyetlerle ilgili olan bölümdür. Her ne kadar olayın anlatışı farklı olsa da rivâyet ve olay aynı yerde ve aynı şekilde geçmektedir. Sadece İbn Ebî Şeybe'deki rivâyet, özet şeklinde geçer. Bunun rivâyete herhangi bir etkisi yoktur.

Müddessir sûresi birinci rivâyeti Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim'in eserlerinde geçmektedir. Ahmed b. Hanbel'in bir rivâyetinde ve Müslim'de

يَبِينُ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ (yer ile gök arasında) geçmektedir. Ahmed b. Hanbel ve Müslim'de فَأَخَذْتَنِي رَجْفَةً شَدِيدَةً (beni şiddetli bir titreme aldı) Ahmed b. Hanbel'in diğer bir rivâyetinde فَجِئْتُ مِنْهُ (ondan korktum) geçer. Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim'de فَإِذَا هُوَ عَلَى الْعَرْشِ فِي الْهَوَاءِ (havada arşın üstünde) Buhârî'nin başka

bir rivâyetinde de فَرَأَيْتُ شَيْئًا (bir şey gördüm) geçmektedir. Bu farklılıklar olayın detayları hakkında bilgiler içermektedir. Hadiste anlamı çokça değiştirecek farklılıklar barındırmamaktadır.

Müddessir sûresi ikinci rivâyetini Buhârî, Nesâî ve Beyhâkî aktarmışlardır. Buhârî ve Nesâî de إِذْ جَاءَهَا عِرَاقِي (Ona Iraklı bir zat geldi) Beyhâkî’de ise إِذْ جَاءَهَا أَعْرَابِي (Ona Arâbî bir zat geldi) geçmektedir. Nesâî ve Beyhâkî de فَقَالَ أَيُّ الْكَفَنِ خَيْرٌ فَقَالَتْ وَيْحَكَ وَمَا يَضُرُّكَ (Iraklı zat “Kefenin hangisi daha hayırlıdır?” dedi. Âişe: “Yazık sana! Sana hangi şey zarar verebilir ki?” dedi.) geçmemektedir. Bu rivâyetler arasında genel manayı olumsuz bir şekilde değiştirecek bir farklılık söz konusu değildir.

B. KUR’AN’A UYGUNLUK

Hadis âlimleri, bir takım usul ve kaidelerle hadislere metin tenkidini uygulamışlardır. Bu kurallar da âlimden âlime değişiklik arz edebilmektedir. Birisinin kural olarak kabul ettiğini, başkası kabul etmeyebilmektedir. Ayrıca metin kritiği yapılırken sıralama yönü de farklı olabilmektedir. Bu tür farklılıklara deđinmeden⁵⁰⁷ hadisçilerin birçoğu tarafından kabul edilen Kur’an’a, sahih sünnete, akla ve tarihi gerçeklere uygunluk gibi ilkeler, ilk inen âyetlerle ilgili rivâyetlere tatbik edilip değerlendirilmeye çalışılacaktır.

İlk inen âyetlerle ilgili hadis metinleri ile Kur’an’ın temel ilkeleri ve âyetleri karşılaştırıldığında bir uygunluk veya çelişki arz edip etmediği anlaşılacaktır. Böyle bir karşılaştırma yapmamız mümkün gözükmemektedir. Elimizdeki rivâyetlerde ilk inen âyetlerin Fatıha sûresinin tamamı, Müddessir sûresi ile Alak sûresinin ilk âyetleri olduğu belirtilmektedir. Kur’an’ın hitap ettiği ilk muhatap çevresi Mekke’nin toplumsal, dini ve ahlaki dokusu göz önünde bulundurulduğunda bu üç suredeki âyetlerin hangisinin ilk inen âyetler olduğu büyük olasılıkla ortaya çıkacaktır. Şöyle ki; Mekke toplumu, Hz. İbrahim’in dininin bozulmuş, şirke bulaştırılmış bakiyesiyle dini hayatlarını sürdürüyorlardı. Dini anlamdaki en büyük bozukluk şirk inancı ile ahiret inancına yönelik tümünden inkârcı tutumlardır. Ahlaki anlamda ise her türlü yozlaşma toplumda mevcuttu. Dini gruplar açısından da çok az sayıda Hanif dinin mensubu ile müşrik kitle bulunmaktaydı. Yahudi ve Hristiyanlar ise Mekke toplumunda hemen hemen hiç yoktular.⁵⁰⁸ Bu veriler ışığında Fatıha suresinin son âyeti hariç ilk âyetlerinin Mekke’nin toplum, kültür ve dini dokusuna değinen ilk

⁵⁰⁷ Metin tenkidi konusunu ele alan birçok hadis âlimi bulunmaktadır. Bunlar arasında Musfir b. Gurmullâh ed-Dümeynî, Mekâyîsü nakdi mutûni’s-sünne (Riyad: y.y., 1984); Muhammed Tâhir el-Cevâbî, Cuhûdü’l-muhaddisîn fi nakdi metni’l-hadîsi’n-nebevi’s-şerîf (Tunus: Müessesetü Abdilkerîm b. Abdillâh, 1991), ilk akla gelenlerdir. Ayrıca hadiste metin tenkidi prensipleri için bkz. Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009), 427-662.

⁵⁰⁸ Ahmed Ğalûş, es-Sîretü’n-nebeviyye ve’d-da’ve fi’l-ahdi’l-Mekkî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2003), 50-55.

âyetler olması mümkündür. Fakat bu surenin son âyetinde المغضوب “kendilerine buğz edilen” ve الضالين “dalalette olanlar” şeklinde iki kitleden bahsedilmektedir. Sahih hadis kaynaklarına göre Hz. Peygamber’in bu iki kitleyi Yahudiler ve Hristiyanlar olarak tefsir ettiği belirtilmektedir.⁵⁰⁹ Risaletten önce ve risaletin ilk anında bu iki kitlenin varlığına ilişkin belirgin bir bilgiye sahip değiliz. İlk inen âyetlerde Mekke toplumunun kültürel ve toplumsal gruplar açısından yabancı olmayan kitlelerden bahsedilmiş olması belagat açısından en uygun olanıdır. Oysaki bu sûrenin son âyetinde Mekke toplumunda hiç ama hiç bulunmayan dini gruplar ve onların tutumlarını ima eden sözcükler kullanılmıştır. Bu ise ilk inen âyetlerde olmaması gereken bir husustur. Bütün bunların sonucunda Fatıha suresinin ilk inen âyetler olduğu görüşü zayıf kalmaktadır.

Müddessir suresinin ilk âyetlerinin inen ilk âyetler olduğuna dair rivâyetler göz önünde bulundurulduğunda bu görüşün de zayıf kaldığını düşünüyoruz. Çünkü ilgili rivâyetlerin tamamında Hz. Peygamber’in bir vahiy etkisi altına girdikten sonra, yaşadığı dehşet ve şaşkınlık nedeniyle evine girdiği, yatağına büründüğü anlatılmaktadır.⁵¹⁰ Bu âyetlerin de bu yaşananlardan sonra hem yaşananları hem de Hz. Peygamber’in neler yapması gerektiğini anlatmak için indiği hususu kaynaklarımızda geçmektedir. Hz. Peygamber’in bir dehşet ve şaşkınlık yaşayabilmesi ve âyetlerin de bundan bahsedebilmesi için öncesinde bir vahiy ilişkisinin yaşanması gerekmektedir. Bu nedenle Müddessir suresinin ilgili âyetlerinin daha önce yaşanan vahiy durumuyla alakalı bir atıf içermesinden dolayı, ilk inen âyetler olması bizce mümkün görünmemektedir. Bu değerlendirmemiz, ilgili rivâyetlerden çıkardığımız sonuçtur. Aynı âyetlerin fiziki örtünmeye bürünme olarak değil de peygamberlik misyonunu yüklenme olarak yorumlanması⁵¹¹ durumunda ise bunların inen ilk âyetler olması ihtimal dâhilinde görünmektedir. Kur’an açısından bunu zayıflatabilecek veya bununla çelişecek herhangi verinin olmadığı kanaatindeyiz.

Alak suresindeki âyetlerin insan türünün akıl boyutuna işaret eden “oku” sözcüğü ve ardından onun yaratılışı, yaradanına yapılan atıf ve bilginin en önemli taşıyıcısı olan kaleme ve bilgiye yaptığı vurgular insan açısından en temel noktalardır. Hz. Peygamber’e yapılan ilk vahiyde bunlardan bahsedilmiş olması vahyin insanla kurduğu ilk irtibat anında kaçınılmaz öğelerdir. Alak suresinin ilk âyetlerinin ilk inen âyetler olduğunu anlatan rivâyetler de göz önüne alındığında ilk inen âyetlerin bunlar olması diğer olasılıklar arasında güçlü veriler olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle biz ilgili tüm âyetlerin muhteva ve nüzul bağlantısı açısından değerlendirmesini yaptığımızda Alak suresindeki âyetlerin ilk inen âyetler olduğu kanaatindeyiz.

⁵⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/378-379; Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, el-Câmi’u’l-kebir (Sünenü’t-Tirmizî), thk. İzzeddîn Dallî - İmâd et-Tayyâr - Yâsir Hasan (Beirut: Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn, 2011), "Tefsîrü'l-Kur’ân", 2.

⁵¹⁰ Buhârî, “Tefsir”, 74.

⁵¹¹ Taberî, Camiu’l-Beyân, 14/155.

C. SAHİH SÜNNETE UYGUNLUK

Hadislerde metin tenkidi kriterleri uygulanırken müracaat edilen diğer bir prensip de o hadisin sünnetin genel ilkelerine ve diğer hadislere uygun olup olmadığını araştırmaktır. Söz konusu bu prensibi uygulamak için konumuzla ilgili ilk inen âyetlerin hadis metinlerini, Hz. Peygamber'den nakledilen sünnetin genel ilkeleri ve ilgili diğer hadislerle birlikte ele alıp karşılaştırma yapmamız gerekmektedir.

Rivâyetleri metin açasından karşılaştırdığımız zaman aralarında te'âruz (çelişki)⁵¹² olduğunu görürüz. Çünkü bütün rivayetlerin içeriği söz konusu rivayette bilgisi geçen ayetlerin ilk inen âyet olduğunu iddia edilmektedir.

Nevevî (ö. 676/1277), Müddessir sûresi –çalışmamızda zikredilen birinci rivâyet- ile ilgili ilk inen âyet olduğuna dair rivâyetleri zayıf ve hatta batıl görür. Doğrusunun Alak sûresinin -kesin bir şekilde- ilk inen âyetler olduğunu -birinci ile dokuzuncu hadisler arasındaki rivâyetler- ve Müddessir sûresinin ise “*fetretu'l-vahy*”den -rivâyetlerden anlaşılacağı üzere- sonra indiğini belirtir. Ayrıca rivâyetin birkaç yerinde Müddessir sûresinin ilk inen âyetler olmadığını aşikâr olduğunu, bunların da “*fetretu'l-vahy*”, “*Hirâ mağarasında gelen melek*” olduğunu ve ilk inen âyetlerin Alak sûresinin ilk âyetleri olduğunu ifade eder. Ayrıca Müddessir sûresi vahiy fetretinden sonra nazil olmuştur. Bazıları bunun Fatıha sûresi olduğunu iddia etse de bu rivâyetin çok açık bir şekilde batıl olduğunu belirtir.⁵¹³

Suyûtî *el-İtkân* adlı eserinde bu konuya temas eder ve rivâyetlerden bahsederken Alak sûresinin ilk inen âyet olduğunu belirtir. Müddessir sûresiyle ilgili rivâyetin ilk inen âyet olmadığına beş şekilde cevap verir. Bu cevaplar şunlardır:

1. Bu rivâyette “*ilk inen*” diye sorulmasının anlamı bir bütün olarak ilk inen sûre manasındadır. Yani Alak sûresinin tamamı nazil olmadan önce Müddessir sûresinin tamamı nazil olmuştur.

2. Câbir b. Abdullah'ın ilk inen âyetlerden kastı, “*fetretu'l-vahy*”den sonra ilk inen âyetlerdir. Bu rivâyet de birçok yerde şu şekilde geçmektedir;

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُحَدِّثُ عَنْ فِتْرَةِ الْوَحْيِ فَقَالَ فِي حَدِيثِهِ فَبَيْنَا أَنَا
أَمْشِي سَمِعْتُ صَوْتًا مِنَ السَّمَاءِ فَرَفَعْتُ رَأْسِي فَإِذَا الْمَلَكُ الَّذِي جَاءَنِي بِجِرَاءِ جَالِسٍ عَلَى كُرْسِيِّ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ فَجِئْتُ مِنْهُ

⁵¹² Te'âruz (التعارض): 1. Hadislerin mana ve hüküm bakımından birbirine veya diğer delillere zıt olması. 2. Bir râvî hakkında ilgili âlimlerin görüşlerinin, cerh ve ta'dillerinin birbiriyle çelişmesi, bir kısmı cerh ederken diğerlerinin ta'dil etmesi. (Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 312).

⁵¹³ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim, thk. Halîl Me'mûn Şihâ (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2000), 1/384.

رُعْبًا فَرَجَعْتُ فَقُلْتُ زَمَلُونِي زَمَلُونِي فَدَثَرُونِي فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ { يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ وَرَبِّكَ فَكَبِيرٌ إِلَى قَوْلِهِ وَالرُّجُزُ فَاهْبُزْ } قَبْلَ أَنْ تُفْرَضَ الصَّلَاةُ وَهِيَ الْأَوْتَانُ

Câbir b. Abdullah'tan şöyle rivâyet edilmiştir: Resûlullah (s.a.v) vahyin bir ara kesildiğini anlatırken söz arasında şöyle buyurdu:

“Ben yürümekte iken gökyüzünden bir ses işittim. Başımı kaldırıncaya bir de ne göreyim! Hirâ'da bana gelen meleklere! Yerle gök arasında bir kürsi üzerinde oturup duruyor. Ondaki çok korktum. Hemen (evime) dönerek: “Beni örtün, beni örtün!” dedim. Derhal beni sarı örttüler. Namaz farzedilmeden önce Allah Teâlâ şu âyetleri indirdi:

“Ey örtünüp bürünen! Kalk da uyar. Rabbini yücelt. Elbiseni temizle. Kötü şeyleri terket.” (Müddessir, 74/1-5)⁵¹⁴

3. Emir ve uyarma anlamında ilk inen âyetler Müddessir sûresindedir. Bazı âlimler ise Alak sûresinin Nübüvvet, Müddessir sûresinin ise Risalet için nazil olduğunu ifade eder.

4. Sebeb-i Nüzûla bağlı olarak ilk inen Müddessir Sûresidir. Sebeb-i nüzûlu Hz. Peygamber'in örtüye bürünmesidir. Alak sûresi ise sebeb-i nüzûlu olmaksızın nazil olmuştur. Bu dört şartı İbn Hacer (ö.852/1449) de *Fethu'l-Bârî* adlı eserinde zikreder.⁵¹⁵

5. Câbir b. Abdullah'ın Müddessir sûresinin ilk inen âyetler olduğunu söylemesi kendi içtihadıdır. Bu içtihadı Hz. Peygamber'den yaptığı rivâyetle yapmamaktadır. Bundan dolayı Hz. Aîşe'nin Alak sûresi ile ilgili rivâyeti Câbir'in rivâyetine mukaddem olması gerekir.⁵¹⁶

Zerkânî de (ö. 1122/1710) Nevevî gibi ilk inen âyetlerin Alak sûresinin ilk âyetleri olduğunu belirtmiştir. O, Câbir'in ilk inen âyetlerin Müddessir suresindeki ilgili âyetler olduğuna dair düşüncesini, ilk inen âyetlerin Alak suresindeki âyetler olduğuna dair rivâyetleri duymamış olabileceği ve bu nedenle Müddessir suresindeki âyetleri ilk inen âyetler olarak değerlendirmiş olabileceği şeklinde yorumlamaktadır. Câbir'in ilgili görüşünün herhangi bir nass'a dayanmadığı, bu nedenle yaygın kanaatin aksine olarak ifade ettiği içtihadının hatalı olduğu, konuya ilişkin rivâyetlerin nass olduğunu ve bu nassların onun içtihadına kesin olarak tercih edilmesi gerektiğini belirterek konunun değerlendirmesini yapmaktadır.⁵¹⁷

⁵¹⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/377-378; Abdurrezzâk, Musannef, 5/323-324; Buhârî, “*Bedu'l-Vahy*”, 4; “*Tefsir*”, 74; Müslim, “*İman*”, 161; Tirmizî, “*Tefsir*”, 70; Hâkim, el-Müstedrek ‘ale's-Şâhîhayn, 2/369.

⁵¹⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/683-684.

⁵¹⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'an, thk. Fevâz Ahmed Zemerlî (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2010), 73-76.

⁵¹⁷ Zerkânî, Menâhîlu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an, 79.

İlk inen âyetlerin Müddessir sûresi olduğuna ilişkin Hz. Aîşe 'den gelen rivâyete dair Suyûtî'nin değerlendirmesi farklı olup Alak rivâyetleriyle zıtlık oluşturmayacak şekildedir. Buna göre rivâyette geçen اول (ilk) kelimesinin başına من edatının takdir edilmesiyle sorun çözülür. Bu durumda hadiste ifade edilen anlam; ilk inen âyetler değil, vahyin kesintiye uğramasından sonra ilk inen âyetler veya sure olduğu şeklinde olacaktır. Bu srenin tamamı, Alak sresinin tamamı inmeden önce nazil olmuştur.⁵¹⁸

Bu rivâyetin farklı bir varyantında إِنَّمَا نَزَلَ أَوَّلَ مَا نَزَلَ مِنْهُ سُورَةٌ مِنَ الْمُفَصَّلِ (Kur'ân'dan ilk nazil olan Mufassal'dan bir süre) kelimesi yerine إِنَّمَا أَنْزَلَ مِنْهُ سُورَةٌ مِنَ الْمُفَصَّلِ (Mufassal'dan bir süre indirilmiştir)⁵¹⁹ geçmektedir.

Besmelenin ilk inen âyet olduğu rivâyetine gelince Suyûtî, her nazil olan srenin başında zaten bismelenin bulunması gerektiğini belirtir. Doğal olarak ilk inen âyet besmeledir. Bu rivâyeti, ilk nazil olan âyet olarak itibar edilecek müstakil bir görüş saymıyor.⁵²⁰

Zemahşerî (. 538/1144) *el-Keşşâf* adlı eserinde, İbn Abbas ve Mücahid'e göre ilk nazil olan surenin Alak suresi olduğunu belirtir ve bunun aynı zamanda kendi kabul ettiği görüş olduğunu da söyler. Fakat müfessirlerin çoğunluğunun görüşüne göre de bunun Fatiha sresi olduğunun kaydını düşer.⁵²¹ İbn Hacer ise âlimlerin çoğunluğuna göre ilk nazil olan srenin Alak sresi olduğunu belirtir ve Zemahşerî'nin *müfessirlerin çoğunluğu* ifadesinin -Alak sresi görüşüne nazaran- çok az anlamında olduğunu söyler.⁵²² Ayrıca Fatiha sresinin nerede nazil olduğu hakkında ihtilaflar bulunmaktadır. İbn Abbas, Katâde, Refi've başka âlimler Fatiha'nın Mekke'de nazil olduğunu söylerler. Eb Hureyre, Mücâhid, Atâ b. Yesâr, Zührî ve diğer âlimler de Fatiha sresinin Medine'de nazil olduğunu ifade ederler.⁵²³ Eb'l-Leys es-Semerkindî de tefsirinde bu srenin bir bölümü Mekke'de geri kalanı Medine'de nazil olduğu olabileceğini hakkında bir görüşün olduğunu bildirmektedir.⁵²⁴

⁵¹⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 80; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 10/48.

⁵¹⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, 3/352.

⁵²⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 80; Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulmi'l-Kur'an*, 97.

⁵²¹ Cârullah Mahmd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haķâ'iki ğavâmiği't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķâvîl fi vuchi't-te'vîl*, thk. Halil Me'mn şîhâ (Beyrut: Dâru'l-Ma'riفة, 2009), 1212.

⁵²² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 9/ 732.

⁵²³ Eb Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aķkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 1/177.

⁵²⁴ Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkindî, *Baħru'l-'ulm*, thk. Ali Muhammed Muavvad - Âdil Ahmed Abdlmevcd - Zekeriyya Abdlmećid en-Ntî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 1/78.

Alak sûresi ile ilgili geçen rivâyetlerden birisi de Hz. Aîşe 'den gelen üçüncü rivâyet diye ele aldığımız hadistir. Bu rivâyet de bed'ul-vahy -Birinci rivâyet- hadisinden farklılık arz etmektedir. Bed'ul-vahy rivâyetinde sadece Cebrâîl (a.s) Hz. Peygamber'e gelirken diğer rivâyette onunla birlikte Mikâîl (a.s) da gelmektedir, Bed'ul-Vahy rivâyetinde Hirâ mağarasında sadece Hz. Peygamber inzivaya çekilirken diğer rivâyette onunla birlikte Hz. Hatice'de vardır. Daha önce belirttiğimiz gibi bu hadisin zayıf bir rivâyet olması bu farklılıkların sebebinin açıkça ortaya koymaktadır.

Şia âlimlerinden Âmilî, Hz. Aîşe 'den gelen bed'ul-vahy rivâyetinin metninde geçen olayları reddetmekte ve Cebrâîl Hz. Peygamber'i niye üç defa sıkıp ona eziyet etti? Neden birinci sorulunda onu tasdik etmedi de üçüncüsünde tasdik etti? Hz. Peygamber niye korktu? Peygamberlik geldiği -yardım almak için- halde neden bir kadına (Hatice) ve Hıristiyan'a (Varaka) muhtaç oldu? diye sorular sormaktadır.⁵²⁵

Âmilî'nin dile getirdiği bu sorularda belirtilen hususlara ilişkin olarak vahyin başlangıcını anlatan hadisin dinin inanç ve fihki hükümlerine temel olduğunu söyleyen merhum Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî (ö. 2013) şunları söyler:

“Vahyin perde arkasından gelme imkânı olduğu halde niçin Resûlullah (s.a.v) ilk defasında, Cebrâîl (a.s)'ı dünya gözü ile gördü? Niçin Yüce Allah, Resulü'nün kalbine, Cebrâîl (a.s)'ı görmesinden dolayı korku bıraktı ve onu tanınmasında hayrete düşürdü? Hâlbuki Yüce Allah'ın kendi elçisine karşı taşıdığı sevgi ve onu koruması, onun kalbine sükûnet vermesini gerekli kılar. Böyle olunca da artık o hiçbir şeyden korkmaz ve ürpermezdi. Niçin Peygamberimiz, mağarada kendisine görünen varlığın cinlerden garib bir yaratık olmasından korktu da onun Allah katından gelen emin bir melek olmasına yormadı? Niçin bundan sonra, vahiy uzun bir müddet kesilmişti? Hâlbuki Resûlullah (s.a.v.) vahyin kesilmesinden dolayı büyük bir umutsuzluğa kapılmıştı. Hatta o, îmâm Buhârî'nin rivâyet ettiği gibi uçurumlardan kendisini aşağı atmaya niyetleniyordu.”⁵²⁶

el-Bûtî, vahyin ilk başlama şekliyle ilgili soruların çok tabii olduğunu fakat bu konu üzerinde iyi düşünüldüğünde olayların arkasında derin bir takım hikmetlerin var olduğunu dile getirmektedir. Bûtî, Hz. Muhammed Hirâ mağarasında birdenbire karşısında Cebrâîl'i (a.s.) görünce irkildi. Cebrâîl (a.s.)'ın Hz. Peygamber'e (s.a.v) “Oku!” demesi vahyin hallüsinasyon olarak yorumlanacak içsel ve bireysel bir olay olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Çünkü vahiy insanın dışında gerçekleşen, içsel ve nefsanî olmayan bir hakikatit alıp kabul etmektir. Bunun da ötesinde, Cebrâîl'in Hz. Peygamber'i üç kere sıkması ve her seferinde “Oku!” diyerek bırakması

⁵²⁵ Ca'fer Murtazâ el-Âmilî, es-Şahîh min sîreti'n-Nebiyî'l-a'zam (Beyrut: el-Merkezü'l-İslâmî li'd-Dirâsât, 2005), 3/19-21.

⁵²⁶ Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî, Fıkhü's-Sîre, çev. Ali Nar - Orhan Aktepe (İstanbul: İslami Edebiyat Yayınları, 2003), 92-98.

de bu olayın harici boyutuna işaret etmektedir. Bu durumlar, izahımızın zıttındaki tahayyülleri de çürütme konusunda te'kid edici olarak kabul edilebilir. Buradan anlaşılacağı gibi bu hadise bir hayal görme durumu değildir. Bu yaşadıklarından dolayı korku ve ürperti yaşayan Resûlullah (s.a.v) inzivadan çıkarak mağaradan ayrılıp hızla eve dönmüştür. Bunların devamında Bûtî şunları ifade etmektedir: “Her akli başındaki düşünür için şurası açıkça ortadadır ki; Resûlullah (s.a.v), dünyaya yaymak üzere sorumlu tutulacağı peygamberlik görevine hiç arzu duymamıştı.”⁵²⁷

el-Bûtî, vahiy olayının Hz. Peygamber’i hazırlıksız bir anda ve aniden geldiğini belirtip, vahyi kendisinin akıl ve tefekkürüyle tasarladığı insani bir durum olmadığını söyler. Hz. Peygamber’in vahye muhatap olduğu ilk anda kendisinde meydana gelen korku ve ürpertinin görüldüğü bir hayal veya tedirginlik sonucu olmadığı rivâyetlerden açıkça anlaşılmaktadır. Kendisini uzun sûreden beri yalnızlığa ve varlık üzerinde tefekküre veren bir peygamberin bu tür ruhsal bunalım işaretleri sayılabilecek duruma düşmesi olası değildir. Bu konuyla ilgili olarak Bûtî aniden meydana gelen bu olay karşısında Hz. Peygamber korkmaktan öte bu kendisini sıkan ve onunla konuşan varlığın cin gibi garip bir yaratık olduğu vehmine kapılmıştır. Bu olayı Hz. Hatice validemize anlatırken “Kendimden korkuyorum” yani bana cin çarpmış veya aklımı yitirebilirim demesi bu vehme işaret etmektedir. Hz. Hatice, validemiz Peygamberimize cin ve şeytanların zarar veremeyeceği, kendisinin üstün vasıflara ve ahlaka sahip olduğunu söyleyerek onu yatıştırmıştır. Aslında Allah, elçisinin kalbini teskin etme ve ona gelen bu varlığın Peygamberliğini haber veren Cebrâîl (a.s) olduğu konusunda teskin etmeye kadirdir. Ama buradaki ilahi hikmet Hz. Muhammed (s.a.v)’in peygamberlikten önceki şahsiyeti ile ondan sonraki şahsi arasındaki farka işaret etmektedir. Aynı zamanda, İslam hukukunun ve inanç kaidelerinin temel esaslarından herhangi birinin Hz. Peygamber’in zihninde daha önceden oluşmadığını ve kendisinin sonra da insanları bu esaslara davet etmek konusunda bir niyetini olmadığını açıklamaktadır.”⁵²⁸

Hirâ’dan geldikten sonra Hz. Peygamber’in Hatice validemizle konuşup onun kendisini Varaka b. Nevfel’e neden götürdüğü önemli sorulardan biridir. Bu kişinin Hz. Hatice’nin yakını oluşu ve onun önceki din ve peygamberlere ilişkin sahip olduğu bilgiden hareketle Hatice validemizin kendisine gidip bilgi almak istemiş olması oldukça olağan bir durumdur. Bununla birlikte konuya ilişkin farklı mülahazalar dile getiren Ramazan el-Bûtî iki önemli madde üzerinde durmaktadır. Birincisi, Hz. Hatice validemizin, Varaka b. Nevfel’in önceki din ve peygamberler hakkındaki bilgisine dayanarak, Resûlullah’ın yaşadığı bu hadisenin kendinden önce gelen peygamberlerde olduğu gibi ilahi bir vahiy olduğunu teyit etmesi beklentisi. İkincisi neden ise Hz. Hatice’nin, Peygamber Efendimizin (s.a.v) yaşadığı bu olay sonucu oluşabilecek çeşitli düşünce ve korkuları üzerinden atmasına yardımcı olmasını ummasıdır.

el-Bûtî aynı zamanda vahyin altı ay ya da daha fazla kesilmesiyle ilgili yaptığı yorum ise

⁵²⁷ Bûtî, Fıkhu’s-Sîre, 95.

⁵²⁸ Bûtî, Fıkhu’s-Sîre, 96.

başka bir konuya açıklık getirmektedir. Bu kesintinin, Peygamberimizin yaşadığı bu olayın bir ilahi vahyin inmesi değil de uzun uzadıya düşünmesiyle kendinden kaynaklanan manevi coşkunluk hali ya da ruhunda meydana gelen bir oluş olduğu şeklindeki yorumları da açık bir şekilde çürütmektedir.

Bu hadisenin ilham veya derin düşünceler sonucunda zuhur eden bir durum olmadığını açıklarken el-Bûtî, Resûlullah'ın (s.a.v) Hirâ mağarasında meleğin kendisine uzun süre görülmesinden dolayı kararsızlık içinde kalması ve kendisine peygamberlik verilmek istenmesi ve ilahi vahye muhatap olmasına rağmen kendisinden sudûr etmiş bir kötülükten dolayı Allah'ın kendisinden yüz çevirmiş olabileceği zannına kapılmasını anlatmaktadır. Hatta bu kararsızlığın korkuya dönüştüğünü, dünyanın kendisine dar geldiğini ve nefsinin kendisini helak sürükleyebileceği kaygısını taşıması ve kendini gittiği tepelerden aşağı atmak istercesine duygulara kapılmasını belirtmektedir. el-Bûtî bu konuyla ilgili açıklamalarını şöyle devam ettirmektedir: “Nihâyet bir gün Hirâ'da gördüğü meleğin asli şekliyle, yerle gök arasını doldurmuş olduğu halde O'na: “Ya Muhammed! Sen Allah'ın insanlara göndermiş olduğu bir elçisin” derken görmesi... Bütün bunlar ilâhî hikmetin gerekleridir. Nitekim bir defasında korku ve ürpertisini yenemeyerek doğruca eve dönmüştü de; kendisine Allahü Teâlâ: “Ey örtülere bürünen peygamber kalk, korkut” buyurmuştu.

*Hakikaten Allah Resûlü'nün başından geçen bu hal, vahyin içten gelen bir ilham, bir türlü delilik olduğu şeklindeki zanları geçersiz kılar. Çünkü açıkça ortadadır ki ilham ve düşünce sahiplerinin ilhamları ve düşünceleri onların başına böyle bir hal getirmez.*⁵²⁹

Merhum el-Bûtî'nin bu sözlerinden Hz. Peygamber'in -bed'ul-vahy rivâyetinde geçtiği üzere- bunları yapmasının tek sebebi yaşadığı ruhi haller olduğu anlaşılmaktadır. Bûtî her ne kadar buna ruhi haller dese de intihara kalkışma olayı bizce hadisin aslından olmayabilir. Daha önce açıkladığımız üzere bazı rivâyetlerde bu bölümün olmadığını ve âlimler tarafından Zührî'nin eklemelerinden olduğunu belirtmiştik. Bundan dolayı bu rivâyetin bu bölümünü Zührî'nin rivâyete idrac ettiğini düşünüyoruz.

Alak sûresinin ilk inen âyet olması Allah'ın kullarına indirdiği ilk rahmet ve onlara verdiği ilk nimettir. Bu âyetlerde insanın yaratılmasının başlangıcını anlatır ve Allah'ın kullarına bilmediğini öğretmesi de onun keremidir. Bu da insanları meleklerle üstün kılan en büyük özelliklerdendir.⁵³⁰

⁵²⁹ Bûtî, Fıkhu's-Sîre, 96-97.

⁵³⁰ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm, thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd. (Cîze: Müessesetü Kurtuba, 2000), 14/398.

D. AKLA UYGUNLUK

Edebiyatçılar, belagati hale mutabık söz söyleme sanatı olarak tanımlamışlardır. En etkili söylem muhatap kitlenin yaşadığı tarihsel kesitte bulunan dini, kültürel, folklorik, bilim, sanat gibi belirgin hususların dikkate alınarak sözün söylenmesine dayanmaktadır. Allah'ın risaletle görevlendirdiği bütün peygamberlerin vahyi sunuşlarına baktığımızda aklın temel bir ilke olarak kabul ettiği hitap çevresine uygun etkili söz söyleme ilkesinin hep dikkate alındığını görmekteyiz. Demir sanatının öne çıktığı toplumda Hz. Davudûn mucizelerinin buna uygunluğu, sihrin yaygın olduğu dönemin Mısır toplumunda Hz.Musa'ya verilen mucizelerin bu paralelde oluşu, hastalıkların iyileştirilmesi gibi tıbbi noktaların belirgin olduğu dönemin Filistin bölgesinde Hz. İsa'ya verilen mucizelerin de bu noktada oluşu hitap çevresinin neden önemli olduğunu bize kanıtlamaktadır.

Bu noktada Hz. Muhammed'in içinden çıktığı Mekke toplumu söz sanatının zirveye çıktığı bir konumdadır. Aynı anda dini, ahlaki ve kültürel açıdan ise alabildiğine yozlaşmanın olduğu bir toplumdur. Akıl açısından Mekke'ye hitap eden ilahi vahyin hem söz sanatı açısından dikkat çekici hem de toplumun en belirgin yozlaşmasının yaşandığı inanç ve ahlak ilkelerinin öncelemesi gerekmektedir. Bu minvalde rivâyet edilen ilgili âyetlere baktığımızda yaratıcının varlığına ve onu anlayıp tanımaya atıfta bulunan âyetlerin Alak suresinde olduğunu görürüz.

Alak suresindeki âyetlerin insan türünün akıl boyutuna işaret eden “oku” sözcüğü ve ardından onun yaratılışı, yaratanına yapılan atıf ve bilginin en önemli taşıyıcısı olan kaleme ve bilgiye yaptığı vurgular insan açısından en temel noktalardır. Alak suresindeki bütün bu veriler, akıl açısından ilk inen âyetlerin bu surenin ilgili bölümlerinin olmasını gerektirmektedir.

SONUÇ

İnsanlık tarihi aynı zamanda vahyin de tarihidir. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem’le başlayan vahiy süreci, insanın yeryüzünde kendi haline bırakılmadığı, Allah’ın yönlendirmesine tabi kılındığı süreçten oluşmaktadır. İlk insanla son peygamberin muhatap olduğu ilahi hitapta daima toplumun en yaşamsal konularından başlanarak hayatı genel anlamda kuşatıcı noktalar üzerinde durulmuştur. Tevhid, nübüvvet ve mead gibi değişmeyen ve sürekli yinelen konuların yanı sıra zaman ve zemin olarak yerelde öne çıkan hususların öne çıkarıldığı bir vahiy sürecinin varlığından söz edebiliriz. Bu noktanın son vahiyde de belirgin olduğu Kur’an’ın kendisine ve tefsirine aşına olan herkesin bildiği bir husustur.

Biz bu çalışmamızla son vahiy olan Kur’an-ı Kerim inmeye başlarken, indiği hitap çevresinin yapısını analiz ederek rivâyetlerde öne çıkan ilk inen âyetler tartışmasında hangi âyetlerin ilk olarak inmiş olabileceğini tespit etmeye çalıştık. Bunu yaparken ilk inen âyetlerle ilgili rivâyetleri hem isnad hem de metin yönünden ele aldık. O’nun yaşadığı ilk vahiy tecrübesini sadece rivâyet açısından ele aldık.

Ele aldığımız rivâyetleri sened açısından tahlil neticesinde şu sonuçlara varırız; İlk inen âyetlerle ilgili hadislerin hemen hemen hepsi -Müddessir sûresi rivâyeti hariç- ya mürsel ya da maktu’dur. Bu da bize Bâkillânî’nin dediği gibi Sahabe içtihadı olduğunu gösterir. Râvîsi veya içeriğinin farklılığından dolayı 13 rivâyet ele aldık. Bunlardan ilk dokuzu Alak suresi ile ilgili rivâyetlerdir. Müddessir suresi ile ilgili iki rivâyet ele alındı. Fatıha suresi ve Besmele ile birer rivâyeti zikredildi. Biz bu rivâyetleri dört grupta inceleyeceğiz.

Birinci grupta Alak suresi ile ilgili rivâyetleri ele aldık. Dokuz farklı rivâyete yer verdik. Bunlar da Hz. Aîşe, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Abbas adlı sahabilerden ve Ubeyd b. Umeyr, Abdullah b. Şeddâd, Ebû Recai’l-Utaridi, Mücahid b. Cebr adlı tabiînlerden rivâyet edilmiştir. Yaklaşık 22 sened ele aldık. Bunların yaklaşık 10’u sahih 1’i hasen ve 11 ise maktu’ ve Mürsel rivayetlerdir.

İkinci grupta ise Müddesir suresi ile ilgili rivâyetleri inceledik. Bu rivâyetlerde Câbir b. Abdullah ve Hz. Aîşe adlı sahabilerden bize ulaşmıştır. Bu rivâyetlerden de sekiz sened ele aldık. Bunlardan 5’i sahih 3’ü zayıftır.

Üçüncü grupta ise Fatıha suresi ile ilgili rivâyetlerdir. Bu rivâyetteki senette Amr b. Şurahbil adlı tabiînden gelmektedir. Tek senedi incelediğimiz bu rivâyet de maktu’tur.

Dördüncü grupta ise Besmele ile ilgili rivâyetlerdir. Bu rivâyette İkrime ve Hasan adlı tabiîlerden gelmektedir. Tek senedi incelediğimiz bu rivâyet de maktu’tur.

Alak suresinin Hz. Aîşe ’den gelen birinci rivâyeti ile Müddesir suresinin Câbir b. Abdullah’tan gelen rivâyetlerin sıhhati üzerinde ittifak edilmiştir. Her ne kadar Müddesir suresinin

birinci rivâyeti üzerinde ittifak edilmişse de farklı varyantlarında bunun ilk âyet olmadığını tespit etmiştik. Câbir b. Abdullah'ın Müddessir sûresi ile ilgili rivâyeti müsned'dir. Alak sûresiyle ilgili Hz. Aîşe 'den, Abdullah b. Abbas ve Câbir b. Abdullah'tan gelen bütün rivâyetler mürsel'dir. Alak suresi râvîlerinden Ubeyd b. Umeyr, Ebû Recai'l-Utâridî, Abdullah b.Şeddâd, Mücâhid, Fatiha suresi Amr b. Şurahbil ve Besmele ile ilgili rivâyette İkrime ve Hasan adlı tabiünden geldiği için maktu'dur. Hz. Aîşe 'den gelen ikinci rivâyet ise Buhari ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Abdullah b. Abbas'tan gelen beşinci rivâyet hakkında bilgi bulunmayan râvî içermektedir. Alak suresiyle ilgili olan üçüncü, dördüncü, altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve Müddessir suresiyle ilgili olan birinci, Fatiha suresi ve Besmele ile ilgili rivâyetler isnad yönünden zayıftırlar.

Çalışma boyunca ele almaya çalıştığımız ilk inen âyetlerle ilgili rivâyetlerin farklı olması, ilk inen âyetlerin farklılığını ifade etmekten ziyade zaman ve mekân olarak değişik yerlerde indiğini göstermektedir. Bu bağlamda diyebiliriz ki: Alak sûresi Hirâ mağarasında nazil olmuştur. Müddessir sûresi ise Hirâ mağarasında gelen vahiyden sonraki bir zaman diliminde indirilmiştir. Fatiha sûresinin Mekki mi Medeni mi olduğu konusunda müfessirler arasında ihtilaf vardır. Bu ihtilaf Fatiha sûresinin Alak ve Müddessir sûresinden sonra nazil olduğuna dair bize bir kanaat vermektedir.

Kanaatimizce Alak sûresinin ilk inen âyet olduğuna dair rivâyetler diğer rivâyetlere nazaran *sıhhat*'i en güçlü olan rivâyetlerdir. Diğer rivâyetlerde de sahih olanlar çokça bulunmasına rağmen Alak sûresi ile ilgili rivâyetlerin 3 sahabe ve 4 tabiünden gelmesi ve bu rivâyetlerin birbirlerini desteklemeleri de hadislerin sıhhatini güçlendirmektedir.

Çalışmamızın en önemli noktalarından biri de metin tenkidine ayırdığımız bölümdür. Burada ilgili rivâyetleri Kur'an'a, sünnete ve akla uygunluk açısından inceledik. Temel prensip olarak vahyin muhataplarına ilk olarak neyi verebileceğini tespiti çalıştık. İlk hitap çevresi olan Mekke'de öne çıkan en temel sorunun insana ve inanca ilişkin olduğunu vahyin de ilk olarak bunu içermesi gerektiği hususu üzerinde durduk.

İlk inen âyetleri anlatan ve birbirinden farklı Kur'an surelerini işaret eden rivâyetler arasında insana, onun yaratıcısının tekliğine vurgu yapan âyetlerin ilk nazil olan âyetler olabileceği noktasından hareketle bu içeriğin sadece Alak suresinin ilk âyetlerinde olduğunu gördük. Bu tespitimiz hem akıl açısından bir gereklilik hem de Kur'an açısından da en uygun muhteva olması gerekçesine dayanmaktadır. Rivâyetler arasında da bu muhtevayı aktaran âyetlerin ilk inen âyetler olduğunu anlatan hadislerin en sahih rivâyetler olduğu tercihinde bulunduk.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût – Âdil Mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Âmilî, Ca'fer Murtazâ. *es-Şaḥîḥ min sîreti'n-Nebiyi'l-a'zam*. Beyrut: el-Merkezü'l-İslâmî li'd-Dirâsât, 2005.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstilahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV, 2013.
- Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *'Umdetü'l-kârî şerḥu Şaḥîḥi'l-Buḥârî*. thk. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Bâkillânî, Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib. *el-İntişâr li'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Osman. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.
- Begavî, Hüseyin b. Mes'ûd. *Şerḥu's-sünne*. thk. Züheyr eş-Şâvîş – Şuayb el-Arnaût. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *Şu'abü'l-îmân*. thk. Muhammed Saîd Besyûnî Zağlûl. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Şaḥîḥu'l-Buḥârî*. thk. İzzeddin Sanlî – Ammâd et-Tayyâr – Yâsir Hasan. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2012.
- Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan. *Fıḫu's-Sîre*. çev. Ali Nar – Orhan Aktepe. İstanbul: İslami Edebiyat Yayınları, 2003.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Cevâbî, Muhammed Tâhir. *Cühûdü'l-muḥaddisîn fi naḫdi metni'l-ḥadîsi'n-nebeviyyi's-şerîf*. Tunus: Müessesetü Abdilkerîm b. Abdullah, 1991.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*. İstanbul: İFAV, 2010.
- Dumeynî, Müsfir Garâmullah. *Meḫâyîsu naḫdi mütûni's-sünne*. Riyad: y.y., 1984.
- Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferâyînî. *Müsnedü Ebî 'Avâne*. thk. Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1998.
- Ebû Zehra, Muhammed. *İslam'da Siyâsî, İ'tikâdî ve Fıḫî Mezhepler Tarihi*. çev. Hasan Karakaya – Kerim Aytekin. İstanbul: Hisar Yayınevi, ts.
- Elbânî, Muhammed Nâsırüddîn. *Silsiletü'l-eḫâdîsi'd-da'ife ve'l-mevdû'a*. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 2000.
- Eraslan, Abdulvasıf. “Basra Mu'tezile'sinin Son Dönem Temsilcisi Kâdî Abdülcebbâr'a Göre Âhâd Haber”. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 11/3 (Kasım 2019), 1150–1171.
- Eraslan, Abdulvasıf. “Kâdî Abdülcebbâr'da Mütevâtir Teorisi”. *Kader* 17/2 (Aralık 2019), 437–473.
- Eraslan, Abdulvasıf. *Mu'tezile'de Haber Teorisi: Kâdî Abdülcebbâr Örneği*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2020.
- Fâkihî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk. *Aḥbâru Mekke fi kadîmi'd-dehr ve ḥadîsîh*. thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş. Beyrut: Dâru Hıdır, 1994.

Gallûş, Ahmed. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve'd-da'vetü fi'l-'ahdi'l-Mekkî*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003.

Habenneke, Abdurrahman Hasan el-Meydânî. *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1996.

Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*. thk. Mahmûd Matracî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2002.

Heysemî, Nûreddîn Ali b. Ebû Bekr. *Bugyetü'l-bâhiş 'an zevâ'idi Müsnedi'l-Hâriş*. thk. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkirî. Medine: Merkezü Hidmeti's-Sünne ve's-Sîreti'n-Nebeviyye, 1992.

Hüseyinî, Ebü'l-Mehâsin Muhammed b. Ali. *et-Tezkire bi-ma'rifeti ricâli'l-kütübi'l-'aşere*. thk. Rifat Fevzî Abdülmuttalib. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997.

Itr, Nûreddîn. *Menhecü'n-nağd fi 'ulûmi'l-ğadîs*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1979.

İbn Abdilber, Yûsuf b. Abdullah. *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-aşhâb*. thk. Ali Muhammed Muavvad – Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah el-Cürcânî. *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Muavvad. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *el-Muşannef fi'l-eğâdîs ve'l-âşâr*. thk. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Fethü'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. thk. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Lisânü'l-Mîzân*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Muavvad. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Sıdkı Cemîl el-Attâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Tehzîbü't-Tehzîb*. thk. İbrahim ez-Zeybek – Âdil Mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

İbn Hişâm, Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekkâ – İbrahim el-Ebyârî – Abdülhafîz eş-Şelebî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009.

İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezyedî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

İbn Keşîr, İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd. Cîze: Müessesetü Kurtuba, 2000.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem. *Lisânü'l-'Arab*. thk. Emîn Muhammed Abdülvehhâb – Muhammed Sâdik el-Ubeydî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997.

İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ali b. Muhammed. *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-şahâbe*. thk. Halil Me'mûn Şihâ. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009.

İbnü'l-İmâd, Şihâbüddîn Abdülhay b. Ahmed. *Şezerâtü'z-zeheb fi aḥbâri men zeheb*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman. *Ulûmü'l-ğadîs*. thk. Nûreddîn Itr. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 2012.

Koçyiğit, Talat. *Hadis İstilahları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1985.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.

Mizzî, Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahman. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2002.

Müslim b. el-Haccâc, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyrî. *Şahîhu Müslim*. thk. İzzeddin Sanlî – Ammâd et-Tayyâr – Yâsir Hasan. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2012.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Nevevî, Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc şerhu Şahîhi Müslim b. Haccâc*. thk. Halil Me'mûn Şîhâ. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2000.

Safedî, Selâhaddîn Halîl b. Aybek. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ebû Abdillâh Celâl el-Asyûtî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

San'ânî, Abdürrezzâk b. Hemmâm. *el-Muşannef*. thk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.

Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.

Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Bahru'l-ülûm*. thk. Ali Muhammed Muavvad – Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Zekeriyya Abdülmecîd en-Nûtî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Fevvâz Ahmed Zemerlî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2010.

Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman. *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 2003.

Şahin, Sami. *Hadislerde Aşere-i Mübeşşere*. Sivas: Asitan Yayıncılık, 2011.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Sıdkı Cemîl el-Attâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2001.

Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî. Cîze: Dâru Hicr, 1999.

Tebrîzî, Veliyyüddîn Muhammed b. Abdullah el-Hatîb. *Mişkâtü'l-meşâbih*. thk. Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1985.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. İzzeddin Dallî – Ammâd et-Tayyâr – Yâsir Hasan. Beyrut: Müessesetü'l-Risâle Nâşirûn, 2011.

Turan, Mehmet. “Hanefî ve Mâlikî Usûl Âlimlerinin Mürsel Hadis Yaklaşımı”. *Tokat İlmîyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2022), 431–450.

Turan, Mehmet. “Şâfiî ve Hanbelî Meşhur Usûl Âlimlerinin Mürsel Hadise Yaklaşımı”. *Artuklu Akademi* 9/2 (Aralık 2022), 305–320.

Turan, Mehmet. *Sahâbe Mürseli*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023.

Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDV Yayınları, 1992.

Vâhidî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed. *el-Vesîf fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Vâhidî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed. *Esbâbü'n-nüzûl*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2010.

Yavuz, Yusuf Şevki – Çetin, Abdurrahman. “Âyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/283–284. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Vahiy”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/441–443. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1971.

Yıldırım, Enbiya. *Hadiste Metin Tenkidi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.

Zemahşerî, Cârullah Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmiği't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vil*. thk. Halil Me'mûn Şihâ. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009.

Zerkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Fevvâz Ahmed Zemerlî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1995.

Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1984.